

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Historický ústav Filozofické fakulty

Diplomová práce

**Rudolf II. v obraze německy psané krásné literatury a dramatu
19. a 20. století**

Autorka práce: Tereza Mašlová

Vedoucí práce: prof. PhDr. Václav Bůžek, CSc.

Studijní obor: Dějepis a německý jazyk pro střední školy

Ročník: 6.

České Budějovice 2015

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 5. ledna 2015

Poděkování

Touto cestou bych chtěla velmi poděkovat svému školiteli panu prof. PhDr. Václavu Bůžkovi, CSc., za obrovskou trpělivost, kterou měl se všemi mými lidskými a badatelskými nedostatky, za ochotu mi vždy pomoci a vyjít vstříc i za cenné připomínky a rady při vedení mé diplomové práce. Dále bych chtěla poděkovat kolegyni a přítelkyni Mgr. Heleně Reiningerové za jazykové korekce. Srdečné díky patří i mým přátelům a kolegům, kteří mě nepřestávali podporovat. Nejvíce ale děkuji své rodině za neutuchající víru ve mě a za vše, co pro mě během studia i tvorbě této práce dělala.

Anotace

Cílem diplomové práce „*Rudolf II. v obraze německy psané krásné literatury a dramatu 19. a 20. století*“ bylo zachycení obrazu císaře Rudolfa II., jeho sociálního okolí a sídelního města v historické vědě. Tento obraz byl následně porovnán s historickým dramatem Franze Grillparzera *Ein Bruderzwist in Habsburg* a díly krásné literatury od Gustava Meyrinka *Der Engel vom westlichen Fenster* a Lea Perutze *Nachts unter der steinernen Brücke*. Výše zmíněná díla byla základním pramenem práce. Intepretace byla opřena o metodologická východiska konceptů paměti. Předkládaná práce je případovou studií, která by se mohla stát výchozím bodem pro soustavné zkoumání obrazu druhého života habsburských panovníků.

Annotation

The capture of image of the Emperor Rudolf II., his social surroundings and settlement in a historical science was the aim of the thesis called „Rudolf II. in the image of German-language belles-lettres and drama of 19th and 20th Century“. Afterwards this image was compared by historical drama *Ein Brudezwist in Habsburg* by Franz Grillparzer and by two pieces of belles-lettres literature *Der Engel vom westlichen Fenster* by Gustav Meyrink and *Nachts unter der steinernen Brücke* by Leo Perutz. The all above mentioned pieces were used as the basic source of this Thesis, their interpretation is based on methodological concepts of memory. This Thesis is presented as a case study, which could become starting point for systematic research of the second life image of Habsburg monarchs in the future.

OBSAH

I. Úvod	7
II. Rudolf II. v historiografii	12
II. 1. Obraz panovníka.....	17
II. 1. 1. Dětství a mládí.....	18
II. 1.2. Počátky vlády	20
II. 1.3. Alchymie, astrologie a umělecký mecenát	23
II. 1. 4 Duševní choroba.....	29
II. 1. 5. Bratrský spor	31
II. 1. 6. Smrt a pohřeb	34
II. 2. Obraz sociálního okolí panovníka	36
II. 2. 1. Rodina.....	36
II. 2. 2. Ženy.....	39
II. 2. 3. Dvůr.....	43
II. 3. Obraz rezidenčního města.....	46
III. Franz Grillparzer, Ein Bruderzwist in Habsburg	58
IV. Gustav Meyrink, Der Engel vom westlichen Fenster.....	67
V. Leo Perutz, Nachts unter der steinernen Brücke.....	74
VI. Srovnání obrazu císaře Rudolfa II. v české próze a filmu s jeho obrazem v německy psané literatuře a dramatu	80
VII. Závěr.....	85
VII. Seznam pramenů a literatury	93

I. Úvod

Obraz druhého života habsburských panovníků na českém trůnu stál dlouhou dobu mimo okruh zájmů české historické obce. Využití krásné literatury jako pramene vedoucí k pochopení změny zobrazování sociálního života historického aktéra se v historické vědě objevuje od konce šedesátých let 20. století v souvislosti s nástupem postmoderního diskurzu. V evropském kontextu jsou dnes ve výzkumu výše zmíněné problematiky nejdále zejména rakouská pracoviště.¹ Metodologickou příručkou pro tuto práci se staly především monografie Martiny Fuchsové. Ta se dlouhodobě zabývá významnými raně novověkými osobnostmi, z habsburských panovníků zejména Karlem V. a Ferdinandem I.²

Z českých badatelů zkoumá rekonstruované obrazy doby Marie Koldinská. Vedle vývoje těchto obrazů v historiografii se soustřeďuje i na zachycení historické doby v literatuře a filmu.³ Zpracování obrazu sociálního života konkrétního historického aktéra je pro historiky v České republice stále novým badatelským tématem. Vhodnou osobností se stal císař Rudolf II., v Čechách bezesporu nejpopulárnější Habsburk. Vývoji zobrazovacích stereotypů Rudolfa II. v české literatuře a filmu se věnuje Jitka Rauchová.⁴ Rovněž obraz Rudolfa II. v německém historickém románu byl odborně

¹ Zejména práce Leopolda Rogera Gustaafa Decloedta, nizozemského literárního historika působícího na ústavu germanistiky vídeňské univerzity, o obrazu císaře Františka Josefa I. Srov. Leopold R. G. DECLOEDT, *Imago Imperatoris: Franz Joseph I. in der österreichischen Belletristik der Zwischenkriegszeit*, Wien 1995.

² Martina FUCHS, *Karl V. Eine populäre Figur? Zur Rezeption des Kaisers in deutschsprachiger Belletristik*. Münster in Westfalen 2002 (= Geschichte in der Epoche Karls V. 1); TÁŽ, *Ferdinand I. und seine Darstellung in deutschsprachiger Belletristik*, in: Martina FUCHS - Alfred KOHLER (edd.), *Kaiser Ferdinand I. - Aspekte eines Herrscherlebens*. Münster i. W. 2003 (= Geschichte in der Epoche Karls V. 2), S. 247-267.

³ Marie KOLDINSKÁ, *Konec třicetileté války optikou českého hraného filmu*, in: Jiří HRBEK-Petr POLEHLA- Jan ZDICHYNEC (edd.), *Od konfesijní konfrontace ke konfesijnímu míru*. Sborník z konference k 360. výročí uzavření vestfálského míru, Ústí nad Orlicí 2008, s. 279-289; TÁŽ, *Rebel versus mírotvorce. Proměny valdštejnského mýtu*, *Dějiny a současnost* 30, 2008, č. 5, s. 14-16; TÁŽ, *Bělohorský mýtus v českém historickém povědomí 20. století. Staré téma v nových kontextech*, in: Jiří MIKULEC-Miloslav POLÍVKA (edd.), *Per saecula ad tempora nostra*, Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka, Praha 2007, s. 934-939; TÁŽ, *Rudolfínská doba v historickém filmu*, in: P. KOPAL, *Film a dějiny*, Praha 2005, s. 162-182.

⁴ Jitka RAUCHOVÁ, *Směšná figurka, nebo tragická postava? Proměny zobrazovacích stereotypů Rudolfa II.*, *Dějiny a současnost* 34, 2012, č. 2, s. 41-43. Z dalších prací autorky věnovaných obrazu historických aktérů v literatuře a filmu, srov. TÁŽ, *Obraz posledních Rožmberků v literárním a filmovém zrcadle*, in: Václav BŮŽEK a kol., *Světy posledních Rožmberků*, České Budějovice 2011, s. 631-650; TÁŽ, *Renesanční kavalír i nevázaný bonviván. Druhý život Petra Voka z Rožmberka a jeho proměny*, *Dějiny a současnost* 33, 2011, č. 4, s. 41-43; TÁŽ, *Rekonstruované obrazy doby. Raný novověk a proměny jeho zachycení v české literatuře 19. a 20. století a ve filmu*, in: Václav BŮŽEK – Jaroslav DIBELKA (edd.), *Utváření identity ve vrstvách paměti*, České Budějovice 2011 (= Opera historica 15), s. 153-181.

zpracován v práci Daniely Hilbeové.⁵ Předkládaná diplomová práce zpracovává takové prameny literární povahy, které předkládají druhý život Rudolfa II. pohledem autorů německy píšících, ale částečně spjatých s českým prostředím. Neklade si za cíl zjistit, jak se tento obraz v těchto dílech proměňoval v dlouhodobém časovém horizontu. Autorka práce se pokusí popsat obrazy Rudolfa II. a porovnat je s obrazem vzniklým historickým badáním. Případné odchýlení bude vysvětleno a zdůvodněno.

K sestavení obrazu sociálního těla historického aktéra je nutné přistupovat interdisciplinárně. Vedle historické antropologie bude dalším metodologickým východiskem i koncept historické paměti.⁶ V současné české historické vědě se mu věnuje zejména kolektiv Historického ústavu Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.⁷

Při utváření obrazu historického aktéra má právě paměť významnou roli. Jejím hlavním posláním je zajistit sociálnímu obrazu aktéra nekonečné trvání, nesmrtelnost. Každý jednatel si buduje vlastní individuální paměť, která přímo souvisí s pamětí kolektivní. Ta je často uměle vytvářena, ať už samotným aktérem, který se v ní pokouší zachytit, či celou jeho sociální skupinou. Kolektivní paměť ovlivňuje politická, kulturní i sociální situace, která se dále prolíná do školství i literatury a filmu.⁸

Obraz historického aktéra je dvojí povahy. Část vytváří aktér sám během svého života, když se vědomě a cíleně pomocí symbolů snaží působit na své okolí. Promítá do něj obraz své rodové tradice, ke které se hlásí. Odkazováním na slavnou minulost upevňuje svůj obraz v současnosti. Vedle sebe prezentace aktéra hraje v utváření jeho obrazu roli i to, zda jeho okolí umělo číst v symbolech, které užíval a zda je četlo správně. Současně do obrazu historického aktéra patří i svědectví současníků zaznamenané v historických pramenech soukromé či diplomatické povahy. Podobu aktéra v kolektivní paměti ovlivňují i mýty a legendy vznikající zejména pro nedostatek informací.⁹

Hlavním pramenem pro výzkum obrazu císaře Rudolfa II. jsou tři literární díla. Divadelní hra Franze Grillparzera *Ein Bruderzwist in Habsburg* a dva romány pražských, německy píšících autorů, od Gustava Meyrinka román *Der Engel vom*

⁵ Gabriele HILBE, *Rudolf II und der Prager Hof in deutschsprachigen historischen Romanen des 19. und 20. Jahrhunderts. Dargestellt an Romanen von Eduard Breuer, Edith von Salburg, Max Brod und Wilhel Kohlhas*, Innsbruck 2001.

⁶ Jacques LE GOFF, *Paměť a dějiny*, Praha 2007, s. 68 – 112.

⁷ V. BŮŽEK – J. DIBELKA (edd.), *Utváření*; Václav BŮŽEK- Pavel Král (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007.

⁸ Petr BURKE, *Historie jako sociální paměť*, in: TÝŽ, *Variety kulturních dějin*, Praha 2006, s. 50 – 67.

⁹ V. BŮŽEK – J. DIBELKA (edd.), *Utváření identity*, s. 5-8.

westlichen Fenster¹⁰ a od Lea Perutzte Nachts unter der steinernen Brücke.¹¹ Prameny zvolila autorka práce po konzultaci s Danou Pfeiferovou.¹² Jistou roli sehrálo i doporučení historika Karla Vocelky, který se dlouhodobě Rudolfem II. badatelsky zabývá.¹³ Výběr pramenů umožňuje pozorovat obraz císaře Rudolfa II. v různých literárních formách a tématech. Díla vznikala v rozdílných politických i společenských podmínkách, dokonce i v různých státech. Lze tedy předpokládat, že přinesou i rozdílné obrazy Rudolfa II.

Dalšími prameny zkoumanými v této práci jsou vědecké biografie Rudolfa II. zpracované různými metodami výzkumu. Pozitivistickou školu reprezentují práce Antona Gindelyho¹⁴ a Jana Bedřicha Nováka.¹⁵ Z dalších českých historiků je zastoupen Josef Janáček, jehož kniha Rudolf II. a jeho doba je poslední českou souhrnnou monografií o Rudolfu II.¹⁶ Práce zahraničních autorů Karla Vocelky¹⁷ a Roberta Evanse¹⁸ přinášejí pohled na císaře optikou symbolické komunikace a dějin mentalit.

Předkládanou práci tvoří dvě části. První z nich si klade za cíl zmapovat obraz panovníka, jeho sociálního okolí a sídelního města v historické vědě. Při popisu obrazu panovníka se výzkum zaměřil na nejdůležitější etapy jeho života a často zpracovávaná badatelská témata, jakými je třeba spor s bratrem Matyášem či alchymistický mecenát.

Autorka se pokusila zjistit, na kterou ze životních etap císaře se historici zaměřovali nejvíce a proč. Jak vnímali badatelé pobyt Rudolfa II. na španělském dvoře? Uvědomovali si, do jaké míry ovlivnil nejen císařův způsob vlády, ale i jeho osobní život? Bylo kladné hodnocení počátku vlády Rudolfa II. oprávněné, nebo ho historici vyzdvihli úmyslně, aby se konec politické kariéry Rudolfa II. zdál ještě tragičtější? Proč vnímali zájem o alchymii pouze jako projev císařovy duševní choroby? Zejména údajné šílenství Rudolfa II. se stalo pro historiky zásadní příčinou jeho pádu. Zároveň ospravedlňovalo pokusy jeho rodiny svrhnout ho z trůnu. Kdy se poprvé v historiografii

¹⁰ Česky Gustav MEYRINK, *Anděl západního okna*, Praha 1996, v překladu Antonína Bayera.

¹¹ Česky Leo PERUTZ, *Noc pod kamenným mostem*, Praha 1990, v překladu Tomáše Kratěny.

¹² Dana Pfeiferová působí jako docentka na filozofické a pedagogické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích a na pedagogické fakultě Západočeské univerzity v Plzni. Zabývá se především moderní rakouskou literaturou, je autorkou monografie spisovatelky Libuše Moníkové, srov. Dana PFEIFEROVÁ, *Libuše Moníková. Eine Grenzgängerin*, Wien 2010.

¹³ Karl VOCELKA, *Dichtung und Wahrheit. Franz Grillparzers Drama Bruderzwist in Habsburg im Lichte neuer Forschung*, Studia Rudolphina 9, 2009, s. 22 – 38, zde s. 23.

¹⁴ Anton GINDELY, *Rudolf II. und seine Zeit I-II*, Praha 1868.

¹⁵ Jan Bedřich NOVÁK, *Rudolf II. a jeho pád*, Praha 1935.

¹⁶ Josef JANÁČEK, *Rudolf II. a jeho doba*, Praha 1987.

¹⁷ Karl VOCELKA, *Rudolf II. und seine Zeit*, Wien-Köln-Graz 1985.

¹⁸ Robert J. W. EVANS, *Rudolf II. and his World. A Study in Intellectual History, 1576 – 1612*, Oxford 1973. Česky *Rudolf II. a jeho svět: myšlení a kultura ve střední Evropě 1576 – 1612*, Praha 1997.

objevil opačný obraz, ve kterém je zejména Matyáš představen jako neschopný politik zneužívající svého bratra? Autorka se pokusila zachytit vývoj těchto tradičních obrazů v historiografii a dokázat, že se tato témata v krásné literatuře vyvíjela obdobně jako v odborných textech.

Z nejbližšího okolí panovníka se práce zaměřila na jeho rodinu, ženy hrající v jeho životě významnější roli a na panovnický dvůr. Téma rodiny a žen bylo v prvních císařových monografiích zpracováno jen velmi okrajově a vždy podporovalo negativní obraz císaře. Práce popíše postavení Rudolfa II. v habsburském rodu i to, do jaké míry ovlivňovala rodina a vztahy v ní císařův duševní život. Jakou roli hráli jeho nejbližší v tragickém konci císařovy vlády? Proč se Rudolf II. nikdy neoženil? I tento fakt přispěl k negativnímu hodnocení císaře v pozitivistické historiografii, stejně jako jeho nemanželské děti, zejména šílený Don Juan, který se stal jasným důkazem duševní choroby Rudolfa II.

Pražský císařský dvůr byl pro historickou vědu samostatným badatelským tématem. Zejména historici umění se zaměřovali na umělce působící pod patronací Rudolfa II., císařovy biografové věnovali pozornost především jeho vrchním komorním služebníkům. Měli císařovi komorníci skutečně tak velký vliv na císaře a vedení státu? Jak využívali svého působení na císařském dvoře? I jejich chování a jednání motivované snahou obohatit se a získat společenskou prestiž pomáhalo formovat obraz císaře Rudolfa II.

Závěr popisuje obraz Prahy na přelomu 16. a 17. století, kde jsou ve větší míře zastoupeny i práce kulturních historiků. Proměna Prahy z hlavního města Českého království na císařskou rezidenci byla zásadní nejen po stránce demografické a sociologické, ale i architektonické. Všemi těmito aspekty se práce zabývá, stejně jako důvody, které vedly Rudolfa II. k přesunu dvora do Prahy. Důležitou roli hraje i genius loci Prahy jako politického a především intelektuálního centra, kde se setkávala elita pozdně renesanční Evropy.

Sociální tělo Rudolfa II.¹⁹ zachycené v historiografii, stejně jako obrazy jeho nejbližšího okolí a sídelního města, budou ve druhé části práce porovnány s obrazem

¹⁹ Pojem „sociální tělo“ poprvé v historické vědě představil Ernst Hartwig Kantorowicz. Každý panovník měl kromě svého fyzického těla i tělo sociální (někdy používá jako synonymum termíny „politické tělo“ či „mystické tělo“). Toto tělo je imaginární a utváří se v mysli panovníkova okolí a poddaných. Panovník proto nemůže nikdy zcela zemřít. Jeho fyzické tělo přestalo existovat, ale zachovalo se tělo sociální, ať už v pamětech současníků či v uměleckých předmětech. Srov. Ernst Hartwig KANTOROWICZ, *The King's Two Bodies. A Study in Mediaeval Political Theology*, Princeton 1981, s. 224, 314 - 317; Pavel KRÁL, *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice 2004, s. 122 - 128, 171 - 175.

císaře a jeho okolí v literárních dílech. Srovnávány budou vždy jen ty vědecké biografie, které vznikaly ve stejné době jako drama či romány. Docílí se tak porovnání vědeckého a literárního obrazu vzniklého v téže době. Autorku zajímá, do jaké míry se tyto obrazy liší a proč. Zda autor literárních děl vycházel z tehdejšího vědeckého diskurzu nebo si vytvořil vlastní obraz Rudolfa II. na základě studia pramenů. Dále se autorka pokusí objasnit příčiny, které vedly autory k výběru rudolfínské tematiky pro své romány. Zaměří se i na to, jak se do zobrazení císaře promítaly autorovy osobní preference a politické události odehrávající se v době vzniku románu či dramatu. Literární díla budou současně zařazena do uměleckého kontextu doby a práce zohlední i jejich postavení v celé autorově tvorbě.

Základním termínem, který bude v práci často zmiňován, je „obraz“ nebo „obraz druhého“. Na rozdíl od stereotypu nemá tento pojem tak negativní konotaci, i když oba termíny není možné úplně oddělit, protože obraz v sobě jistý stereotyp zahrnuje. Obecně výraz obraz poskytuje badateli širší pole působnosti.²⁰ Obraz vytvořený historickou vědou je přísně vědecký a založený na kritické práci s prameny, ale i on značnou měrou přispívá k vytvoření stereotypů, které se vytvořily v kolektivní paměti a následně ovlivnily i vnímání minulých dějů a historických aktérů.²¹

Problematika práce s prameny literární povahy souvisí i s otázkou autenticity děl, která nejsou založena na relevantním vědeckém výzkumu.²² Úkolem práce není posoudit, na kolik se popis historických událostí v pramenech liší od skutečných dějin. Zaměřuje se především na způsob literárního ztvárnění císaře, jeho okolí a sídelního města. To autorka práce chápe jako odraz spisovatelovy individuální paměti, která se promítla do jeho práce a ovlivňuje tak paměť kolektivní. Spisovatel je sám jedním z tvůrců dějinné paměti. Vliv literatury na utváření druhého života historického aktéra je tedy velmi podstatný a v současném historickém bádání, které je otevřené interdisciplinárním přístupům, má své místo.

²⁰ Luďa, KLUSÁKOVÁ, *Stereotyp nebo obraz druhého?*, in: TÁŽ, *Obraz druhého v historické perspektivě I*, Praha 1997, s. 6n.

²¹ Lze hovořit o tzv. narativních stereotypech. Srov. Hans Hennig HAHN, *Stereotyp, Identität und Geschichte. Die Funktion von Stereotypen in gesellschaftlichen Diskursen*, Frankfurt am Main 2002, s. 25.

²² Blíže k problematice Srov. Lukáš BOROVIČKA, *Otázka světového názoru. Mezi literární vědou a fikcí*, in: Lenka JUNGMANNOVÁ (ed.), *Česká literatura rozhraní a okraje*, Praha 2010, s. 51-62.

II. Rudolf II. v historiografii

Obraz císaře Rudolfa II. v historiografii se lišil od biografií jeho ostatních příbuzných. Už během života přitahoval císař pozornost svým nestandardním chováním, které reflektovali jak členové dvora, zahraniční vyslanci, tak i obyvatelé Prahy, kam se roku 1583 přestěhoval císařský dvůr. Je nutné hledat počátek výjimečného postavení Rudolfa II. v habsburské rodové linii už za císařova života.

Z celoevropského hlediska nevyňikal Rudolf II. vladařskými úspěchy. Vedl vleklé války s Turky, ohrožoval nástupnictví v Římsko-německé říši a v konfesijně napjaté době konce 16. a počátku 17. století udělil Čechům náboženskou svobodu. Z osobního hlediska svou nedůslednou vládou zapříčinil roztržku mezi členy habsburského rodu, čímž ohrozil integritu slavné dynastie. Je možné, že za nejednoznačný obraz tohoto panovníka může postoj, který k němu zaujal vlastní rod. Během 18. a 19. století byla sice osoba císaře popsána v syntézách oficiálních dvorských historiografií přinášejících biografie jednotlivých habsburských panovníků, ale nebylo jí věnováno příliš prostoru. První větší syntéza o Rudolfovi II. vznikla v šedesátých letech 19. století a jejím autorem byl Anton Gindely.²³

Knihou *Rudolf II. und seine Zeit* měla těžiště v letech 1600 až 1612 a soustředila se především na politické události spojené s koncem vlády Rudolfa II. Hlavním záměrem Antona Gindelyho nebylo představení císaře jako jednotlivce. Osobnost panovníka zde sloužila k vymezení období, které bylo vyhroceno politicky, konfesijně i společensky. Badatelsky bylo pro pozitivistu čerpajícího převážně z diplomatických pramenů nesmírně zajímavé. Poprvé zde bylo však možné nalézt popis císařova zevnějšku a chování na základě svědectví jeho současníků. Doboví pozorovatelé se zaměřovali převážně na nestandardní jednání císaře a jeho záliby, na které nebyli zvyklí u jiných panovnických rodů. Anton Gindely si z prostudovaných pramenů spíše vybíral svědectví o zvláštní povaze císaře a vytvořil tak obraz Rudolfa II. jako podivína se zálibou ve vědě, alchymii a astrologii, kterým dával přednost před panovnickými povinnostmi, což bylo autorem jasně odsouzeno. Tento výklad byl pak přejímán dalšími historiky a zůstal v odborných kruzích dodnes, přestože se ho současná historická věda snaží vyvrátit nebo alespoň kriticky zhodnotit.²⁴

²³ A. GINDELY, *Rudolf II.*

²⁴ Srov. R. J. W. EVANS, *Rudolf II.*, K. VOCELKA, *Rudolf II.*, I. PURŠ-V.KARPENKO (edd.), *Alchymie*, E. FUČÍKOVÁ (ed.), *Rudolf II. a Praha, Císařský dvůr a rezidenční město jako kulturní a duchovní centrum Evropy*, Praha – London - Milán 1997.

Na Antona Gindelyho navázal o padesát let později Jan Bedřich Novák, který si pro své bádání vymezil ještě užší období let 1608 až 1612 a zaměřil se na události po libeňském míru, především pak na vpád pasovských vojsk.²⁵ Tato práce představila Rudolfa II. více jako člověka a hledala příčiny jeho politického a lidského selhání v minulosti. Jan Bedřich Novák reagoval i na novější výzkumy zahraničních badatelů, díky nimž se nově zaměřil na pobyt Rudolfa II. na dvoře jeho strýce Filipa II. v Madridu.²⁶ Tato životní událost byla podle Jana Bedřicha Nováka zcela zásadní. Autor v ní viděl příčiny pozdější císařovy duševní choroby. Zároveň však Jan Bedřich Novák odmítal tvrzení Antona Gindelyho o tom, že by za koncem vlády Rudolfa II. byla jen jeho choroba. Několikrát v knize upozornil na fakt, že se Rudolf II. snažil i přes pokročilou nemoc mít politickou situaci pod kontrolou a zásadně ji ovlivňovat. Vedle tohoto však Jan Bedřich Novák vysvětloval některé císařovy negativní vlastnosti, jako byla namyšlenost a pýcha, Rudolfovou výchovou ve Španělsku. Podle něj, spíše než nemoc, přivedlo císaře k politické zkáze právě jeho vysoké sebevědomí.

Nová vlna zájmu o Rudolfa II. a jeho dobu nastala v sedmdesátých letech minulého století, a to jak u českých, tak zahraničních historiků.²⁷ Zejména pak historici umění oceňovali císařovu sběratelskou a mecenášskou činnost.²⁸ Vzhledem k výzkumům, které prokázaly jeho neobyčejnou prospěšnost a zasvěcenost v oblasti umění, se obraz Rudolfa II. do jisté míry rehabilitoval. Více než osobnost panovníka však historiky umění zajímali malíři či umělci působící na jeho pražském dvoře. Rudolfínský dvůr byl již současníky vnímán jako ojedinělý svět, kde se prolínaly nejrůznější druhy umění doby pozdní renesance a manýrismu. Nad touto symbiózou všech uměleckých řemesel a vědeckých nauk dlel císař jako nejvyšší instance a završoval tak dlouho trvající tradici habsburského mecenátu. Ten ale v bádání historiků umění zůstával dlouho stranou. Pozornost se upínala převážně na umělce či na vývoj konkrétní umělecké disciplíny v dané době. Práce českých historiků umění k tomuto tématu má tradici již od počátku 20. století.²⁹ Vyvrcholila v roce 1997 velkou výstavou s názvem *Rudolf II. a Praha. Císařský dvůr a rezidenční město jako kulturní*

²⁵ J. B. NOVÁK, *Rudolf II.*

²⁶ V roce 1923 publikovala historička Erwin Meyer-Löwenschwerdtová dílo *Der Aufenthalt der Erzherzoge Rudolf und Ernst in Spanien 1564 – 1571*, kde editovala i učebnice obou princů a jejich latinské kompozice, které jsou ojedinělým pramenem osobní povahy, na jejichž základě je možno rekonstruovat myšlení mladých arcivévodů.

²⁷ Přelomovou prací byla kniha Roberta Evanse *Rudolf II. and his World. A Study in Intellectual History, 1576 - 1612*, která vyšla roku 1973. Historik poprvé v bádání o císaři použil metodu intelektuálních dějin.

²⁸ Viz např. Eliška FUČÍKOVÁ, (ed.), *Rudolf II.*

²⁹ Karel CHYTIL, *Umění v Praze za Rudolfa II.*, Praha 1904.

a duchovní centrum Střední Evropy. Z výstavy byl následně vydán katalog, jehož editorkou byla Eliška Fučíková, badatelka v oboru rudolfínské malby. Beket Bukovinská a Ivan Muchka o rok později editovali sborník z konference konané u příležitosti výše zmíněné výstavy.³⁰ Od roku 2001 vydává Ústav dějin umění Akademie věd České republiky sborník *Studia Rudolphina*, který přinášel jednou ročně nejnovější poznatky v bádání o umění na dvoře Rudolfa II.³¹

Až v posledních letech se objevuje snaha přistupovat ke sbírkám Rudolfa II. jako k prameni, který by mohl objasnit vnitřní svět panovníka.³² Zkoumalo se jejich složení či řazení jednotlivých exponátů v kunstkomoře.

Osobnost císaře Rudolfa II. vybízela k použití jiných metod historického výzkumu, než byly pozitivistické. Historici přestali zkoumat politické příčiny jeho neúspěchu a zaměřili se na císařovu osobnost. Novátorskou byla v tomto směru kniha Roberta Evanse *Rudolf II. and his World*, která vyšla v českém překladu Miloše Caldy v roce 1997.³³ Císař, zasazen do kontextu doby přelomu 16. a 17. století s ohledem na její kulturní a intelektuální vývoj, už nebyl vnímán jako podivín či nemocný člověk. Rudolf II., tak jak ho představil Robert Evans, zrcadlil svým chováním, jednáním a myšlením dobu, ve které žil. Zájem o alchymii, okultní vědy a vědu obecně byl představován jako dobová norma, jíž se věnovali již Rudolfův dědeček i otec a on pouze pokračoval v zavedené rodinné tradici. Robertu Evansovi se v této knize podařilo zbořit veškeré mýty, které v souvislosti s Rudolfovou osobností vznikly. Jde o vědecky pevně ukotvenou práci přinášející pádné argumenty a zcela nový pohled na panovníka, který byl nejen veřejností, ale i v prostředí habsburského domu vnímán jen jako bizarní figurka, jejíž státnické schopnosti byly upozaděny v důsledku přílišného zájmu o umění a vědu.

V osmdesátých letech 20. století vznikaly o Rudolfu II. paralelně na sebe nereagující práce českého badatele Josefa Janáčka a rakouského historika Karla Vocelky. Ačkoliv byly knihy napsány ve stejné době, jejich závěry nejsou totožné. Oba historici si zvolili zcela jiný metodologický postup. Jejich záměr byl však stejný - vrátit císaře Rudolfa II. z historie umění zpět do historie „klasické“. Oba autoři se zaměřili na císařovu politiku, ale zároveň se zcela nedistancovali od závěrů výzkumů historiků

³⁰ Beket BUKOVINSKÁ - Ivan MUCHKA (edd.), *Rudolf II., Prague and the World*, Praha 1998.

³¹ *Studia Rudolphina*, 1 – 13, 2001 – 2014.

³² Ondřej JAKUBUC, *Rudolf II. a rudolfínské umění, Císařský mecenát a sběratelství*, Dějiny a současnost 34, 2012, č. 2, s. 32-34.

³³ R. J. W. EVANS, *Rudolf II.*

umění. Nejlépe je toto spojení vidět u Karla Vocelky, který pochopil, že diplomatické a jiné prameny k politické činnosti Rudolfa II. jsou pozitivistickými historiky pečlivě zpracované a rozhodl se na tuto problematiku nahlížet skrze umělecké předměty, které císař užíval k propagaci své osoby, rodu i moci.³⁴ Na poli historické vědy to byla práce týkající se zcela nového tématu, autor se musel vypořádat se základní terminologií i se špatnou dostupností některých pramenů. Karl Vocelka zkoumal dobová média, kterými byly mimo jiné patenty, letáky a začínající noviny, dále i památky hmotné kultury, mince, medaile, ale i umělecké výrobky a stavby, portréty, dobovou literaturu či císařem pořádané festivity. To vše byly prostředky propagandy, jež Rudolf II. vědomě užíval k upevnění svého postavení. Vedle nich se autor zaměřil i na osoby, kterým byla propaganda určena a na roli těchto osob v jejím dalším šíření.³⁵ Ukázal, jak se intenzita, způsob i média propagandy měnila s politickou situací. Zejména pak popisoval Rudolfův postoj v období dlouhé turecké války, kdy se císař nechal zobrazovat jako neohrožený vojevůdce, přes velké armádní výdaje pokračoval ve stavbách císařských rezidencí ve Vídni, Praze i Linci a podporoval v novinách a letácích opakující se negativní klišé o Osmanech. Byl to právě strach z Turků, který pomáhal Rudolfu II. prosazovat politické záměry katolické Ligy a který mu i v době krize zajistil podporu stavů. V době, kdy se katolickým vojskům dařilo, dával císař hojně razit pamětní mince připomínající vítězství hlavně v Granu, Rábu a Stoličného Bělehradu. V době sporu s Matyášem spočívala Rudolfova osobní reprezentace převážně ve snaze bratra zdiskreditovat a upozornit na vlastní kvality.

Karlu Vocelkovi se podařilo posunout obraz Rudolfa II. v historické vědě o kus dál. Vyvrátil obvinění pozitivistických historiků o politické neschopnosti panovníka a potvrdil jeho zájem o umění, protože dokázal, že právě umění ve všech podobách využíval císař zcela promyšleně ke své propagandě. Rudolf II. se o politiku zajímal a chtěl v ní hrát klíčovou úlohu, kdyby tomu bylo jinak a císař byl k politickým problémům monarchie netečný, nevěnoval by jistě tolik úsilí vytváření dobrého obrazu o vlastní osobě.

O pět let později Karl Vocelka na tuto práci navázal v knize *Rudolf II. und seine Zeit*.³⁶ Měla blíže k populárně naučným publikacím, ale přesto za doprovodu bohatého

³⁴ Karl VOCELKA, *Die politische Propaganda Kaiser Rudolfs II.*, Wien 1981.

³⁵ Císař svou propagandu přednostně směřoval k lidem, kteří měli ve svém společenském postavení úlohu podporovat stát. Převážně se jednalo o zemské stavy a v 17. století i o městský patriciát či církve. Ti pak předávali propagandu a mínění o císaři dál do nižších vrstev společnosti.

³⁶ K. VOCELKA, *Rudolf II.*

obrazového materiálu mapovala nejen císaře jako osobnost, ale i dobu, ve které žil, či klíčové umělce na pražském dvoře. Těžištěm již nebyla jen císařská propaganda, ale i jiná umělecká díla, která chtěl panovník z určitého důvodu vlastnit.

Oproti Karlu Vocelkovi si Josef Janáček vybral odlišný přístup. Na základě stávající literatury a pramenů sestavil syntézu konce 16. a počátku 17. století.³⁷ Rozhodující úlohu zde však nehraje politika, ale osobnost císaře Rudolfa II. Rekonstrukce vnitřního světa císaře od útlého dětství až do posledních chvil byla v české historiografii nová. Josef Janáček se také snažil o dekonstrukci rudolfínského mýtu vytvořeného pozitivisty a vedle složité dobové situace, ať už konfesijní, či politické, poukazoval i na osobní život císaře, který byl od počátku poznamenán silnou rodovou tradicí, bojem mezi rakouskou a španělskou větví Habsburků a nedostatkem respektu vůči císařskému majestátu v rámci dynastie. Velká část knihy byla věnována duševní chorobě Rudolfa II. Tu autor nepředstavoval jako příčinu politických nezdarů panovníka, ale jako prostředek, díky němuž císařovi nepřátele měli možnost jej legitimně odstranit z trůnu. Rudolf II. práce Josefa Janáčka nepopsala ani jako šilence na trůně, ale ani jako obratného státníka. Byl to nemocný a nešťastný muž ve vleku událostí, kterým kvůli své nemoci nedokázal čelit.

Od pozitivistického představení Rudolfa II. jako neschopného panovníka, který se zajímá raději o magii než o vládu, se obraz císaře v historiografii výrazně posunul. Částečně se tak stalo i díky novým metodám historického výzkumu. Původní kritické zpracování diplomatických materiálů a rekonstrukce mocenských změn na přelomu staletí se posunulo k výzkumu manýrismu jako typického umění doby a s ním souvisejících umělců, kteří působili na pražském dvoře Rudolfa II. V posledních letech se Rudolf II. jako císař rehabilitoval a našel své pevné místo nejen v historiografii, ale i v habsburské rodové tradici, jejíž ctění mu bylo dlouho upíráno.³⁸ Stalo se tak díky nové interpretaci dosavadních pramenů, které nechtěly poznat jen politiku císaře, ale i jeho osobnost.³⁹ Pozitivistický přístup byl nahrazen historickou antropologií. Obraz Rudolfa II. v historiografii se měnil stejně, jako se proměňovaly metody historického bádání. Jeho osobnost a jeho doba byly totiž natolik komplikované a specifické, že umožňují využití nejrůznějších metodologických postupů.

³⁷ J. JANÁČEK, *Rudolf II.*

³⁸ K. VOCELKA, *Rudolf II.*

³⁹ R. J. W. EVANS, *Rudolf II.*

II. 1. Obraz panovníka

Rekonstrukce historického obrazu panovníka byla do značné míry závislá na jeho seberepresentaci. Historik nikdy nedokázal popsat panovníkovu osobnost takovou, jaká skutečně byla. To, co se do dnešních dnů uchovalo v pramenech, je obraz, který po sobě panovník vědomě zanechal. Jde o výsledek důsledné seberepresentace a propagandy, v níž císař navazoval na tradici rodu.⁴⁰

V případě Rudolfa II. je nutné brát v úvahu rodovou reprezentaci Habsburků. Ta vrcholí u Karla V., který byl chápán jako vzor pro všechny raně novověké panovníky. Pro něj také vznikl spis humanisty Erasma Rotterdamského *Výchova křesťanského panovníka*.⁴¹ Nizozemec v roce 1515 sepsal návod pro všechny dobré křesťanské vládcy, kteří se podřizují obecnému dobru, jsou zbožní, vzdělávají se a věnují

se svědomitému plnění panovnických povinností.⁴² Rovněž se zabýval systémem ctností, jejichž tradici obnovil ve 13. století Tomáš Akvinský, když přepracoval Aristotelův spis *Politica*. Pro členy habsburského domu byl pravzorem ctností Rudolf I. Měl údajně oplývat zejména zbožností a shovívavostí. Tyto dvě vlastnosti se staly typickými rodovými rysy, které museli dodržovat všichni členové dynastie. Od roku 1526 se Habsburkové ztotožňovali i s českým knížetem Václavem a králi, jimž jsou také přisuzovány tradiční ctnosti. Hlavní pro ně bylo samozřejmě vědomí císařské seberepresentace. Od 16. století byla v souvislosti se získáním českého trůnu připomínána obrana křesťanství proti Turkům. Dynastie potřebovala mravní zdůvodnění své panovnické moci v členité a různorodé středoevropské monarchii.⁴³ Spojení s katolickou církví však zapříčinilo ztrátu univerzální autority rodu, a to jak v Čechách, tak v Uhrách, kde byla silně zakořeněna domácí tradice.

Rudolf II. do tradičního rodového obrazu Habsburků nezapadal. Přestože za svého života věnoval mnoho pozornosti vlastní seberepresentaci, byl kvůli své duševní nemoci vnímán současníky zcela jinak, než si přál. Snaha navazovat na rodové tradice

⁴⁰ Ivo CERMAN, *Panovník*, in: Václav BŮŽEK - Pavel KRÁL (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 54 – 66, zde s. 58.

⁴¹ Tradiční spojení panovníka s křesťanstvím pochází z doby raného středověku a souvisí s upevněním Franské říše pod Karlem Velikým. Pro Ferdinanda Seiba je ten okamžik, kdy se z pouhého nadřazeného stane vládce „z boží milosti“, určujícím momentem celého středověku. V té chvíli bylo archaické charisma nahrazeno církevním pomazáním, tradiční lidovou vírou vystřídal právně závazný sakrální akt a církev sama začala zároveň vstupovat jako matka veškeré politické autority. Srov. Ferdinand SEIB, *Lesk a bída středověku*, Praha 2000, s. 9-13.

⁴² I. CERMAN, *Panovník*, s. 57.

⁴³ R. J. W. EVANS, *Rudolf II.*, s. 44.

je patrná zejména v emblémech, které Rudolf II. k propagandě hojně využíval. Stěžejními body rudolfínské prezentace byly ochrana křesťanství a dědictví odkazu Karla V.⁴⁴ Ačkoliv Rudolf II. nikdy na bojišti nebyl, rád sám sebe představoval jako pravého křesťanského rytíře a neohroženého bojovníka nad Turky. Přestože jeho panovnická moc každým rokem slábla, neopomněl svým poddaným stále připomínat, že právě on byl nositelem dědictví velkého Karla V. Tuto nadřazenost odmítali uznávat jeho příbuzní, jak ze španělské, tak z rakouské větve habsburského rodu. Ti sice s císařem měli jistou osobní zkušenost, ale většinou dali na zprávy svých vyslanců v Praze. A právě jejich svědectví se od oficiální propagandy diametrálně odlišují.⁴⁵ Popisují Rudolfa II. jako netečného panovníka, který není s to vykonávat své panovnické povinnosti, a to zejména v závěru života, kdy se naplno projevuje císařova duševní choroba. Tu však dobová negativní propaganda nijak nevyužívá. Rudolfovými hlavními nepřáteli byli jeho vlastní příbuzní. Ti sami neměli zájem na tom, aby se ostatní evropské panovnické rody dozvěděly o „nedokonalostech“ v jejich rodu.

V případě císaře Rudolfa II. se dochovaly dva odlišné popisy císaře. Jeden z nich, oficiální, byl tvořen císařem jako součást upevnění politické prestiže. Ukazoval Rudolfa II. jako panovníka, jehož moc měla oporu v křesťanské víře a v dlouhodobé tradici mocného rodu. Druhý obraz vytvořili pozorovatelé z císařova okolí, vyslanci cizích dvorů a diplomaté, pobývající na pražském dvoře po roce 1600. Jejich zprávy popisovaly panovníka zcela opačně než vlastní císařova propaganda.

II. 1. 1. Dětství a mládí

Rudolf II. se narodil 15. července 1552 jako nejstarší syn Maxmiliána II. a Marie Španělské. Jeho výchově a vzdělání byla věnována mimořádná pozornost, což dokazuje i to, že první prameny, hovořící o princí Rudolfovi, se týkaly výběru jeho domácího učitele. Pro většinu historiků byl však stěžejní pobyt Rudolfa II. a jeho bratra Arnošta na španělském dvoře. Ve druhé polovině 16. století se stalo zavedenou praxí posílat syny z panovnických či šlechtických rodů na zahraniční cesty, aby si zde prohloubili či doplnili znalosti. Cesta budoucího následníka trůnu měla i jiné cíle, než bylo prvotřídní vzdělání.

⁴⁴ Karel VOCELKA, *Die politische Propaganda*.

⁴⁵ Pavel MAREK - Kateřina PRAŽÁKOVÁ, *Mezi propagandou a skutečností, Obraz Rudolfa II. v křesťanské Evropě*, Dějiny a současnost 34, 2012, č. 2, s. 35- 37, zde s. 35.

Otázka, zda má Rudolf výchovu na madridském dvoře podstoupit, byla příčinnou hádek nejen mezi Maxmiliánem II. a Marií, ale i mezi rakouskou a španělskou větví Habsburků. Maxmilián II. sám po sňatku s Marií na Pyrenejském poloostrově pobýval a uvědomoval si, jaké postavení zde mají členové středoevropské větve.⁴⁶ Císařovna Marie se naopak obávala, že vídeňský dvůr a nábožensky nevyhraněný Maxmilián by vychovali z jejího syna kacíře. Císař dlouho bránil odjezdu svých potomků do Madridu. Přesvědčila jej až vidina španělského trůnu. Filip II. neměl stále nástupce, jeho jediný syn Don Juan byl duševně chorý, proto slíbil Maxmiliánovi II., že pokud Rudolf s Arnoštem absolvují výchovu na jeho dvoře, bude o nich uvažovat jako o svých nástupcích. Nebyla to zanedbatelná nabídka, Španělsko v té době těžilo z kolonií a bylo nejbohatší zemí Evropy. V takovém případě byl císař Římsko-německé říše nucen odložit veškeré antipatie ke svým španělským příbuzným a s odjezdem souhlasil.

Španělská výchova byla už Rudolfovými současníky pozorně reflektována. Zejména v protestantských kruzích budila obavy a stala se i nástrojem negativní propagandy, která popisovala tehdy ještě korunního prince Rudolfa jako katolického fanatika. Takovýto názor však v důsledku rekatolizační politiky ochabl. Na počátku 18. století ulmský anonym vyjádřil přesvědčení, že pobyt ve Španělsku Rudolfovi i Arnoštovi prospěl a dostalo se jim zde prvotřídního vzdělání.⁴⁷ O století později přišel Josef von Hormayr s názorem, že španělská výchova byla hlavní příčinou Rudolfovy tragédie.⁴⁸ Čeští pozitivisté, hlavně Jan Bedřich Novák, chápali také císařův pobyt v Madridu jako jev zcela negativní, zejména kvůli politické výchově, kterou císař později ve středoevropské monarchii nemohl uplatnit. Navíc jeho španělské způsoby budily ve Vídni a v Praze pobouření. Od konce osmdesátých let se historici zaměřovali spíše na pozitivní přínos výchovy, především na aplikaci teoretických poznatků z výuky v politické praxi, zájem o umění či přímou konfrontaci s rodovou tradicí. Josef Janáček vedle těchto pozitiv však vyzdvihl ještě jeden záporný rys španělského pobytu, a sice citově chladné prostředí madridského dvora, které na dospívající duši budoucího císaře

⁴⁶ Konflikt mezi oběma habsburskými liniemi trvá už od rozdělení rodu v roce 1556, kdy se Karel V. ve prospěch svého bratra Ferdinanda vzdá středoevropských území. Ferdinand pak respektoval svrchovanost svého bratra a v mezinárodní politice podporoval jeho záměry. Tento servilní přístup zajišťující však klid nejen v rodině, ale i v celé Evropě, zavalil příčinu pro pocit nadřazenosti, který španělští Habsburkové vůči svým středoevropským příbuzným chovali.

⁴⁷ I. CERMAN, *Panovník*, s. 67.

⁴⁸ TAMTÉŽ.

zanechalo možný zárodek duševní choroby. O spojitosti výchovy u Filipa II. a duševní nemoci císaře mluvil už v šedesátých letech 19. století Anton Gindely.⁴⁹

Rudolfův pobyt na Pyrenejském poloostrově byl důležitou událostí v jeho životě, a proto byl v biografích vždy reflektován. Historikové se zaměřením na dění v českých zemích jej popisovali většinou jako událost, která Rudolfa II. zničila jako politika i jako osobnost. Princ byl v mládeneckém věku, kvůli mocenským ambicím svého otce, vytržen z přirozeného prostředí vídeňského dvora a poslán do přepychového a odtažitého španělského prostředí, kde citově strádal. Oproti tomu zahraniční badatelé uznali prospěšnost následníkovy pobytu ve Španělsku, ukazovali míru ovlivnění v každodenním chování císaře, například na dvorském ceremoniálu, jenž po španělském vzoru aplikoval i na svém dvoře v Praze, na zájmu o malby se španělskou krajinou, které celý život shromažďoval, či na španělské módě.⁵⁰ Ve skutečnosti nebyla císařova míra pošpanělštění tak vysoká, jak se domnívali jeho současníci. Projevovala se možná v každodenním jednání císaře, ale v politických záležitostech měl Rudolf II. blíže ke svému otci než ke svému strýci, protože si sám dobře uvědomoval, že situace ve střední Evropě vyžaduje zcela jiný druh vládnutí, než jaký uplatňoval Filip II.⁵¹ Od negativního hodnocení pozitivistů, kteří řešili jen politickou rovinu problému, se obraz španělské výchovy prince Rudolfa II. posunul ke kladnému hodnocení kulturní historie i historické antropologie a následně ke střízlivému neutrálnímu výkladu interdisciplinárního přístupu, který zohledňuje všechny roviny problematiky.

II. 1.2. Počátky vlády

Pobyt ve Španělsku se promítal do hodnocení Rudolfa II. současníky i po návratu do rodné Vídně. Ocítl se pod neustálým dohledem jak rodičů, tak celého dvora. Každý byl zvědavý, jak prince španělská výchova změnila. Na Rudolfa byl v té době veden extrémní tlak, každá z mocenských stran, ať už španělská klika kolem jeho matky, či rádcí Maxmiliána II., od něj očekávali něco jiného, a on netušil, co je správně, protože ve střední Evropě nebyl dlouhých sedm let a tamní poměry mu staly zcela cizími.

⁴⁹ A. GINDELY, *Rudolf II.*, s. 26.

⁵⁰ K. VOCELKA, *Rudolf II.*, s. 52, ve volném překladu.

⁵¹ R. J. W. EVANS, *Rudolf II.*, s. 30.

Maxmilián II. nedával svému synovi moc prostoru, aby si pod jeho dohledem osvojil vladařský um.⁵² Báł se, že by španělským dvorem příliš poznamenaný Rudolf mohl vrhat špatný stín i na jeho osobu. Arcikníže byl sice přítomen několika sněmovním jednáním, zvláště těm, která se týkala jeho nástupnictví v dědičných zemích, ale samostatné politické kroky neprováděl. S postupujícím věkem a nemocí, která Maxmiliána II. sužovala, bylo nezbytné, aby některé dílčí záležitosti projednával Rudolf sám. Otec mu stihl ještě za cenu mnoha ústupků vydobýt nástupnictví v Uherském a Českém království i císařský trůn v Římsko-německé říši a roku 1576 zemřel.⁵³

Všichni biografové Rudolfa II., pokud se věnovali císařovým vladařským počátkům, se shodli na tom, že následník Maxmiliána II. prvních deset let vládl dobře.⁵⁴ Sám Rudolf, ani jeho bratři, nevynikali ve srovnání se svými předky přílišnou bystrostí a politickou genialitou. Absence talentu k vládnutí by se mohla nahradit pílí, ale ani ta arciknížatům nebyla vlastní. Rudolf II. neprojevoval příliš velké ambice, nepotřeboval velkými politickými činy prokazovat svou moc. Na druhé straně na ni ale velmi lpěl, a pokud někdo urazil či potupil jeho majestát, byl za to často, především v době, kdy císaře sužovala nemoc, potrestán.⁵⁵

Hned po smrti svého otce si Rudolf II. počínal velice obratně, zorganizoval pohřeb, ukončil sněm v Řezně a chopil se všech vladařských povinností. Rudolf se nikdy netajil tím, že s otcovou politikou nesouhlasí, vadila mu přílišná samostatnost jeho rádců. Všichni čekali na radikální obrat v panovnické politice, ten však nepřišel. Největší pozornost vyvolala změna dvorského řádu. Rudolf přejal většinu dvora po svém otci, nejvyšší místa však obsadil úředníky, kteří byli součástí jeho arciknížecího dvora už v době pobytu ve Španělsku a kterým důvěřoval více než jiným. Dalším důvodem mohl být i fakt, že Adam z Ditrichštejna nebo Wolfgang Rumpf z Wuelrossu znali poměry v Madridu, i oni byli částečně ovlivněni španělským prostředím, a proto nového císaře nesoudili tak přísně jako jiní.

⁵² J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 157.

⁵³ K otázce korunovačních slavností a symbolické komunikace během nich blíže K. VOCELKA, *Rudolf II.*, s. 54 – 62.; TÝŽ, *Die politische Propaganda*, s. 126 – 140. Z českých historiků se popisně věnuje korunovacím J. JANÁČEK, *Rudolf II.* s. 58-70, s. 128-142. Janáček uvedl, že oba korunovační ceremoniály byly připraveny narychlo, chybělo zde mnoho významných evropských hostů a vůbec celkově byla jejich organizace na tehdejší poměry odbytá, což se mladého prince, zvyklého na pompu španělského dvora, muselo hluboce dotýkat (s. 62).

⁵⁴ K počátkům vlády Rudolfa II. a jeho korunovacím blíže J. B. NOVÁK, *Rudolf II.*, s. 14-28.; J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 46-80, 128-152, 157 – 181.; K. VOCELKA, *Die politische Propaganda*, s. 121– 140.; TÝŽ, *Rudolf II.*, s. 54 – 70.; R. J. W. EVANS, *Rudolf II.*, s. 64 – 77.

⁵⁵ R. J. W. EVANS, *Rudolf II.*, s. 82.

Náboženská politika po nástupu Rudolfa II. na trůn se ze strany císaře nezměnila, jen se vyhrotily postoje jednotlivých mocenských frakcí. Dělo se tak ze strachu před změnou kurzu. Katolíci se obávali, že Rudolf přijme laxní náboženský postoj svého otce. Protestanti měli strach, že po španělském vzoru začne s tvrdou rekatolizací. Ale stále ještě existoval tábor umírněného středu, pro který byl císařský majestát důležitější než konfese.⁵⁶

Jasný zlom v poklidné politice znamenal nizozemské dobrodružství arciknížete Matyáše. Jako třetí nejstarší syn neměl po otcově rozhodnutí nerozdělovat středoevropské državy mezi své potomky šanci na politické uplatnění. Rodina pro něj chystala církevní kariéru, což byl ale osud, se kterým se nehodlal ambiciózní mladík smířit. Nebyl nijak politicky obratný, zato neskutečně snaživý. Ještě za života svého otce podnikl samostatné politické kroky. Na sněmu v Řezně se tajně domlouval s vyslanci Nizozemska a popřel tak zcela veškeré snažení habsburského tábora i rodovou tradici trvající staletí. Vina však nebyla kladena jemu, ale Rudolfovi. Největší kritiku sklídl novopečený císař od svého španělského strýce Filipa II. a následně i od papeže. Matyáš se sice po třech letech z Nizozemí vrátil s pověstí neúspěšného politika a loutky v rukou revolučních stavů, ale jeho čin jasně ukázal, že Rudolf II. nebyl silným panovníkem a že jeho nejbližším příbuzným nečiní problém porušovat císařská rozhodnutí a nedodržovat jeho svrchovanost.⁵⁷ Nebylo by spravedlivé svalovat toto selhání panovnické autority jen na Rudolfa II. Kořeny tohoto problému sahaly dál do rodinné politiky Maxmiliána II., který nechtěl jako jeho otec dělit mezi své syny jednotlivé vladařské úděly.

První léta vlády císaře Rudolfa II. jsou většinou historiků hodnocena kladně, přičemž pozitivistický pohled je staví do protikladu k vládě z období 1600 – 1612. Čeští historici se zaměřili na problémy v Českém království a jednání císaře se stavy. Zahraniční badatele převážně zajímala symbolická komunikace během korunovací, či prostředky upevnění moci po smrti Maxmiliána II., kdy byl Rudolf II. pod drobnohledem okolí. Toto pozitivně hodnocené období císařské vlády končí v osmdesátých letech 16. století Matyášovým odjezdem do revolučního Nizozemí a prvním propuknutím duševní choroby Rudolfa II.

⁵⁶ TAMTÉŽ s. 61.

⁵⁷J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 181.

II. 1.3. Alchymie, astrologie a umělecký mecenáš

Do širokého povědomí se dostalo sociální tělo Rudolfa II. s přívlastky milovník alchymie, astrologie a umění. Všechny nesly negativní konotaci získanou už za císařova života a rozvinutou později pozitivistickým dějepiscectvím. Rudolf byl nahlížen jako muž pověřivý a věřící více horoskopům než vlastnímu úsudku,⁵⁸ jako megaloman toužící po zlatu a kamení mudrců či jako vlastník nejvzácnějších uměleckých skvostů, se kterými se zavíral sám v odlehlé části Pražského hradu. Zájem Rudolfa II. o přírodní vědy a umění byl interpretován jako projev duševní choroby či nedostatek zájmu o panovnické povinnosti.⁵⁹ Taková interpretace vznikající pouze na základě diplomatických pramenů a postrádající hlubší uchopení problematiky však v současné historické vědě neobstála.⁶⁰

Alchymii jako takovou lze velmi těžko definovat. Obecně byla dělena na dva hlavní směry, laboratorní a mystický.⁶¹ Laboratorní alchymie se zaměřovala především na praktickou práci v laboratoriu, zatímco v mystické alchymii šlo o osobní vnitřní vývoj alchymisty k lepšímu.⁶² Panovníci kladli důraz na praktické výsledky laboratorních výzkumů, které se uplatňovaly ve dvou klíčových oblastech, v těžbě kovů a v lékařství. Šestnácté století bylo dobou, kdy se ze zámoří přiváželo mnoho drahých kovů, ale i v Evropě se objevovala nová naleziště. Bylo nutné tyto rudy kvalitně vytěžit i následně zpracovat. Zde se v praxi uplatňovaly poznatky alchymistů, kteří se tradičně věnovali zejména transmutaci kovů. Vedle ekonomických zájmů se stala alchymie zásadní i v otázce lékařství. Vůdčí postavou byl v této oblasti Paracelsus, jehož stoupenci neuznávali aristotelské a galénské tradice medicíny a nabízeli tak alternativu ve chvílích, kdy tehdy tradiční medicína selhávala.⁶³ V souvislosti se zájmem o alchymii nelze opomenout ani prvek sebe prezentace panovníka. Tím, že měl na svém

⁵⁸ A. GINDELY, *Rudolf II.*, s. 44.

⁵⁹ TAMTÉŽ, s. 29.

⁶⁰ Poslední velkou syntézu týkající se alchymie a s ní související astrologie v době vlády Rudolfa II. byla kniha *Alchymie a Rudolf II.*, kterou sestavili Ivo Purš a Vladimír Karpenko. Srov. I. PURŠ – V. KARPENKO (edd.), *Alchymie*. Autoři se snažili objasnit císařův vztah k této vědě a zasadili fenomén do širších dějinných souvislostí. Ze zahraničních badatelů je nutné zmínit Roberta J. W. Evanse, který v kapitole *Rudolf II. a okultní nauky* vůbec poprvé podal ucelený obraz o alchymii na pražském dvoře v širším kontextu. Srov. R. J. W., EVANS, *Rudolf II.*, s. 235-289. Podobu umění na rudolfinském dvoře shrnul katalog výstavy z roku 1997 *Rudolf II. a Praha, Císařský dvůr a rezidenční město jako kulturní a duchovní centrum střední Evropy*. Srov. E. FUČÍKOVÁ (ed.), *Rudolf II.*

⁶¹ V. KARPENKO, *Cesta k rudolfinskému světu*, in: I. PURŠ, - V. KARPENKO (edd.), *Alchymie*, s. 26.

⁶² TAMTÉŽ, s. 29.

⁶³ Paracelsiáni často v polemikách s tradiční medicínou používali radikální teologické argumenty, které byly pro katolickou církev nepřijatelné, a stali se tak de facto zastánci protestantismu na poli lékařské vědy. Jejich přítomnost u dvora lze tedy chápat i nábožensky. Srov. Ivo, PURŠ, *Habsburkové na českém trůně a jejich zájem o alchymii a okultní nauky*, in: I. PURŠ – V. KARPENKO (edd.), *Alchymie*, s. 95.

sídle laboratorium, ukazoval císař míru své moci, která byla totální a musela nutně zahrnovat i přírodu.⁶⁴

Rudolf II. navazoval v podpoře alchymie přímo na své předky. Už jeho pradědeček Maxmilián I. diskutoval o magii s opatem Trithemiem.⁶⁵ Ferdinand I. byl také nakloněn paracelsiánskému lékařství, jež konzultoval s Georgem Fedrem z Rodachu, a údajně se měl setkat i se samotným Paracelsem.⁶⁶ Důležitou osobností v oblasti vědy na dvoře Ferdinanda I. a později i Maxmiliána II. byl Tadeáš Hájek z Hájku⁶⁷ pracující v oblasti astronomie a paracelsiánské alchymie.⁶⁸ Nejvíce z celé rodiny se přírodním vědám a alchymii věnoval Rudolfův strýc Ferdinand Tyrolský, který se tak stal císařovým přímým inspirátorem, přestože osobně si tito muži nijak blízcí nebyli. Arcikníže měl vlastní alchymistickou kuchyni, ve které sám i aktivně bádá.⁶⁹ Velmi se zajímal především o využití alchymie v hornictví, pravidelně vysílal své učence do mincovny v Hallu, aby zde ověřovali své závěry a přijmul každého, kdo přišel s návrhem byť jen nepatrného zlepšení v této oblasti. Důkazem je i mnoho titulů věnujících se problematice těžby kovů nebo jejich zpracování, které se nacházela ve Ferdinandově knihovně.⁷⁰ V otázce paracelsiánského lékařství byl Ferdinand Tyrolský otevřenější než Maxmilián II., který se k tomuto směru stavěl odmítavě i zásluhou svého dvorního lékaře Johanna Crata z Kraftheimu, v té době největšího Paracelsova kritika. Na rozdíl od svého bratra se Ferdinand zasadil o vydání některých Paracelsových spisů a bylo mu rovněž dedikováno mnoho knih věnujících se paracelsiánskému lékařství.

Rudolf II. v mecenátu přírodních věd nevycházel pouze z rodové tradice, ale těžil i z podnětného prostředí Království českého, kde měla alchymie již dlouhou tradici a v době svého vrcholu se i velmi rychle rozvíjela. Zásluhou vysoké úrovně hornictví se zde často uplatňovaly v praxi nejnovější technologie. Ty našly využití i v dalším oboru šlechtického podnikání - v rybníkářství. K vytváření rybníčních soustav bylo potřeba přesného měření. To vyžadovalo i kvalitní měřicí přístroje, na jejichž výrobě spolupracovali jak vědci, tak mechanici. Nelze opomenout ani vysokou úroveň botaniky a lékařství zastoupené reprezentativní postavou Tadeáše

⁶⁴ TAMTÉŽ.

⁶⁵ TAMTÉŽ, s. 99.

⁶⁶ TAMTÉŽ, s. 103n.

⁶⁷ Blíže k této osobnosti Pavel DRÁBEK (ed.), *Tadeáš Hájek z Hájku. K 400. výročí úmrtí*, Praha 2000.

⁶⁸ I. PURŠ, *Habsburkové na českém trůnu a jejich zájem o alchymii a okultní nauky*, in: I. PURŠ – V. KARPENKO (edd.), *Alchymie* s. 95 – 128, zde s. 105.

⁶⁹ TAMTÉŽ, s. 110.

⁷⁰ Celkem 50 svazků k alchymii a 13 k tématu hornictví. Srov. I. PURŠ, *Habsburkové*, s. 118.

Hájka z Hájku. Vedle výše popsaných hospodářských faktorů existovaly i faktory společenské a náboženské. Tradičním místem setkání vědců a učenců byl Pražský hrad. Nelze však tvrdit, že by učené disputace osobně organizoval sám císař. Jeho zásluha spočívala v tom, že se mu podařilo vytvořit podnětné prostředí dvora, kde mohli učenci napříč náboženstvím i vědními obory diskutovat o společných tématech a navzájem porovnávat výsledky svých bádání. V menším měřítku docházelo k takovým setkáním i na regionální úrovni, kde prostředí císařského dvora nahrazoval šlechtický dvůr.⁷¹ Tato menší centra byla s hlavním městem v kontaktu a v oblasti alchymistických výzkumů s ním směle udržovala krok. Více se tomuto fenoménu věnoval Robert Evans, který jako příklad uvedl Viléma z Rožmberka a jeho mecenát pro anglické alchymisty Johna Dee a Edwarda Kelleyho.⁷²

Z výše uvedených poznatků by se mohlo zdát, že zájem Rudolfa II. o alchymii a přírodní vědy nebyl z hlediska dobové optiky ničím výjimečným. Proč se tedy kolem něj utvořila legenda o panovníkovi milujícím tajemno? A proč byla jeho podpora přírodovědeckého bádání chápána negativně, když se stejně chovali jeho předci i okolní evropští panovníci? Jistou míru viny na tom nesli císařovi příbuzní. V roce 1606 podepsala habsburská arciknížata vedena Matyášem dohodu, ve které mu vyjádřili plnou podporu při řešení nástupnické otázky. Vedle dalších důvodů k císařově abdikaci zmínili i Rudolfův zájem o alchymii, který označili za rouhačský a nehodný panovníka stylizujícího se do role obránce světového křesťanstva.⁷³ Kromě toho se dochovala svědectví zahraničních vyslanců a papežských nunciů, kteří rovněž nelibě nesli císařův nezájem o aktuální politické dění. A nemalou měrou k vytváření pověr všeho druhu přispěla i samotná introvertní povaha císaře.

Rudolfova záliba v alchymii se ale přece jen odlišovala od ostatních panovníků. Ti byli povětšinou motivováni finančním prospěchem z efektivnější či lacinější těžby. Zaznamenávali tedy až konkrétní dopady výzkumu využitého v praxi. Císař oproti tomu projevoval zájem o experimenty samotné. Rudolfův zájem byl zájmem niterným.⁷⁴ Vztah ke studiu přírodních věd získal už během svého pobytu ve Španělsku a později ho

⁷¹ K alchymii na českých šlechtických dvorech blíže Ivo PURŠ - Vladimír KARPENKO, *Alchymie na šlechtických dvorech v Českých zemích*, in: I. PURŠ - V. KARPENKO (edd.), *Alchymie*, s. 47-91.

⁷² R. J. W., EVANS, *Rudolf II.*, s. 261-273.

⁷³ *Jeho Veličenstvo císař má zájem jen o čarodějníky, alchymisty, kabalisty a jim podobné. Nelituje žádných nákladů při hledání pokladů všeho druhu, odhalování tajemství a pro nalezení hanebných prostředků, jak škodit svým nepřítelům... Má též celou knihovnu magických spisů. Neustále se pokouší úplně odstranit Boha, aby mohl v budoucnu sloužit jinému pánu.* Srov. R. J. W., EVANS, *Rudolf II.*, s. 235.

⁷⁴ I. PURŠ, *Přírodovědný a alchymický mecenát*, s. 143.

dále rozšiřoval.⁷⁵ Po přesunutí císařského dvora do Prahy zde začal budovat alchymistická laboratoria. Šlo o několik menších dílen rozmístěných hlavně v nově budované části Pražského hradu. Císař si nechal zřídit vlastní laboratoř i v osobních komnatách, zejména kvůli pohodlí, a aktivně se účastnil některých experimentů, které svým hostům dokonce předváděl.⁷⁶ Rudolf II. ze svého společenského postavení předpokládal, že je vyvolen k tomu, aby učinil nějaký zásadní alchymistický objev.⁷⁷ Měl k tomu ostatně i teoretické předpoklady. Na rozdíl od svých současníků ovládal skvěle latinu a četl v ní nejrůznější vědecké publikace z oblasti matematiky, astronomie, fyziky a chemie.⁷⁸

Do Prahy mířili jen ti nejlepší alchymisté kvůli vysoké společenské prestiži, které s sebou práce na císařském dvoře nesla, a dále i kvůli štědré finanční podpoře svých výzkumů, jestliže byly shledány jako vhodné. V neposlední řadě lákala vědce i samotná výlučnost alchymistů působících na Rudolfově dvoře. Císař, sám v alchymii vzdělaný, dokázal rozpoznat podvodníky, konzultoval činnost svých vědců i se zahraničními badateli a byl schopen jejich práci do jisté míry usměrňovat.⁷⁹ Rudolf II. vybíral adepty pro svůj mecenát na základě zprostředkovatelů, jak bylo tehdy zvykem, a jednal s nimi zejména prostřednictvím svých dvořanů. Jen výjimečně jim poskytoval osobní audienci, ale pokud tak učinil, jako například v případě astrologa Tychona Brahe, jednal s učenci neformálně jako rovný s rovným.⁸⁰ Rudolf II. neměl na Pražském hradě nijak zásadně větší počet lékařů, přírodovědců, malířů a uměleckých řemeslníků, než kolik jich působilo na dvorech dalších říšských vládců s podobnými zájmy.⁸¹

V beletristické literatuře byl Rudolf II. často prezentován jako hledač kamene mudrců.⁸² *Lapis philosophorum*, látka známá již z arabské alchymie, měla zázračné účinky. Její nalezení bylo hlavním cílem alchymistů. Kromě toho, že dokázala měnit kovy (a transmutace kovů byla základní alchymistickou disciplínou), fungovala i jako univerzální lék a podle spisu Gionavanna de Correggia zajišťovala člověku věčné mládí, nesmrtelnost či dar věštění.⁸³ O jeho existenci a účincích se všeobecně vědělo a snaha

⁷⁵ Blíže k tomuto tématu William EAMON, *Vědecké vzdělání renesančního vladaře. Arcivévoda Rudolf u španělského dvora*, in: I. PURŠ – V. KARPENKO (edd.), *Alchymie*, s. 129 – 138.

⁷⁶ I. PURŠ, *Přírodovědný a alchymický mecenát*, s. 180-183.

⁷⁷ I. PURŠ, *Habsburkové*, s. 97.

⁷⁸ I. PURŠ, *Přírodovědný a alchymický mecenát*, s. 162.

⁷⁹ J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 235.

⁸⁰ I. PURŠ, *Přírodovědný a alchymický mecenát*, s. 162.

⁸¹ TAMTÉŽ, s. 161.

⁸² G. MEYRINK, *Anděl*, s. 187.

⁸³ V. KARPENKO, *Cesta k rudolfínskému světu*, in: I. PURŠ-V. KARPENKO (edd.), *Alchymie*, s. 19 – 46, zde 26.

nalézt takovou látku nebyla jen rozmarem Rudolfa II., ale předmětem seriózního vědeckého výzkumu. Univerzální lék na podlomené zdraví své i svého syna hledal také Rudolfův strýc španělský král Filip II., což dokazuje množství spisů Ramóna Lulla, alchymisty ze 13. století, které se dochovaly na jeho sídle El Escorial.⁸⁴ V přeneseném smyslu slova toužil po kameni mudrců každý panovník, protože tato látka dávala řešení na všechny problémy tehdejšího světa. Stejně tak, jako mohl kámen mudrců měnit kovy v ušlechtilé zlato, mohl v symbolické rovině obracet heretiky na pravou víru a přivést lidstvo k univerzální moudrosti.

Přírodovědný mecenát Rudolfa II. nebyl z hlediska dobového kontextu ničím výjimečným. Zapojovaly se do něj všechny sociální vrstvy.⁸⁵ Nebylo by správné považovat ho za jev výlučně spjatý s osobou Rudolfa II. Výjimečnost jeho podpory spočívala především v tvorbě svobodného prostředí císařského dvora v Praze, kde se mohla věda rozvíjet bez ohledu na náboženské a společenské poměry a kde se setkávali a vzájemně ovlivňovali největší myslitelé své doby.

Astronomie i s ní spojená astrologie byla s alchymii a dalšími přírodními vědami úzce spjata. Její rozvoj nastal s dobou zámožských objevů, kdy se začaly hvězdy důsledněji zkoumat kvůli zlepšení navigace. Astrologie, tedy tvorba horoskopů, byla chápána jako praktické využití astronomie, která často zajišťovala dobrý výdělek.⁸⁶ Nechat si sestavit horoskop při důležitých životních událostech bylo módní záležitostí a astrologové se nacházeli u každého panovnického dvora v Evropě či na dvorech šlechtických. I Rudolf II. si dal sestavovat horoskopy a byl velmi pověřivý. Zčásti to byl důsledek jeho nedůvěry k lidem obecně, podíl nese i zvláštní atmosféra konce století.⁸⁷ Astrologie našla své využití i v lékařství, kde pomáhala určovat diagnózy.⁸⁸ Současně však neustále narážela na kritiku ze strany církve.

Astronomie sloužila i jako prostředek sebe prezentace. Vlastnictví umělecky vyvedených přístrojů k astronomickému pozorování ukazovalo, že jejich majitel má zájem o přírodní vědy, podporuje je a zároveň tak demonstruje i svou moc nad celým univerzem, který svými zájmy pokrývá. Propojení alchymie a astronomie bylo nejvíce patrné na užívání alchymistických symbolů. Každý kov patřil k určité planetě, z níž

⁸⁴ W. EAMON, *Vědecké vzdělání renesančního vladaře*, s. 134.

⁸⁵ Vedle císaře a ostatních evropských panovníků podporovala alchymii i říšská knížata, šlechta, císařovi dvořané či dvorští císařští komorníci. V jejich případě nešlo o vědu jako takovou, ale o jeden ze symbolů společenského vzestupu. Srov. Václav BŮŽEK, *Alchymie v každodenním životě vrchních komorních služebníků Rudolfa II.*, in: I.PURŠ-V. KARPENKO (edd.), *Alchymie*, s. 654.

⁸⁶ V. KARPENKO, *Cesta*, s. 22.

⁸⁷ R. J. W. EVANS, *Rudolf II.*, s. 331.

⁸⁸ I. PURŠ, *Přírodovědný a alchymický mecenát* s. 147.

se zrodil a symbol této planety korespondoval se symbolem kovu. Vedle symbolů se užívaly názvy planet pro kovy i v alchymistickém názvosloví.⁸⁹

Astrologie i astronomie byly součástí každodenního života nejen panovníků, ale i šlechticů a dokonce měšťanů, kteří je chápali jako seriózní vědy. Často byl astronom současně alchymistou. Nelze je zjednodušovat na podvodné sestavování horoskopů, které lehkomyšlně užívá duševně nemocný císař při důležitých státních rozhodnutích. Měly své místo nejen u císařského dvora, ale v celé společnosti, kde se rozšiřovaly i přes odpor církevních kruhů.

Podpora umění měla v habsburském rodě dlouhou tradici a byla přímo spojena s rodovou reprezentací. S tou souviselo i sběratelství uměleckých i kuriózních předmětů, které si panovníci uchovávali v kunstkomořích.⁹⁰ Demonstrovali svou moc a zároveň i moudrost a vzdělanost, což se projevovalo právě zájmem o umění.⁹¹ Rudolf II. byl dlouhou dobu historiky považován v tomto ohledu za zcela výjimečného. Zejména v historiografii 19. století byl prezentován jako vladař, který se umění věnoval na úkor panovnických povinností.⁹² Toto tvrzení vycházelo z prostého porovnání jeho politických neúspěchů a rozsáhlých sbírek nevyčísitelné hodnoty. Systematicky se rudolfinským sbírkám začali věnovat až historici umění v sedmdesátých letech 20. století. V současné době nacházela historická věda paralely k rudolfinským sbírkám u jiných členů habsburského rodu (Ferdinand II. Tyrolský na Ambrasu), ale i na dvorech šlechtických (Petr Vok z Rožmberka na Třeboni). Sbírký, jejich obsah a řazení byly chápány jako cesta k vnitřnímu světu jejich majitele, který si kolem sebe vytvářel magické universum a reagoval tak na okolní svět, který mu byl cizí a kterému nerozuměl.⁹³ Tento proud je obzvláště důležitý pro bádání o Rudolfovi II. a nabízí možnost proniknout do jeho myšlení.⁹⁴

Rudolfův zájem o přírodní vědy a umění byl dlouhou dobu chápán jako jeden z projevů jeho melancholie a důvod císařova politického nezdaru. Z hlediska dobového kontextu si však Rudolf II. nepočínal při podpoře alchymie či uměleckých řemesel nijak výjimečně, ba naopak, v tomto ohledu zcela plnil tehdejší společenský diktát. Spíše než znaky abnormality bylo třeba chápat mecenát naopak jako znak zájmu o panování,

⁸⁹ V. KARPENKO, *Cesta*, s. 42.

⁹⁰ K císařově kunstkomoře na Pražském hradě blíže. Beket BUKOVINSKÁ, *Kunstkomořa Rudolfa II.: Kde byla a jak vypadala?*, in: E. FUČÍKOVÁ, *Rudolf II.*, s. 199-209.

⁹¹ K. VOCELKA, *Die politische Propaganda*, s. 187 – 219.

⁹² A. GINDELY, *Rudolf II.*, s. 29.

⁹³ R. J. W. EVANS, *Rudolf II.*, s. 214.

⁹⁴ Ondřej JAKUBEC, *Rudolf II.*, s. 32-34.

o prezentaci neomezené císařské moci, její legitimacy a univerzality, či jako snahu navázat na rodové tradice. Rozhodně nebylo možné tvrdit, že by podpora přírodních věd a umění probíhala na úkor Rudolfovy vlády, protože byla její nedílnou součástí.

II. 1. 4 Duševní choroba

Alfou a omegou historického obrazu Rudolfa II. se stala jeho nemoc. Nalomené zdraví, duševní i fyzické, bylo historiky chápáno jako příčina veškerých politických neúspěchů vladaře. Mohla za jeho nezáměr o vladařské povinnosti, vášně pro bizarní záliby, sexuální nevázanost či za neochotu císaře uzavřít řádný sňatek.

O císařově zdravotním stavu byli informováni členové habsburského rodu, papež i španělský král prostřednictvím svědectví svých vyslanců. Právě oni poprvé vytvořili obraz panovníka, který kvůli své nemoci není kompetentní zastávat svůj úřad.⁹⁵ Z takových svědectví vycházel Anton Gindely, aniž by se snažil odhalit širší pozadí zpráv. Když Baltasara de Zúñigu, španělského vyslance Filipa III., pobouřil císařův nezáměr o zdravotní stav svých příbuzných na madridském dvoře, ačkoliv takovéto společenské obraty byly stálou součástí dvorského ceremonálu, označil Rudolfa II. ve zprávě svému králi jako lidskou trosku.⁹⁶ Rozhovor vyslance s císařem se ale odehrál v době, kdy byl Rudolf II. již dlouhodobě sužován nespavostí. Únava však nebyla ve druhé polovině 19. století brána autorem v úvahu, netečný Rudolf II. zapadal do interpretace blížící se velké katastrofy a takovýto prohřešek proti etiketě byl jejím nepřímým důkazem.

Více než fyzické zdraví Rudolfa II. zajímalo historiky zdraví duševní. V příčinách nemoci, kterou se mnoho psychiatrů pokoušelo na základě dobových popisů příznaku reinterpretovat pohledem současné medicíny, nepanuje mezi historiky shoda.⁹⁷ Pozitivisté je hledali v Rudolfově dětství a ve španělské výchově.⁹⁸ Jan Bedřich Novák později připomenul i rodinnou anamnézu Habsburků a komplikovaný vztah

⁹⁵ Václav BŮŽEK – Pavel MAREK, *Nemoci, smrt a pohřby Rudolfa II.*, ČČH 111, 2013, s. 1-30, zde s. 5.

⁹⁶ TAMTÉŽ, s. 4.

⁹⁷ Ve třicátých letech 20. století označil Rudolfovy potíže profesor Luxemburg jako schizofrenii. Na jeho výzkum navázal doktor Eugen Veckovský a upřesnil diagnózu jako schizoafektivní psychózu, srov. Eugen VECKOVSKÝ, *Duševní život Rudolfa II. a jiných osobností*, Vimperk 1993, s. 53. Nejnověji k problematice Wolfgang U. ECKART, - Robert JÜTTE *Medizingeschichte. Eine Einführung*, Köln-Weimar-Wien 2007, s. 329-331. Konkrétně k osobě Rudolfa II. Ivan LESNÝ, *Rudolf II. jako nemocný člověk*, Folia Historica Bohemica 7, 1984, s. 271 – 280.

⁹⁸ Srov. Erwin MAYER-LÖWENSCHWERDTOVÁ, *Der Aufenthalt der Erzherzoge Rudolf und Ernst in Spanien 1564 – 1571*, Wien 1927, s. 62. Tvrdila, že zárodkem císařovy nemoci mohlo být nízké sebevědomí vladaře pramenící z poznání, že je jeho bratr Arnošt nadanější než on.

císaře k ženám.⁹⁹ V osmdesátých letech na tyto závěry navázal Josef Janáček a obohatil je o popis špatného rodinného prostředí ve Vídni a citově chladného dvora v Madridu. Na rozdíl od svých předchůdců viděl autor hlavní původ nemoci v chování rodinných příslušníků vůči Rudolfovi. Komplikovaný vztah s matkou a nedostatečný respekt bratrů a strýců otrásl císařovým sebevědomím natolik, že jej v roce 1580 postihl první záchvat.¹⁰⁰

Nejvíce pozornosti je císařově zdravotnímu stavu věnováno ke konci vlády a v období sporu s Matyášem. Zatímco čeští historici upozornili na zhoršující se duševní stav Rudolfa II., ať už kvůli vzteku z urážky jeho majestátu, nebo kvůli stále čtenějším intrikám v jeho okolí a obavám o vlastní život, zahraniční badatelé si všímali postupující nemoci tělesné, která císařovi znemožňovala výkon každodenních povinností. Bolestivé otoky nohou, návaly horka, nespavost a nechutenství způsobily, že se císař snažil vyhýbat veřejným akcím, jakými byly audience či zemské sněmy. Tyto jevy, které byly dřívějšími autory chápány jako jasný projev duševní poruchy, měly své zcela ospravedlnitelné důvody. Nelze ovšem opomenout noční děsy, prudké záchvaty agrese střídané s obdobím útlumu či pokusy o sebevraždu.¹⁰¹ Důkazem toho, jak se zdravotní stav císaře zhoršoval, byl i stále stoupající počet jeho osobních lékařů.¹⁰² Ti označili Rudolfovy duševní problémy jako melancholii.¹⁰³ Pokud šlo o diagnózy tělesných neduhů císaře, byly přičítány, zejména ke konci Rudolfova života, syfilidě.¹⁰⁴

V 19. století chápali historikové jako projev císařovy duševní nestability i zájem o alchymii a sbírání umění. Tento závěr vyvrátili historici umění, kteří poukázali na dlouhodobou tradici sběratelství a podpory vědy v habsburském rodě. Záhy bylo ustoupeno i z názoru Antona Gindelyho, že byl Rudolf II. špatným panovníkem právě kvůli nemoci. Ve srovnání se svými bratry měl přinejmenším stejnou politickou obratnost. Už ve třicátých letech psal Jan Bedřich Novák, že ačkoliv byl císař nemocný,

⁹⁹ J. B. NOVÁK, *Rudolf II.*, s. 21 – 24.

¹⁰⁰ J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 182 -194.

¹⁰¹ R. J. W. EVANS, *Rudolf II.*, s. 87.

¹⁰² V. BŮŽEK - P. MAREK, *Nemoci*, s. 1 – 30, zde s. 3.

¹⁰³ Na konci 16. století byla melancholie jedním z druhů šílenství, ke kterému došlo při porušení rovnováhy mezi třemi základními schopnostmi lidského rozumu, tak jak je chápal středověký lékař Galén, tedy mezi pamětí, soudností a myšlením.

¹⁰⁴ Emanuel Vlček na základě zkoumání císařových ostatků tuto diagnózu potvrdil. Našel v kostech stopy rtuti. V 16. století se rtuťové masti užívaly k léčbě francouzské nemoci, ale i jiných kožních onemocnění. Emanuel Veckovský s tímto záměrem polemizuje zejména proto, že by císař v takto pokročilém stádiu lues musel vykazovat známky demence. Takové chování císaře ale prameny nezaznamenaly. Srov. E. VECKOVSKÝ, *Duševní život*, s. 54.

nikdy mu to nebránilo ve výkonu vlády.¹⁰⁵ Ze šilence na trůně se stal nemocný člověk, jehož obraz byl později doplněn o nešťastnou a trpící postavu, která je ve vleku intrik svého okolí.¹⁰⁶ Velmi zajímavé je Vocelkovo pojetí duševní choroby, jejíž znaky hledá na uměleckých dílech nacházejících se buď v císařských sbírkách, nebo sloužících k reprezentaci. Rozdíl mezi císařem ve skutečném životě, a tím, který byl zpracován na uměleckých dílech, jež Rudolf II. sám zadával, byl jasným důkazem jeho rozpolcené osobnosti a ukazoval na schizofrenii. Na jedné straně byl císařův skutečný život zobrazený na známém portrétu Hanse von Aachena a na straně druhé stála rodová tradice, kterou musel naplňovat a spoluvytvářet.¹⁰⁷

II. 1. 5. Bratrský spor

Roztržka mezi Rudolfem II. a jeho mladším bratrem Matyášem byla pro historiky vždy velmi zajímavou látkou. Hlavně v 19. století ji chápali jako počátek třicetileté války.¹⁰⁸ Politickou nestabilitu, kterou spor vyvolal, posuzovali pozitivisté jako důkaz diplomatické neschopnosti císaře Rudolfa II. Ten svým laxním přístupem k vládě a přehnaným egoismem zavinil vpád pasovských vojsk, což bylo pro České království katastrofální. Současně tak připravil půdu pro největší válečný konflikt, který do té doby Evropa zažila. Zatímco čeští historikové v 19. století kladli větší díl viny na bedra císaři, jejich pokračovatelé na koci 20. století viděli hlavního iniciátora sporu v Matyášovi.¹⁰⁹ Oproti tomu zahraniční badatelé zasadili spor do širších souvislostí počátku 17. století a tvrdili, že se na něm oba bratři podíleli stejnou měrou.¹¹⁰

Rodinné spory probíhaly v době pozdní renesance běžně, a to nejen v habsburském rodě, čemuž se při jeho rozvětvenosti nelze divit, ale i na dvorech šlechtických. Většinou se takovéto rozepře odehrávaly v osobní rovině a řešily se pomocí domluvy. V případě Rudolfa II. a Matyáše byl běžný rodinný spor doveden

¹⁰⁵ J. B. NOVÁK, *Rudolf II.*, s. 22.

¹⁰⁶ J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 420.

¹⁰⁷ K. VOCELKA, *Rudolf II.*, s. 10.

¹⁰⁸ A. GINDELY, *Rudolf II.*, s. 303.

¹⁰⁹ J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 389.

¹¹⁰ Poslední velkou prací věnující se tomuto tématu byl sborník *Opera historica 14*. V něm se autoři zaměřili i na ostatní aktéry sporu, např. na další členy habsburského rodu i na postavení papežských nunciů a španělských diplomatů v této rozepři. Bohumil JIROUŠEK podal reflexi sporu v české historiografii v 19. a 20. století a obraz této politické události v divadelní hře Franze Grillparzera zpracoval Wolfgang HÄUSER. Srov. Wolfgang HAUSER, „*Das ist der Flucht von unsrem edlen Haus...*“, *Franz Grillparzers Trauerspiel „Ein Bruderzwist in Habsburg“ – ein zeitgenostisches Paradigma aus der Schreibtischlade des beamteten Poeten?*, in: Václav BŮŽEK (ed.), *Ein Bruderzwist im hause Habsburg (1608 – 1611)*, České Budějovice 2010 (=Opera historica 14), s. 489 – 535.

o stupeň dál. Nestál při něm jen bratr proti bratrovi, ale arcikníže proti císaři, navíc s notnou podporou nekatolických stavů. Řada dobových pozorovatelů pochopila, že šlo o výjimečnou situaci, která mohla přerůst i ve válečný konflikt.¹¹¹

Monografie arciknížete Matyáše,¹¹² i jeho historiografický obraz byli do jisté míry závislé na postoji, který badatelé zaujali ke sporu mezi ním a Rudolfem II. Anton Gindely jej chápal jako přirozeného nástupce císaře a oceňoval jeho diplomatický um při jednání s Bočkajem. Nechápal ho jako formu vzdoru vůči bratrovi, ale jako snahu vyřešit vleklý problém monarchie.¹¹³ Přiznal mu sice nečestné praktiky při jednání s příbuznými, ale oceňoval kouzlo Matyášovy osobnosti, kterým si dokázal získat vlivné přátele.¹¹⁴ Anton Gindely popsal Matyáše jako muže, který se snažil pomoci upadající císařské moci. V tom mu však Rudolf II. bránil svou tvrdohlavostí a odmítáním, které neměly racionální podklad. „*Chtěl bych být raději mrtvý, než abych viděl arciknížete [Matyáše] jako svého nástupce*“.¹¹⁵ O téměř padesát let později už nebyl Matyáš popisován tak kladně. Zvláště negativně hodnotili historici jeho vlažný postoj k rodové tradici a náboženské otázce. Arcikníže nefiguroval jako racionálně uvažující následník duševně nemocného Rudolfa. Byl líčen jako muž, který císařského trůnu ani nebyl hoden, pro svou bezpáteřnost, nečestnost a přehnané mocenské ambice.¹¹⁶ Bez svého rádce a obratného politika Melchiora Klesla, kterého Matyáš bezvýhradně poslušal, by nedokázal vůbec nic. Císař se samostatných kroků svého bratra bál zcela oprávněně, přesto s ním stále jednal zdvořile. Naopak Matyáš se po císařově rezignaci choval velmi neurvale, když si neodpustil slavnostní korunovační jízdu, přestože věděl, jak moc jeho nemocného bratra raní.¹¹⁷

Popis Rudolfa II. jako bezbranné oběti úkladů zrádného bratra pokračoval v české historiografii i na konci 20. století. Příčiny sporu však byly ve shodě se zahraničními badateli hledány už před rokem 1600.¹¹⁸ Matyáš byl nově představen jako cílevědomý muž, jenž si hodlá vybudovat vlastní politickou kariéru i za cenu toho,

¹¹¹ J. B. NOVÁK, *Rudolf II.*, s. 51.

¹¹² Většinou je jeho zkrácená biografie uvedena v encyklopedických publikacích a přehledech. Srov. Constantin VON WURZBACH, *Habsburg, Mathias*, in: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, Band 7, Wien 1861, s. 83–88.; Moriz RITTER, *Matthias, österreichischer Erzherzog und deutscher Kaiser*, in: *Allgemeine Deutsche Biographie*, Band 20, Leipzig 1884, s. 629–654.; Volker PRESS, *Mathias*, in: *Neue Deutsche Biographie*, Band 16, Berlin 1990, s. 403–405.; Bernd RILL, *Kaiser Matthias, Bruderzwist und Glaubenskampf*. Graz 1999.

¹¹³ A. GINDELY, *Rudolf II.*, s. 76.

¹¹⁴ TAMTĚŽ, s. 187.

¹¹⁵ TAMTĚŽ, s. 263, ve volném překladu.

¹¹⁶ J. B. NOVÁK, *Rudolf II.*, s. 27.

¹¹⁷ TAMTĚŽ, s. 520.

¹¹⁸ R. J. W. EVANS, *Rudolf II.*, s. 83.

že jeho spojení s protestantskými stavy stojí proti rodové tradici. Nově ho badatelé ukázali jako neschopného, zato velmi ctižádostivého vojevůdce v tureckých válkách. Jeho mocenské ambice prezentovali historici v dlouhodobém kontextu. Navíc už neoznačovali arciknížete jako hlavního a jediného viníka, svůj díl nesli i ostatní členové rodu, kteří buď sami usilovali o podíl na moci, nebo Matyáše v jeho ambicích podporovali. Jistou část zodpovědnosti za vývoj událostí měl pro svou neústupnost i Rudolf, kterého zvláště ke konci vlády ochromil stíhomam a panický strach, že všichni kolem něj jsou bratrovými spojenci a usilují mu o život. V důsledku tohoto stavu činil mnoho neuvážených a z dlouhodobého hlediska nevhodných kroků, které přispívaly k negativnímu obrazu v očích stavů i diplomatů. Podíl na vpádu pasovských vojsk byl však císaři upřen, zde literatura označuje jako hlavního iniciátora pasovského biskupa Leopolda, který se děsil politického pádu svého podporovatele, protože si moc dobře uvědomoval, že s ním padne i on.¹¹⁹ Proti takovému názoru se postavil Karl Vocelka. Vpád Pasovských byl největší Rudolfovou politickou chybou, kvůli níž definitivně ztratil podporu českých stavů a umožnil tak Matyášovi triumfální vjezd do Prahy.¹²⁰ Autor nechápal bratrský spor izolovaně jako individuální roztržku mezi Rudolfem II. a Matyášem. Byla pro něj vyvrcholením špatných vztahů uvnitř habsburské dynastie.¹²¹

Vztahy mezi bratry nikdy nebyly ideální, ať už je pokazila přehnaná ctižádost Matyáše či císařovy zbrklé kroky, kterými se ke konci vlády snažil zachránit maximum. Svůj podíl měla jistě i nedůsledná rodová politika Maxmiliána II., která nezajišťovala všem jeho potomkům stejné politické uplatnění. Shoda několika faktorů, které vyvrcholily v prvním desetiletí 17. století, postupující konfesionalizace, či vleklé turecké nebezpečí, jen všechny dlouhotrvající spory urychlila.

Popis arciknížete Matyáše se v historiografii proměňoval podobně jako obraz jeho bratra Rudolfa, jen s opačnými znaménky. Čím více byl císař jako panovník legitimizován, tím negativněji popisovali autoři jeho bratra Matyáše. Dokud převládala pozitivistický názor na Rudolfa, zůstával Matyáš zachráncem monarchie. Do pozice neschopného, avšak ambiciózního intrikána bez samostatného úsudku a muže zcela v područí svého rádce Klesla, v čemž si je paradoxně podobný se svým bratrem Rudolfem, který také snadno podléhal vlivu svého okolí, se dostal až s novým historickým bádáním. Současná historiografie se shoduje na tom, že byl spor Rudolfa II.

¹¹⁹ J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 453.

¹²⁰ K. VOCELKA, *Rudolf II.*, s. 116.

¹²¹ TAMTÉŽ, s. 112.

s jeho bratrem výsledkem dlouhodobého společensko-politického procesu a oba aktéři se na něm podíleli stejnou měrou.

II. 1. 6. Smrt a pohřeb

Smrt císaře byla pro jeho současníky výjimečnou událostí. Dochovalo se k ní velké množství pramenů, díky nimž mohli historikové volit při zpracování obrazu smrti a pohřbu Rudolfa II. rozmanité přístupy.¹²²

Pozitivisté císařův skon chápou jako dovršení osobní i vládní krize přelomu 16. a 17. století, vyvrcholení sporu s bratrem Matyášem i předejru k třicetileté válce. Biografové se omezili na tradiční popis událostí a zmínili i legendy, které se o posledních chvílích Rudolfa II. vytvořily. Tradičně se v kolektivní paměti uchovalo tušení císaře o vlastní smrti, která měla nastat ve stejný den, kdy zemře jeho milovaný lev. Poprvé tuto spojitost přinesl v české historiografii Anton Gindely.¹²³ Jiní autoři se o lvu ve spojitosti s císařovým úmrtím nezmiňují. Josef Janáček v souvislosti s úmrtím císaře 20. ledna 1612 zmínil možnost, že Rudolf II. zesnul v náručí topiče Markerta. Bizarně působí i popis pitvy přejatý od Pavla Skály ze Zhoře.¹²⁴ Velmi přínosné je bádání historiků umění¹²⁵ a v posledních letech i pohled na smrt císaře jako na přechodový rituál, který sice ukončil fyzickou existenci Rudolfa II., ale naopak umožnil vytvořit nesmrtelné sociální tělo, které přetrvává dál v kolektivní paměti.¹²⁶

Zprávy o císařově skonu byly odeslány na jiné královské dvory a politická centra až následující den. Podle Josefa Janáčka vydal zákaz informovat kohokoliv o Rudolfově smrti jeho nejvyšší komorník Oldřich Pruskovský z Pruskova, aby zajistil náskok svým poslům.¹²⁷ V současné době převládá názor, že zdržení zapříčinily spíše ekonomické důvody.¹²⁸

Organizace pohřbu se zhostil Matyáš jakožto nástupce Rudolfa II. na českém i říšském trůnu a jeho nejbližší příbuzný. Podle svědectví dobových pozorovatelů byl

¹²² Nejnověji k tématu Václav BŮŽEK – Pavel MAREK, *Nemoci, smrt a pohřby Rudolfa II.*, Praha 2014.

¹²³ A. GINDELY, *Rudolf II.*, s. 327.

¹²⁴ J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 503n.

¹²⁵ Srov. Milena BRAVERMANOVÁ, *Pohřební výbava Rudolfa II.*, in: E. FUČÍKOVÁ (ed.), *Rudolf II.*, s. 284 – 287; K. VOCELKA, *Rudolf II.*, s. 212 – 221.

¹²⁶ V. BŮŽEK - Pavel MAREK, *Nemoci*, s. 1-30, zde s. 28.

¹²⁷ J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 503.

¹²⁸ V. BŮŽEK- P. MAREK, *Nemoci*, s. 1 – 30, zde s. 12.

pohřeb císaře nedůstojný a ve srovnání s pohřby jeho otce a děda odbyty.¹²⁹ Zejména pro českou šlechtu a dvorské úředníky představovaly pohřby Rudolfových předchůdců žádaný vzor pohřebního ceremoniálu.¹³⁰ Během něj se pozorovatelům naskytuje možnost vytvořit si poslední ucelený obraz císařovy fyzické podoby a první obraz jeho sociálního těla. Rudolf II. už tento akt propagandy ovlivnit nemohl. Bylo ale v zájmu jeho příbuzných ukázat svého zesnulého bratra jako dobrého císaře, křesťanského rytíře a člena mocného evropského rodu. Využívali k tomu zejména symboly na císařském castrum doloris, Řád zlatého rouna jako znak dobrého ochránce křesťanů i křesťanské motivy zdobící císařovu cínovou rakev.¹³¹ Vše dovedli tehdejší pozorovatelé jasně rozklíčovat. Císařovo tělo bylo po dobu devíti měsíců vystaveno v kostele Všech svatých. Do hrobky v katedrále svatého Víta, kde odpočíval již otec Rudolfa II. Maxmilián II., bylo císařovo tělo převezeno večer 1. října 1612 bez větších oficialit.¹³²

Přestože pohřební rituál probíhal podle habsburských zvyklostí,¹³³ ostatní členové rodu neprojevovali zesnulému císaři dostatečnou úctu svým chováním a jednáním. Zvláště Rudolfův následovník Matyáš se stal častým objektem pozorování zahraničních vyslanců. Neuniklo jim, že do Prahy přijel až 30. ledna 1612, přestože o smrti bratra věděl o šest dní dříve. Obstaral nejnnutnější záležitosti a v polovině března opět odjel do Vídně, přestože císařský dvůr byl stále usídlen v Praze. Tam se Matyáš vrátil na začátku května, aby odtud odcestoval do Frankfurtu nad Mohanem k císařské korunovaci.¹³⁴ Neúčastnil se ani uložení ostatků Rudolfa II. do královské hrobky, stejně jako ostatní příbuzní zesnulého. Zádusní mše o dva dny později však proběhla za hojné účasti. Z příbuzných chyběl jen bratr Albrecht, kterého zastupovali Ambrosius Spinola a Jiří Ludvík z Leuchtenberka.¹³⁵

Přestože symboly na předmětech doprovázejících císaře Rudolfa II. při jeho pohřebních slavnostech jasně odkazovaly na císařovy ctnosti, katolickou oddanost a tradici habsburského rodu, chování a jednání jeho nejbližších příbuzných tento obraz sociálního těla zcela pokrývalo. Účastníci pohřebních ceremoniálů byli svědky

¹²⁹ Některá svědectví hovořila dokonce o pohřbu mizerném. Srov. V. BŮŽEK- P. MAREK, *Nemoci*, 1-30, zde s. 26.; Pavel KRÁL, *Osamocenosť a izolace, Lidská tragédie Rudolfa II*, Dějiny a současnost 2, 2012, s. 38 – 40, zde s. 38.

¹³⁰ TAMTÉŽ, s. 23.

¹³¹ V. BŮŽEK-P. MAREK, *Nemoci*, s. 1 – 30, zde s. 25n.

¹³² TAMTÉŽ, s. 24.

¹³³ K. VOCELKA, *Rudolf II.*, s. 212.

¹³⁴ M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA, *Deník rudolfinského dvořana, Adam mladší z Valdštejna 1602 - 1633*, Praha 1997, s. 194 – 196.

¹³⁵ V. BŮŽEK- P. MAREK, *Nemoci*, s. 1 – 30, zde s. 23n.

dvojakosti císařské osobnosti, která byla patrná již za jeho vlády a neopustila ho ani po smrti. Symbolika jasně ukazovala dobrého císaře, což byl obraz, který o sobě Rudolf II. důmyslnou propagandou sám vytvářel. Na straně druhé se s tímto vnímáním zesnulého vladaře neshodovalo chování a jednání jeho nejbližších příbuzných. Ti neprojevovali Rudolfovi II. očekávané uznání ani za jeho života a neprokázali ho ani během pohřbu, čímž podpořili vnímání sociálního těla panovníka v dalších letech.

II. 2. Obraz sociálního okolí panovníka

II. 2. 1. Rodina

Rudolf II. se v roce 1552 narodil jako prvorozený syn Maxmiliána II. a Marie Španělské do nejmocnějšího panovnického rodu v Evropě. Významná historie plná vladařských i osobních vzorů vytvářela na korunního prince velký tlak. Od raného dětství byl konfrontován s očekáváním okolí, které jako následník trůnu musel splnit. Do jaké míry se Rudolf II. stylizoval do pokračovatele mocného rodu, bylo možné poznat ze způsobů jeho mocenské reprezentace.¹³⁶ Uvědomování si nutnosti neustále naplňovat rodovou tradici současně velmi zatěžovalo labilní císařovu psychiku. To mohla být jedna z příčin jeho záchvatů.¹³⁷

Navzdory ušlechtilé tradici nebyl habsburský rod ve druhé polovině 16. století jednotný. Rakouská a španělská větev prosazovaly odlišné vládní postoje a nalezení kompromisu znesnadňovalo i vědomí nadřazenosti madridského dvora vůči vídeňskému. Přes všechny rozdíly si ale obě strany uvědomovaly svou výlučnost vůči ostatním panovnickým rodům v Evropě, což okázale demonstrovaly na svatbě Rudolfových rodičů.¹³⁸ V monografiích o císaři jim historikové nevěnovali příliš pozornosti, většinou upozorňovali na jejich blízkou příbuznost v souvislosti s Rudolfovou duševní chorobou.¹³⁹ Z českých pozitivistických autorů se osobou Maxmiliána II. blíže zabýval Jan Bedřich Novák. Maxmiliána chápal jako protiklad k arogantnímu a nábožensky nesmířlivému Filipu II. a oceňoval zejména jeho náboženskou toleranci. Pokud byl panovník hodnocen negativně, tak jen kvůli tomu, že dovolil pobyt svých synů na španělském dvoře, který je podle Jana Bedřicha Nováka

¹³⁶ Srov. K. VOCELKA, *Die politische Propaganda*, s. 121 – 186.

¹³⁷ R. J. W. EVANS, *Rudolf II.*, s. 69n.

¹³⁸ J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 20 – 29.

¹³⁹ Společnou babičkou manželů byla Juana Šílená prokazatelně trpící schizofrenií. Srov. R. J. W. EVANS, *Rudolf II.*, s. 70.

hlavním strůjcem pozdějšího Rudolfova politického pádu.¹⁴⁰ O Rudolfově matce Marii Španělské psal Josef Janáček. Královnu vyličil jako bigotní katoličku neschopnou vlastního úsudku, která po celý život prosazovala zájmy svého domovského dvora na úkor manželovy politiky, svou panovačností a přehnanými nároky terorizovala Rudolfa II. v počátcích jeho vlády a v neposlední řadě na něj tlačila v otázce sňatku. Nelze vyloučit možnost, že špatný vztah mezi matkou a synem zapříčinil i pozdější císařovu nedůvěru k ženám.¹⁴¹ Rodině a zejména Maxmiliánovi II. jako vzoru v panování pro začínajícího vladaře se věnoval Robert Evans, který na rozdíl od českých autorů, nechápal vliv španělského absolutismu jako totální. Naopak dokazuje, že si byl Rudolf II. vědom, že tento styl vlády v poměrech střední Evropy nemohl uplatnit. Po nástupu na trůn si nově zvolený český a uherský král ponechal značnou část otcových rádců, kteří mu pomáhali orientovat se v nových mocenských poměrech.¹⁴² O úctě k otci svědčil i důstojný pohřeb Maxmiliána II., na jehož organizaci Rudolf II. dohlížel.¹⁴³

Dalším důležitým členem habsburského rodu byl Rudolfův strýc Ferdinand Tyrolský. Tento muž měl s císařem společný zájem o alchymii, přírodní vědy i umění. Díky Ferdinandovu dvacet let trvajícím místodržitelství v Čechách mohl Rudolf po přesunutí svého dvoru do Prahy navázat na kulturní a vědeckou činnost, kterou zde jeho strýc započal.¹⁴⁴ Přesto oba muže nepojilo nijak silné pouto. Způsobovaly to především neustálé boje o moc, jejichž iniciátorem byl často právě Ferdinand, který se cítil na svém panství Ambras politicky nedoceněn a snažil se využít každé chyby mladého panovníka, aby mohl zaujmout jeho místo.¹⁴⁵ Boje v politické rovině se pak změnily v boje o právo na prvenství v habsburském rodě. Rudolf II. nelibě nesl rozsáhlé sbírky na Ambrasu. Sám sebe ze svého postavení chápal jako předního ochránce rodového pokladu a strýc mu tuto úlohu rozšiřováním svých sbírek veřejně upíral.¹⁴⁶

Vztahy císaře s jeho bratry či jinými sourozenci lze rekonstruovat jen velmi obtížně. Byly rovněž poznamenány boji o moc a především o peníze. Maxmilián II.,

¹⁴⁰ J. B. NOVÁK, *Rudolf II.*, s. 4.

¹⁴¹ J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 187 – 189.

¹⁴² R. J. W. EVANS, *Rudolf II.*, s. 70.

¹⁴³ J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 157 – 168.

¹⁴⁴ I. PURŠ, *Přírodovědný a alchymický mecenát*, s. 158.; Václav BŮŽEK, *Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem. Šlechta z českých zemí na cestě ke dvorům prvních Habsburků*, České Budějovice 2006.

¹⁴⁵ J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 191.

¹⁴⁶ E. FUČÍKOVÁ, *Pražský hrad za Rudolfa II., jeho předchůdců a následovníků (1530 – 1648)*, in: TÁŽ, *Rudolf II.*, s. 2 – 71, zde s. 9.

na rozdíl od svého otce, nerozdělil středoevropské habsburské državy mezi své syny a rozhodl je všechny přenechat pouze Rudolfovi. Ostatní potomci se měli uplatnit ve vojenství či teologii. Rudolf byl však nucen záhy po otcově smrti začít vyplácet svým příbuzným peněžní rentu.¹⁴⁷ Snaha císařových bratrů uplatnit se v evropské politice jakýmkoliv způsobem stála začínajícího vladaře mnoho diplomatického úsilí a rozhodně mu nástup vlády nijak neulehčovala. Matyáš se postavil na podporu rebelujících protestantských stavů v Nizozemí, kde úřad místodržícího zastával jeho nevlastní španělský bratranec don Juan de Austria, což byla pro Habsburky jako ochránce papežského stolce velká rána.¹⁴⁸ Mladší Maxmilián usiloval o polský trůn tak vehementně, že neváhal na svého protikandidáta Zikmunda III. Vasu vyrazit s velmi nákladným vojskem. V boji ale neuspěl a nechal se potupně zajmout. Oba bratři pak navíc selhali i během válek s Tureckem a Matyáš dokonce ztratil strategicky i symbolicky významnou pevnost Ráb. Ale nebyla to vždy jen nevraživost, která mezi bratry panovala. Je známo, že nejbliže měl Rudolf II. k mladšímu Arnoštovi, se kterým společně pobývali na španělském dvoře.

Výše nastíněné rodové vztahy, ve kterých se Rudolf II. pohyboval, na něj přirozeně působily a ovlivňovaly ho v rovině psychické i politické. Spiknutí jeho příbuzných vůči císaři a bratrský spor stojící na počátku jeho vladařského pádu jsou jen důsledkem dlouhodobých dílčích konfliktů, se kterými se musel Rudolf II. potýkat od svého nástupu na trůn. Panovník tak měl oprávněně pocit, že když nemůže věřit svým nejbližším příbuzným, nemůže důvěřovat vlastně nikomu. I zde je možné hledat kořeny císařova samotářství a strachu z lidí.

¹⁴⁷ TAMTÉŽ s. 181.

¹⁴⁸ TAMTÉŽ, s. 179.

II. 2. 2. Ženy

Vztah Rudolfa II. k ženám lze označit za značně nevyrovnaný. Na jedné straně proslul císař svou neochotou ženit se, na straně druhé byl mezi současníky znám svými milostnými dobrodružstvími. Dvojakost tohoto postoje by mohla být chápána jako jeden z projevů schizofrenie, která snad císaře sužovala.¹⁴⁹ Neochota ženit se a mnoho milostných dobrodružství patřily k pozůstatku hravé renesanční epochy a nijak nevyčnívaly z dobového úzu chování. Dokonce i u panovníka tak vysokého postavení byly pletky tolerovány. Proč se Rudolf II. odmítal dlouho oženit? Ani jeho bratři se do sňatku nehrnuli.¹⁵⁰ Ženili se v pozdějším věku a většinou si brali nevěsty, které na ně zbyly po jejich císařském bratrovi. Názor, že by mohl být císařův nezáměr o manželství projevem jeho duševní poruchy, jak prezentovala starší historiografie, byl zcela neopodstatněný.¹⁵¹ Do jisté míry ale projevy Rudolfovy nemoci s otázkou sňatku souvisely. Duševní stav císaře se vždy zhoršil ve chvíli, kdy se dozvěděl o tom, že se jeho potencionální nevěsty, které odmítal i několik let, vdaly za jiného.¹⁵² Jakoukoliv zmínku o sňatku vnímal jako útok na svou osobu a do jisté míry i jako urážku. Jeho staromládenectví nebylo problémem osobním, jak se chápe dnes, ale záležitostí, kterou měla potřebu řešit celá Evropa, hlavně jeho příbuzní. Především absence legitimního potomka a otázka nástupnictví byla velmi problematická. Rudolfovo zdraví nepatřilo k nejpevnějším, každou chvíli dostal záchvat. To, že neměl přímého nástupce, sice posilovalo šance jeho bratrů a strýců dostat se na císařský trůn, ale na druhé straně by spory o něj vedly k nestabilitě evropských politických poměrů. Z těchto důvodů tlačil Rudolfa II. do sňatku nejen jeho strýc Filip II. nebo papež, ale věc došla tak daleko, že se o budoucí císařovnu přimlouvali i zástupci českého zemského sněmu.¹⁵³ A to císaře, který si během pobytu ve Španělsku osvojil jistou míru arogance, velmi popouzelo.

Proč se Rudolf II. nechtěl ženit, nelze jednoznačně určit. Kladný vztah k ženám bezesporu měl, o čemž svědčí i množství milenek či motivy na uměleckých dílech, která si nechával zhotovit.¹⁵⁴ Spíše než neochota uzavřít sňatek vzbuzovaly obavy císařovy neadekvátní reakce, kdykoliv se jeho okolí o sňatku zmínilo. Císař byl sice egoistický a arogantní, ale kandidátky na jeho manželku z důvodu nedostatku urozenosti odmítat

¹⁴⁹ K. VOCELKA, *Rudolf II.*, s. 9.

¹⁵⁰ J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 124.

¹⁵¹ J. B. NOVÁK, *Rudolf II.*, s. 24.

¹⁵² TAMTÉŽ.

¹⁵³ J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 258.

¹⁵⁴ R. J. W. EVANS, *Rudolf II.*, s. 81.

nemohl. Byly to princezny z význačných evropských rodů a sňatkem s nimi by císař jen získal. V případě španělské infantky Isabely, která byla pro habsburské sňatkové konspirace zásadní, neboť by zajistila kontinuitu habsburské vlády ve Španělsku, jestliže by se Filipovi II. nepodařilo zplodit mužského potomka, se Rudolf II. nechal slyšet, že jej fyzicky odpuzovala, přestože ji naposledy viděl, když jí bylo pět let.¹⁵⁵ Josef Janáček v tomto odmítnutí viděl strach, že „by se mohl [Rudolf II.] dostat do područí bigotní a panovačné ženy, jako byla jeho matka“.¹⁵⁶ Nefungující manželství Rudolfových rodičů by mohl být jeden z důvodů, proč se císař do této společensky žádané instituce nehrnul. Jinak měl totiž k ženám kladný vztah a se svou oficiální milenkou Kateřinou Stradovou udržoval poměr až do své smrti. Bohužel to stále nevysvětluje jeho nezodpovědnost za budoucnost rodu a celé monarchie, kterou mu vytýkalo okolí. Bez následníka trůnu nebylo možné pokračovat v rodové tradici, kterou Rudolf II. jinak ctil a propagoval.¹⁵⁷

Fámy o císařově neplodnosti brzy rozptýlili jeho levobočci. V odborné literatuře se o nich a o Kateřině Stradové poprvé zmiňuje Anton Gindely¹⁵⁸ a ostatní historici závěry jeho výzkumu vesměs přejali.¹⁵⁹ Nejvíce prostoru věnovali zejména prvorozenému donu Juliovi d’Austria, jehož šílené chování, prokazatelně dědičné, podporovalo tezi o bláznivém císaři, jenž nebyl s to vládnout. Takové spojení nebylo zcela spravedlivé, je-li bráno v úvahu, že žádné jiné z dětí Rudolfa II. nemocné nebylo a u některých se projevil i mimořádné schopnosti.¹⁶⁰ Veřejnost, ani vyslanci či jiní doboví pozorovatelé, ostatní císařské levobočky neznali, a tak mohli Rudolfa II. spojovat jen s tímto nevydařeným potomkem. Císař se přes veškerý svůj egoismus a sobectví o své nemanželské děti příkladně staral a všem zajistil dobrou budoucnost.¹⁶¹ Nejstarší dceru Kateřinu provdal za benátského vyslance hraběte Francoise Thomase Perrenota de Granvelle z Contecroy, zbylé dvě dívky Dorotu a Alžbětu poslal do kláštera, jednu do vídeňského a druhou do madridského. Mladší syny Matyáše a

¹⁵⁵ J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 260.

¹⁵⁶ TAMTÉŽ, s. 261.

¹⁵⁷ Srov. K. VOCELKA, *Die politische Propaganda*, s. 173-181.

¹⁵⁸ A. GINDELY, *Rudolf II.*, s. 337.

¹⁵⁹ Největším přínosem v bádání o nemanželských potomcích Rudolfa II. je práce Christina Sappera. Srov. Christian SAPPER, *Kinder des Geblüts, Die Bastarde Kaiser Rudolfs II.*, *Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs* 47 (1999), s. 1-116.

¹⁶⁰ Mladší syn don Matyáš byl velmi dobrým studentem v jezuitské koleji a papežský nuncius Caetano jej dokonce doporučil ke studiu v římském semináři. Srov. J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 411.

¹⁶¹ J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 409.

Karla nechal vychovat v jezuitských kolejích. Později se uplatnili na španělském dvoře.¹⁶²

Největší naděje však císař osobně vkládal do prvorozeného dona Julia. Rudolf II. tak rozptýlil fámy o své neplodnosti, které šířili jeho o trůn usilující příbuzní, a snažil se dát synovi prvotřídní vzdělání. Otec i syn měli společný zájem o mechanické předměty, zejména o hodinky.¹⁶³ Možná v něm viděl nástupce slavného vítěze u Lepanta dona Juana, který byl rovněž levobočkem Karla V., a přesto to byl uznávaný člen rodu. Bohužel takového renomé don Julius nikdy nedosáhl. Dědičná duševní choroba se u něj projevila v závažnější formě než u jeho otce a již za svého života se o něm hovořilo, přes veškerou úctu k císařskému majestátu, jako o šílenci. Kvůli nezřízenému životu a častým opileckým excesům jej nechal císař intervenovat nejprve v klášteře Gaming v Horním Rakousku a později na zámku v Českém Krumlově. Pro oba pobyty vydal císař podrobné instrukce pro Juliovy opatrovatele týkající se denního režimu, jídla a pití (don Julius měl zakázán veškerý alkohol), či vyplácení roční apanáže.¹⁶⁴ Ty ale císařův syn přestal po přestěhování na Český Krumlov dodržovat a začal vést život, na který byl předtím zvyklý. Stával se tak častým námětem měšťanských hovorů. Zde je možné najít zárodky pověr, které byly spjaty nejen s osobou dona Julia, ale i s Rudolfem II. Českokrumlovští konšelé si císaři několikrát stěžovali na synovo nepřipustné chování, které vyvrcholilo 17. února 1608, kdy don Julius zavraždil dceru českokrumlovského lazebníka a svou milenkou Markétu. Popis události Eugena Veckovského bylo nutno brát s rezervou. Podle něj Don Juan uřezal Markétě uši, vydlouhal oči a mrtvolu posléze před očima sluhů znásilnil.¹⁶⁵ Sám Rudolf II. obdržel zprávu s měsíčním zpožděním. Tento ryzí akt šílenství nemohl přijít v méně nevhodnou dobu. Císař se snažil obhájit svou pozici vůči Matyášovi a takovýto akt slabomyslnosti, kterou jeho bratr používal jako hlavní argument, aby sesadil Rudolfa II. z trůnu, mu nahrával do karet. Svého syna pak císař doživotně uvěznil na Českém Krumlově. Nemoc dona Julia se však stále zhoršovala, přestal se mýt, obnažoval se, jedl rukama, sedával v okně svého pokoje a pokřikoval na kolemjdoucí, pomazával své nahé tělo krví a stolicí a excesivně masturboval.¹⁶⁶ Takovýto život vedl do 25. června 1609, kdy ve věku 24 let zemřel.

¹⁶² A. GINDELY, *Rudolf II.*, s. 337n.

¹⁶³ R. J. W. EVANS, *Rudolf II.*, s. 71.

¹⁶⁴ J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 410.

¹⁶⁵ E. VECKOVSKÝ, *Duševní život*, s. 58.

¹⁶⁶ TAMTÉŽ.

Císařova milenkka Kateřina Stradová¹⁶⁷ byla členkou italského rodu, jehož působení na císařském dvoře začalo již za Ferdinanda I.¹⁶⁸ Její otec Jacobo Strada působil jako dvorní antikvář Maxmiliána II. a v Rudolfových službách se později osvědčil i jako nákupčí uměleckých předmětů hlavně z italských trhů. Bratr Kateřiny Ottavio pracoval jako emblematic a podílel se na utváření rudolfínské propagandy.¹⁶⁹ Otec i syn z rodu Strada měli široký rozhled, vyznali se v architektuře, numismatice, historii a dalších oborech.¹⁷⁰ I sama Kateřina byla velmi vzdělaná. Pozitivističtí historici ji však často obviňovali z toho, že právě ona byla příčinou císařovy neochoty oženit se. Bála se, že by na Rudolfa ztratila vliv.¹⁷¹ Takové tvrzení bylo ale velmi nepřesné. Rudolf se nechtěl ženit už v době, kdy Kateřinu ještě vůbec neznal, a navíc měl kromě ní i další milenkky, takže o nějakém přehnaném vlivu na císaře ze strany Kateřiny nelze hovořit.¹⁷²

Po neúspěšných námluvách s francouzskou princeznou Marií Medicejskou i infantkou Isabelou se Rudolf II. začal na konci života aktivně zajímat o otázku vlastního sňatku a jednal s říšskými knížaty o budoucí nevěstě.¹⁷³ Tento náhlý zájem v době, kdy mu po podepsání libeňského míru zůstala vláda pouze nad Českým královstvím, byl jasným pokusem Rudolfa II. rozšířit svou panovnickou moc a ukazoval zájem císaře o politiku i v posledních letech vlády.

Kolem Rudolfa II. se v souvislosti s jeho vztahem k ženám vytvořily nejrůznější pověry. Údajně vlastnil sbor služebníků, kteří pro něj unášeli mladé dívky a vodili je k císařovu potěšení na Hrad.¹⁷⁴ Říkalo se o něm, že je jako drak, který musí mít denně jednu pannu.¹⁷⁵ Rudolf II. zavdával příčinu k takovýmto fámám sám, tím, že se málo ukazoval na veřejnosti a izoloval se od nejbližšího okolí. Obecně známý případ jeho syna mu rovněž v očích veřejnosti uškodil. Pravý důvod císařovy nechuti k sňatku není dosud znám. Možná tak Rudolf II. činil kvůli napjatým rodinným vztahům, se kterými byl od dětství konfrontován. Vliv na jeho pokřivený vztah k ženám mohla mít i jeho matka Marie. Nelze vyvrátit, že ztratil zcela důvěru ve své okolí a rozhodl se dělat

¹⁶⁷ Ve skutečnosti se jmenovala Anna Marie. Srov. Karl VOCELKA, *Dichtung*, s. 32.

¹⁶⁸ Blíže k tomuto rodu srov. C. STRAKA, *Stradové z Rosbergu*, Památky archeologické 28, 1916, s. 18-24.; J. SVÁTEK, *Stradové z Rosbergu*, in: *Obrazy z kulturních dějin českých*, Praha 1891, s. 103 – 131.

¹⁶⁹ K. VOCELKA, *Rudolf II.*, s. 76.

¹⁷⁰ Eliška FUČÍKOVÁ, *Pražský hrad*, s. 12.

¹⁷¹ J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, S. 259.

¹⁷² K. VOCELKA, *Dichtung*, s. 22 – 38, zde s. 32n.

¹⁷³ R. J. W. EVANS, *Rudolf II.*, s. 80n.

¹⁷⁴ J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 289.

¹⁷⁵ K. VOCELKA, *Rudolf II.*, s. 13, ve volném překladu.

pravý opak toho, do čeho jej všichni nutili, protože se obával, že mu tak radí jen proto, aby mu uškodili. Když nemohl pokračovat v rodu biologicky, snažil se alespoň zajistit kontinuitu symbolickou. Podporoval ke konci života rozsáhlé přestavby rodových sídel, např. v Linci a rozšiřoval své umělecké sbírky. Nebyl to však akt rezignace na politiku, jak se domnívali starší historici. Rudolf II. se snažil jen pokračovat v rodové tradici jiným způsobem, než kterým bylo zplození legitimního potomka a císařova nástupce.

II. 2. 3. Dvůr

Císařský dvůr Rudolfa II., roku 1583 přesunutý do Prahy, byl pro svou neobvyklost častým badatelským tématem. Popis samotného dvora, fungování jednotlivých dvorských úřadů přinesl v polovině 19. století Karl Eduard Vehse.¹⁷⁶ Z českých historiků pak Ferdinand Menšík. Nejkomplexnější výzkum založený na zpracování dvorských seznamů vydala Jaroslava Hausenblasová.¹⁷⁷

Panovnický dvůr plnil několik funkcí. V prvé řadě byl místem, kde se utvářela domácí i zahraniční politika. V takových případech bylo hlavním posláním dvora reprezentovat svého panovníka i celý jeho rod. Dalším důležitým prvkem byla funkce služebná. Členové dvora se starali o svého pána, jeho duševní a fyzickou pohodu. On jim za to poskytl ochranu.¹⁷⁸ Na dvoře se vytvářely určité modely chování a jednání, které jeho členové vědomě či nevědomě přejímali.

Řízení a dobré fungování dvora bylo v panovníkově zájmu, neboť i jím reprezentoval sebe a celý svůj rod. Císař Rudolf II. navazoval na tradici dvora Ferdinanda I. i Maxmiliána II. Rostoucí počet členů dvora nijak nesouvisel s jeho zálibou ve vědě a umění, jak tvrdí častý stereotyp, ale je důsledkem postupného vývoje. Nárůst dvořanů lze doložit již v druhé polovině vlády Ferdinanda I. a s rozvíjející se potřebou byrokratického aparátu i u Maxmiliána II., za jehož panování byla upevněna reprezentativní role císařského dvora.¹⁷⁹ Na konci Rudolfovy vlády bylo vypláceno služné 1073 osobám. Většina z nich byli školení úředníci a služebníci u císařovy tabule, nikoliv alchymisté a umělci.¹⁸⁰

¹⁷⁶ Karl Eduard VEHSE, *Geschichte der deutschen Höfe seit der Reformation*, Hamburg 1851–1858.

¹⁷⁷ Jaroslava HAUSENBLASOVÁ (ed.), *Der Hof Kaiser Rudolfs II., Eine Edition der Hofstaatsverzeichnisse 1576 – 1612*, Praha 2002.

¹⁷⁸ TAMTÉŽ, s. 54.

¹⁷⁹ TAMTÉŽ, s. 63.

¹⁸⁰ Václav BŮŽEK, *V zákulisí dvora Rudolfa II.*, *Dějiny a současnost* 24, 2012, č. 2, s. 28-31, zde s. 28.

Sám císař jako nejvyšší dvorská instance rozhodoval o přijetí každého člena dvora.¹⁸¹ Nejvyšší komorní služebníky si císař vybíral na doporučení nejvyššího hofmistra. Obsazení tohoto úřadu bylo pro Rudolfa II. velmi citlivou otázkou, protože nejvyšší komorní služebník měl přístup do císařových osobních komnat, což symbolicky vyjadřovaly jejich klíče.¹⁸² Aby se Rudolfovi II. zalíbili, měnili komorní služebníci strategie svého jednání a chování, zajímali se o alchymii, astrologii a přírodní vědy. Během plnění svých povinností mohli služebníci vytvářet komunikační situace, kterých využívali k prosazení vlastních zájmů.¹⁸³ Díky nimž vznikl mezi nimi a Rudolfem II. užší vztah, který následně využili ke společenskému vzestupu.¹⁸⁴

Rudolf II. tak během svého života vytvořil dodnes živý stereotyp vládce pod vlivem svých rádců. Tento klasický obraz uplatňující se zejména v lidovém vnímání panovníka byl však pokřiven skutečností, že rádcí nebyli muži vysokého společenského postavení, ale jeho osobní komorní služebníci. Ve své době šlo o zájem budící fakt, kterého si všímali zejména zahraniční vyslanci. V dopisech svým pánům i v osobních denících se zmiňovali o velkém vlivu vrchních komorních služebníků na císaře. Díky tomu se dochovalo svědectví o důsledně promyšlené sebe prezentaci, jež byla vrchními komorními služebníky vytvořena zcela vědomě.

Žádný z císařových služebníků neměl vysoké společenské postavení, proto demonstroval důležitost svého úřadu zejména okázalým přepychem svých domácností, ve kterých se nacházela umělecká díla značné hodnoty, často od umělců z císařských sbírek.¹⁸⁵ V přístupných prostorách pak ukazovali náklonnost k císařskému rodu a panovníkovi.¹⁸⁶ Současníkům bylo jasné, že si na velké majetky nemohli vydělat ze služného. Už tehdy se vědělo, že vrchní komorní služebníci přijímají úplatky, nejen peněžní. Nepohrdli ani vzácnými nerosty, minerály, rostlinami a zvěří. Jejich osobní prestiž vzrostla také tím, že si osobně dopisovali se zahraniční šlechtou.¹⁸⁷ Výlučné postavení komorních služebníků netrvalo dlouho. Císařovu přízeň vystřídalo okamžité odvolání z úřadu v okamžiku, kdy vyšly najevo všechny nekalé praktiky jeho vrchních

¹⁸¹ J. HAUSENBLASOVÁ (ed.), *Der Hof*, s. 64.

¹⁸² V. BŮŽEK, *Alchymie*, s. 647 – 654, zde s. 647.

¹⁸³ TAMTĚŽ; V. BŮŽEK, *V zákulisí*, s. 28. Více k povinnostem vrchních komorních služebníků srov. J. HAUSENBLASOVÁ (ed.), *Der Hof*, s. 94 – 98.

¹⁸⁴ TAMTĚŽ s. 647.

¹⁸⁵ Vrchní komorní služebníci bývali povýšeni do nižšího šlechtického stavu císařem za své věrné služby či zásluhy pár let před uvedením do úřadu. Srov. V. BŮŽEK, *Alchymie*, s. 647 – 654, zde s. 648.

¹⁸⁶ Jeroným Makovský z Makové si nechal u císařského zlatníka Benedikta Kříže vyrobit portrét císaře a jeho předchůdců. Srov. TAMTĚŽ, s. 649.

¹⁸⁷ TAMTĚŽ, s. 650.

komořích. Obvinění byla ve všech případech obdobná - přijímání úplatků a podvodné jednání. V případě Jeronýma Makovského z Makové se projevila i papežská propaganda proti evangelíkům, protože byl členem Jednoty bratrské.¹⁸⁸ Stejně tak styky s židovskými zlatníky uškodily jeho nástupci Filipu Langovi.¹⁸⁹ Oba muži byli navíc obviněni s čarodějnictví, protože se v jejich domech našla alchymistická laboratoř a odborné alchymistické spisy. Nelze dokázat, zda oba muži aktivně prováděli alchymistické pokusy, nebo jestli šlo jen o sebe prezentaci, kterou chtěli demonstrovat svou náklonnost k císaři.¹⁹⁰ Když byli zbaveni úřadu, byla jim odebrána i nižší šlechtická hodnost.

Časté střídání vrchních komorních služebníků a jejich rychlé odvolání chápali pozitivističtí historici jako znak úpadku císařské moci a postupující duševní choroby Rudolfa II.¹⁹¹ Moc komorních služebníků a především špatný vliv na Rudolfa II. rozvedl Josef Janáček.¹⁹² Zahraniční badatelé míru vlivu na císaře nepřeceňují. Uznali blízký vztah mezi Rudolfem II. a jeho osobními komorními služebníky, jejichž nemorální chování kritizovali, ale odmítli, že by měli vliv na císařovu politiku, kterou spíše pomáhali tvořit dvorští úředníci, s nimiž byli vrchní služebníci často zaměňováni.¹⁹³ Karl Vocelka objasnil, jak se z běžných služebníků mohli stát císařovi důvěrníci s tak obrovským vlivem. Byli to muži pohybující se neustále v blízkosti císařské osoby, díky čemuž mohli slyšet věci, ke kterým neměl nikdo jiný přístup. Mohli vidět císaře v situacích, při nichž odložil reprezentativní chování a stal se běžným člověkem.¹⁹⁴ V současné době se historická věda zaměřuje přímo na osobnosti jednotlivých komorních služebníků a jejich strategie chování a jednání.¹⁹⁵

¹⁸⁸ TAMTÉŽ.

¹⁸⁹ Tato zmínka o obvinění vytvořila domněnku, že i sám Lang byl Žid. Poprvé se o tom v jeho biografii zmiňuje Hurter. Srov. Friedrich HURTER, *Philipp Lang, Kammerdiener Kaiser Rudolfs II. Eine Criminal-Geschichte aus dem Anfang des siebzehnten Jahrhunderts*, Schaffhausen, 1851, s. 5. V současné době nelze jeho židovství nijak potvrdit.

¹⁹⁰ V. BŮŽEK, *Alchymie*, s. 647 – 654, 648, zde s. 654.

¹⁹¹ Srov. A. GINDELY, *Rudolf II.*, s. 47.; J. B. NOVÁK, *Rudolf II.*, s. 27.

¹⁹² J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 178.

¹⁹³ R. J. W. EVANS, *Rudolf II.*, s. 87.

¹⁹⁴ K. VOCELKA, *Rudolf II.*, s. 76.

¹⁹⁵ Václav BŮŽEK, *Handlungsspielräume des Oberkammerdieners Philipp Lang von Langenfels am Kaiserhof zu Beginn des 17. Jahrhunderts*, in: Anna FUNDÁRKOVÁ – István FAZEKAS et alii (ed.) *Die weltliche und kirchliche Elite aus dem Königreich Böhmen und Königreich Ungarn am Wiener Kaiserhof im 16. – 17. Jahrhundert*, Wien 2013 (= Publikationen der ungarischen Geschichtsforschung in Wien, Band 8), s. 369-384; TÝŽ, *Alchymie*, s. 647-654.; TÝŽ, *Konfessionelle Pluralität in der kaiserlichen Leibkammer zu Beginn des 17. Jahrhunderts*, in: Joachim BÄHLCKE - Karen LAMBRECHT - Hans-Christian MANER (edd.), *Konfessionelle Pluralität als Herausforderung. Koexistenz und Konflikt in Spätmittelalter und Früher Neuzeit*, Leipzig 2006, s. 381-395.

II. 3. Obraz rezidenčního města

Místem, kde se odehrávaly všechny příběhy zkoumané v této práci, byla Praha na přelomu 16. a 17. století. Historici i historici umění označili ve svých dílech tuto epochu jako rudolfínskou či manýristickou. Obraz sídelního města císaře Rudolfa II. v literatuře zůstal poměrně nezměněn, lišily se pouze metodologické přístupy. Studií věnovaných přímo sídelnímu městu bylo zpracováno mnoho. Jejich výběr k roku 1997 sepsal Václav Bůžek.¹⁹⁶ Největším přínosem byla bezesporu edice Elišky Fučíkové *Rudolf II. a Praha*.¹⁹⁷ Tato publikace přinesla ucelený kulturně historický pohled na rudolfínskou Prahu. Hlavní město Království českého očima tehdejších zahraničních pozorovatelů přináší výše zmíněná autorka v publikaci *Tři francouzští kavalíři v rudolfínské Praze*.¹⁹⁸ I v císařových biografiích měly kapitoly věnující se sídelnímu městu své místo. Zatímco pozitivistický přístup Antona Gindelyho a Jana Bedřicha Nováka se zaměřuje pouze na popis ničení Prahy během vpádu pasovských vojsk, Robert Evans se snažil z pramenů zjistit především atmosféru města, jeho *genius loci*.¹⁹⁹

Jak vypadala Praha na přelomu 16. a 17. věku? Co jí přinesl status císařské rezidence a jakou roli hrála v habsburské rodové tradici? Proč je tak výjimečná, že se k ní neustále vrací odborníci i autoři krásné literatury? Je potřeba toto téma chápat v širších souvislostech a začít vztahem habsburského rodu k Praze, na jehož tradici Rudolf II. v roce 1583, kdy přenesl svou císařskou rezidenci do Čech, navazoval.

Po nástupu habsburského rodu na český trůn v roce 1526 pobýval Ferdinand I. v Praze poměrně často. Souviselo to s jeho snahou upevnit své postavení v českých zemích a dát tak stavům najevo, že svou pozici na českém královském stolci bere vážně. Pobyt krále v Praze byl pro české stavy důležitou a vítanou změnou. Jagellonci se více než v Praze zdržovali v uherském Budíně a do Českého království zavítali jen sporadicky. Neznamená to však, že by město chátralo. Vladislav II. nechal Benedikta Rejta velkoryse přestavět Pražský hrad v novověkou rezidenci, přestože v něm trvale nepobývá.²⁰⁰ Z královy strany je to snaha dokázat Království českému, že má o něj zájem, ačkoliv trvale sídlil mimo, a zároveň se tak snažil demonstrovat svou královskou moc. Král, byť mimo království, nechal Prahu zvelebit. Byl zde tak přítomen alespoň

¹⁹⁶ Václav BŮŽEK, *Rudolfínská Praha (Výběrová bibliografie prací vydaných v roce 1997)*, Historický obzor 9, 1998, s. 128-130.

¹⁹⁷ Eliška FUČÍKOVÁ (ed.), *Rudolf II.*

¹⁹⁸ Eliška FUČÍKOVÁ (ed.), *Tři francouzští kavalíři v rudolfínské Praze. Jacques Esprinchar, Pierre Bergeron, Francois de Bassompierre*, Praha 1989.

¹⁹⁹ R. J. W. EVANS, *Rudolf II.*, s. 290 – 325.

²⁰⁰ Eliška FUČÍKOVÁ, *Pražský hrad.*, s. 2.

symbolicky, podvědomě. Tato situace se však nelíbila zástupcům českých stavů. Ti chápali Pražský hrad jako symbol stavovské moci, nikoliv královské, a byli to právě oni, kteří chtěli mít ve stavebních pracích na Pražském hradě poslední slovo. Například využití Vladislavského sálu – zadavatelem jeho stavby byl král, ovšem sál po dokončení sloužil jako místo pro české sněmy, kde stavy představovaly svou moc. Došlo tedy ke značnému zkrácení významu královského sídla.²⁰¹

Ferdinand I. nároky stavů na rozhodování o Pražském hradě jen nerad akceptoval. Po své korunovaci rozhodně nepomýšlel na to, že by svou rezidenci přesunul do Prahy. Vídeň mu byla bližší. Jako arcivévoda rakouský v ní sídlil už pět let, navíc ho k ní váže i rodová tradice.²⁰² Postavením rakouské metropole na Ferdinandově žebříčku hodnot otřásl až ohrožení Turky v roce 1529. Vídeň už nebyla více bezpečná. Tváří v tvář turecké hrozbě vypluly na povrch všechny problémy, které město mělo: hospodářská recese, úpadek univerzity, nedostatečná výstavba. Král i dvůr se přesunuli do Prahy.

Ve třicátých letech 16. věku se mohla Praha chlubit čilým společenským ruchem, nově přebudovaným Pražským hradem a dalšími kvalitami, na které tehdy Vídeň nemohla ani pomyslet. České prostředí mělo však i své zvláštní problémy, jichž se Ferdinand značně obával. Chtěl si udržet výsadní postavení nad poměrně mocensky silnými českými stavy a snažil se vyvarovat osudu Ludvíka Jagellonského,²⁰³ který zůstával stále ve všeobecném podvědomí.²⁰⁴ Aby představil svou královskou moc, začal s přestavbou Pražského hradu i jeho okolí. O architekturu se živě zajímal a v Praze našel pro realizaci svých projektů dostatek volného prostoru.²⁰⁵ V královské zahradě nechal vybudovat vůbec první renesanční pražskou stavbu, známý Letohrádek královny Anny. Dalším přestavbám paradoxně napomohl požár města v roce 1541. Zatímco Praha a Hrad vzkvétaly pod rukama italských mistrů, ochabovaly vztahy mezi králem a českými stavy. Spory o vyhlášení zemské hotovosti v souvislosti se šmalkaldskou válkou vyvrcholily v otevřený odpor českých stavů vůči Ferdinandovi I. Ten na Prahu definitivně zanevřel a vrátil se zpět do Vídně, kde nechal starý hrad přestavět v reprezentativní renesanční sídlo. Místodržitelství v Království českém svěřil svému

²⁰¹ J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 76.

²⁰² TAMTÉŽ, s. 15.

²⁰³ Ludvík Jagellonský nebyl dostatečně silným králem, čehož značně využívali uherští magnáti. Stal se pouhým vykonavatelem vůle stavů a de facto nerozhodoval vůbec o ničem.

²⁰⁴ J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 15.

²⁰⁵ E. FUČÍKOVÁ, *Pražský hrad*, s. 2n.

synovi Ferdinandovi Tyrolskému.²⁰⁶ Navzdory všem antipatiím, které k hlavnímu městu Království českého Ferdinand choval, našel v něm místo posledního odpočinku. Po králově smrti v roce 1564 o tom rozhodl jeho nástupce Maxmilián II., který ho nechal pohřbít vedle své matky Anny v katedrále sv. Víta, kde pro sebe a své rodiče nechal nizozemským mistrem Alexandrem Colinem vybudovat hrobku.²⁰⁷

Přítomnost Ferdinanda Tyrolského znamenala pro České království po kulturní stránce obrovský přínos. Byl to právě Ferdinand Tyrolský, který stál na počátku proměny Prahy v metropoli nadregionálního významu.²⁰⁸ Uplatnil renesanční sloh do pražských staveb, odkud jej přejímali významní čeští šlechtici na svá regionální sídla. Došlo tak k rozšíření renesančního stavitelství do všech oblastí Čech. Přijetí takového slohu se však neodráželo pouze na štítech budov, souviselo s celkovým myšlenkovým přerodem šlechtické obce v Čechách směrem k italskému humanismu. Tím, že si šlechtic nechal přestavět či vybudovat palác podle vzoru svého místodržícího, dávalo na jedné straně najevo loajalitu k jeho vládě, na druhé straně se tím hlásil k určitému uměleckému a myšlenkovému programu, který se odrazil, nejen ve výzdobě jeho sídla, ale i v jeho chování a jednání, v titulech jeho knihovny či v zálibách.²⁰⁹

Ferdinand Tyrolský si v Praze vybuřoval jakousi vedlejší habsburskou rezidenci.²¹⁰ Kvůli morganickému sňatku s Filipínou Welserovou nikdy nedosáhl na královský trůn a Praha, bez zájmu jeho otce, mu poskytla příležitost plnit si životní sny. Z počátku velkoryse přestavuje Pražský hrad, někteří mu přičítají i podíl na autorství letohrádku Hvězda.²¹¹ Z finančních důvodů však své plány usměrňuje a od padesátých let se věnuje jen drobnějším stavebním úpravám. Nepřestává však plánovat rozsáhlou rekonstrukci Hradu společně s architektem Bonifácem Wohlmutem.

Po nástupu Maxmiliána II. se Ferdinand vrací do Innsbrucku a stavební a kulturní rozkvět hlavního města tak na pár let skončil. Mladý císař zde nechává budovat mauzoleum v chrámu sv. Víta, pak však práce na Pražském hradě zcela zastavuje, dokončeny jsou jen projekty, které zadával jeho otec.²¹²

Maxmilián II. vždy tíhl k Vídni. Přestože Praha měla značně provinční ráz, byla ve druhé polovině 16. století mnohem výstavnější než Vídeň. Navíc ji neohrožovala

²⁰⁶ Blíže srov. V. BŮŽEK, *Ferdinand*.

²⁰⁷ E. FUČÍKOVÁ, *Pražský hrad*, s. 8.

²⁰⁸ Jiří PEŠEK, *Dějiny Prahy v letech 1550 – 1650*, in: Eliška FUČÍKOVÁ (ed.), *Rudolf II.*, s. 252.

²⁰⁹ E. FUČÍKOVÁ, *Pražský hrad*, s. 9.

²¹⁰ J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 74.

²¹¹ E. FUČÍKOVÁ, *Pražský hrad*, s. 8.

²¹² TAMTÉŽ, s. 12.

turecká expanze. Ani jeden z těchto argumentů však nezabránil císaři v tom, aby zastavil obnovu Prahy a začal s rozsáhlou přestavbou Vídně. Ta pro něj symbolizuje skutečný domov ve srovnání s cizím španělským prostředím, ve kterém musel pobývat po sňatku s Marií Španělskou. Praha je pro něj symbolem pro Království české se všemi jeho problémy, ať už náboženskými, či politickými. Čeští stavové na něj ustavičně naléhají kvůli České konfesi a vyžadují, aby jeho nejstarší syn Rudolf II. přerušil výchovu ve Španělsku a přestěhoval se do Čech.²¹³ Stavové tak zcela nepochybně navázali na osud Karla IV., který se také z Francie vrací do Čech, a jistě si slibují, že Rudolf, stejně jako Karel ve 14. století, pozvedne slávu Českého království v Evropě. Aby císař zvýšil prestiž španělského dvora v očích českých stavů a zastavil tak neustálé prosby o přestěhování jeho nejstaršího syna z Madridu, rozhodne se uspořádat svatbu své dcery se španělským králem Filipem II. v Praze. Byl to krok zcela pragmatický a účelný. Šlo o velkolepé slavnosti, které město dlouho nezažilo a Maxmilián měl tak možnost demonstrovat velikost nejen svého císařského majestátu, ale i španělského trůnu, kterému čeští stavové, vzhledem k jeho bigotnímu katolictví, nebyli příliš nakloněni. Stejně jako jeho otec, ani Maxmilián není pohřben ve Vídni, přestože jí celý život upřednostňoval. Byl pohřben vedle svých rodičů ve Svatovítské katedrále.

Vztah Rudolfova otce a děda k Praze byl do značné míry ovlivněn vztahem k Českému království jako celku. Pokud měli Habsburkové s českými stavy dobré vztahy, probíhaly v hlavním městě království velkorysé stavební úpravy. Nedá se tvrdit, že by výstavba Prahy probíhala na úkor Vídně. Obě města byla zvelebována současně. Vídeň však měla značnou nevýhodu kvůli hospodářským problémům, ohrožení tureckým nebezpečím, nevýraznému postavení v mezinárodním obchodě, a to přes všechny snahy rakouských Habsburků ji zvelebit a učinit z ní skutečné reprezentativní sídlo dynastie.

Ačkoliv si Maxmilián II. zcela jasně zvolil za své sídlo Vídeň, povýšil Prahu a Svatovítskou katedrálu na pohřební místo rakouské větve Habsburků. Možná šlo ze strany císaře jen o smířlivé gesto vůči českým stavům, kteří nedokázali pochopit rozhodnutí panovníka sídlit v neperspektivní Vídni. Je otázkou, jaký statut je pro město prestižnější: být sídlem císaře a centrem monarchie či pohřebištěm králů, tedy místem, kde je udržována rodová tradice a budována paměť dynastie?

Císař Rudolf se do hlavního města Království českého poprvé podíval jako desetileté dítě, kdy byl přítomen korunovaci svých rodičů na českého krále a českou

²¹³ K. VOCELKA, *Rudolf II.*, s. 58.

královnu.²¹⁴ Prahu navštívil znovu po jedenácti letech. Tehdy jel svého nemocného otce zastupovat na český sněm.

Pro korunního prince byl počátek sedmdesátých let 16. století těžkou dobou. Stal se čerstvě korunovaným uherským králem, ale český sněm v roce 1573 byl pro něj politickým začátkem. Navíc ho po návratu ze Španělska, kde byl vychováván na dvoře svého strýce Filipa II., nepřijali ve střední Evropě nikterak vlídně. Rakouské i české stavy měly strach z jeho přílišného „pošpanělštění“. V nábožensky nejednotných Čechách navíc panovaly obavy z fanatického prosazování katolicismu, ke kterému byl na španělském dvoře přísně veden. Do jisté míry byl strach oprávněný. Rudolf II., skutečně vytržen ze středoevropského prostředí, neznal jeho poměry a neuměl se v něm chovat. Budil pozornost svou španělskou módou, která zde působila nepatřičně, mluvil špatně německy, choval se arogantně a povýšeně. Jako korunní princ nebudil dobrý dojem a představa, že jednou převezme trůn, znervózňovala všechny, včetně jeho otce Maxmiliána. Rudolf II. byl pod neustálým dohledem, stále ho někdo zkoumal a hodnotil. Takovou pozornost psychicky labilní princ velmi špatně snášel.²¹⁵

Rudolf II. po příjezdu na Pražský hrad neměl kde bydlet. Stavové usoudili, že pokud Praha není císařskou rezidencí, není potřeba, aby na Hradě byly pro královskou rodinu, proto většinu místností používali pro vlastní účely. Následníka trůnu ubytovali do narychlo upravených místností v jihozápadním rohu nádvoří, kam zatékalo, a hygienické podmínky byly téměř nulové.²¹⁶

Sněm českých stavů nepřinesl žádné velké výsledky. Maxmilián II. formuloval své požadavky umírněně, aby usnadnil Rudolfovi jeho vstup na politickou scénu. Naopak stavy zcela jasně stanovily své záměry. Chtěly, aby se korunní princ přestěhoval natrvalo do Prahy a pomocí českých rádců spravoval záležitosti království.²¹⁷ I když o tomto návrhu Maxmilián II. uvažuje, nikdy nedojde naplnění. Rudolf začne české země řídit až po smrti svého otce v roce 1576. Hned následujícího roku vydává rozsáhlé instrukce pro české místodržící, které rozšířily jejich pravomoci nad všemi pražskými městy. V zásadních případech se však museli obracet na císaře jako na nejvyšší instanci.²¹⁸ Josef Janáček se domnívá, že už si tehdy mohl Rudolf II. připravovat podmínky pro přesun císařské rezidence do Prahy.

²¹⁴ J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 72.

²¹⁵ TAMTÉŽ, s. 73.

²¹⁶ TAMTÉŽ, s. 77.

²¹⁷ TAMTÉŽ, s. 79.

²¹⁸ TAMTÉŽ, s. 171.

Čím více se Rudolf zajímal o Prahu, tím více se snažila Vídeň získat si sympatie nového římského císaře.²¹⁹ Když se následník po cestách po dalších zemích monarchie vrací zpět do Vídně, čeká na něj slavnostní uvítání a okázalé přijetí s četnými alegorickými výjevy. Současně však probíhal smutek za zemřelého Maxmiliána, jehož odchod Vídeňané nesli zvláště těžce. Byl to právě Maxmilián, který nikdy nepochyboval o Vídni jako sídelním městě. Půjde Rudolf v jeho stopách? Ve Vídni byly známé prosby českých stavů, aby se Rudolf usadil v Praze, stejně tak se doslechli o obnově stavebních prací na Pražském hradě.²²⁰ Obyvatelé města na Dunaji neholdali nic riskovat a za každou cenu se snažili mladému císaři připomenout, kde je jeho místo. Zdá se však, že jejich snahy byly marné. Už od roku 1577 Rudolf obnovuje a přestavuje Pražský hrad, aby byl trvale obyvatelný. Stavby probíhají za podpory českých stavů, které pochopily, že chtějí-li Rudolfa v Praze udržet, musí mu nabídnout určitý kulturní standard a připravit mu pro pobyt minimálně takové podmínky, na jaké je zvyklý z Vídně. Zde pro něj otec nechal přistavět samostatné křídlo.²²¹

Na konci sedmdesátých let 16. století vše nasvědčovalo tomu, že se císař usadí v Praze. Přední čeští šlechtici si v areálu Pražského hradu stavěli vlastní domy, protože předpokládají brzkou přítomnost panovníka. V Čechách žila i vdova po Maxmiliánovi II. Marie a její dcery. Rudolf II. však ještě sám nebyl pevně rozhodnutý přenést rezidenci z Vídně do Prahy. Měl mnoho panovnických povinností, věnuje se vládě v Uhrách, objížděl i jiné země monarchie a do Čech se vrátil až v březnu 1578, aby předsedal zemskému sněmu. Zde zůstal ještě další dva roky, během nichž radikálně pokročila přestavba Hradu. Tzv. Rudolfův palác, byl dokončen už roku 1579, kam se císař okamžitě přestěhoval i s částí svých sbírek, které byly buď převezeny z Vídně, nebo byly nashromážděny v Praze.²²² Stavba sice nepatřila k architektonickým skvostům, ale její vnitřní řešení bylo praktické, zahrnovalo audienční síň, ložnici a pracovnu. Autorem úprav byl v prvních letech dvorní architekt Rudolfova otce Maxmiliána Ulrico Aostalli. Tento muž nebyl nijak kreativní, ale stavěl rychle a spolehlivě. Později jej Rudolf nahradil renomovanými architekty Antoniem Valentinem a Giovannim Gargiollim.²²³ Pražané se z císařovy přítomnosti snažili

²¹⁹ TAMTÉŽ, s. 174.

²²⁰ V roce 1576 nařídil Rudolf II. upravit pokoje nad Zelenou světnicí a v Ludvíkově křídle pro sebe a svou matku. Ty měly poskytnout provizorní přístřeší do doby, než budou dobudovány důstojnější prostory. Srov. E. FUČÍKOVÁ, *Pražský hrad*, s. 16.

²²¹ TAMTÉŽ, s. 15.

²²² J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 187.

²²³ TAMTÉŽ, s. 183.

vytěžit maximum, začali žít velkoměstským životem, díky císařově přítomnosti došlo ke znatelnému hospodářskému růstu, a to nejen v Praze, ale i v jiných městech.

Vedle přestaveb v hlavním městě Království českého probíhaly i stavební úpravy Vídně, kam se Rudolf vrátil na podzim 1581. Byla to prozřetelná volba, neboť už v květnu 1582 zasáhne Prahu morová epidemie značné síly, ztráty na životech byly vysoké, některé prameny uvádějí až třicet tisíc mrtvých.²²⁴ Město bylo díky prosperitě značně přelidněné, zásahy městských královských úřadů, které se snažily alespoň zvýšit hygienická opatření, byly neefektivní a nemocných morem stále přibývalo. Situace byla natolik vážná, že místodržící nařídili přesunutí české komory do Tábora a později do Českých Budějovic, zatímco oni sami pobývali na svých venkovských statcích. Mor začal ustupovat až v říjnu 1582.

Navzdory této rozsáhlé epidemii se Rudolf II. rozhodne přesunout císařskou rezidenci rakouské větve Habsburků do Prahy.²²⁵ Definitivně tak učinil po listopadové schůzce se svými příbuznými ve Vídni roku 1582. Ti se tam sjeli zejména proto, aby císaři pomohli s volbou nového kancléře, protože Vratislav z Pernštejna 20. října náhle zemřel a Rudolf již dlouho váhal s obsazením jeho funkce. Situace v rodině byla napjatá. Rudolfovi strýcové i bratři byli nespokojeni s jeho vládou, protože apanáže, které jim mladý císař slíbil už roku 1578, nedostávali včas a mnohdy ani ne v domluvené výši. Naléhali na něj, aby se definitivně a nastálo usadil ve Vídni a navíc se snažili Rudolfa celkově zdiskreditovat v očích veřejnosti, aby získali podíl na vládě.²²⁶

Rudolf si po této zkušenosti s definitivní platností zvolil jako své sídlo Prahu. Z objektivního hlediska byla městem s čilým kulturním a společenským životem a pevnou hospodářskou základnou podpořenou obchodními kontakty do zahraničí. Po stránce subjektivní představuje Praha pro Rudolfa možnost nového začátku. Ve Vídni na něj ze všech stran padá stín rodové paměti, důsledně budovaný jeho dědem a otcem, se kterým se nedokázal plně ztotožnit. Město na Dunaji mu neustále připomínalo právě onu rodinu, jež mu nerozumí a jde jí jen o moc. Navíc rakouská metropole nepřijala mladého Rudolfa po návrtu ze Španělska nikterak vlídně. Čeští stavové z něj sice tenkrát také nadšení nebyli, ale už během jeho pobytu na španělském dvoře o něj projevíli zájem a neustále se snažili přesvědčit Maxmiliána II., aby Rudolfa usadil jako

²²⁴ TAMTÉŽ, s. 199.

²²⁵ K důvodům přesunu srov. J. HAUSENBLASOVÁ (ed.), *Der Hof*, s. 20.

²²⁶ J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 180n.

správce v Čechách. Císař má možnost si zde vybudovat vlastní, habsburskou minulostí nezátíženou, tradici. A v případě Prahy je na co navazovat, vzpomene-li se na dobu rozkvětu za Karla IV., rovněž císaře římského a krále českého.²²⁷ Rudolfovi vyhovovala i geografická poloha Prahy a samotného Hradu, který mu umožňuje dostatečné soukromí, aniž by ztratil kontakt s děním ve městě.²²⁸

Do Prahy se císař nestěhoval okamžitě, měl však ještě obavy z možných pozůstatků moru. Vánoce roku 1582 prožil ve Vídni, na jaře roku následujícího odjel na sněm do Prešpurku a až v létě 1583 vydá příkaz k zahájení stěhování. Do hlavního města Království českého dorazil císař 16. října 1583.²²⁹ S ohledem na smutek v perštejnské rodině ho nikdo nevítal, což císaři naprosto vyhovovalo. O měsíc později svolal český sněm, na kterém požádá stavy o peníze na rozsáhlé úpravy Pražského hradu tak, aby byl vhodný k dlouhodobému obývání. Stavové ochotně souhlasili. Teď už nebylo pochyb o tom, že se jim podařilo završit několikaleté snažení. Rudolf zůstal natrvalo v Praze, a město tak získalo statut císařské rezidence a navrátila se mu jeho zapomenutá prestiž.

Jak vypadala Praha, do které se císař nastěhoval? Na Hradě ani jinde ve městě nebyly znatelné stopy po velkém požáru z roku 1541 a celkově zde kvetlo renesanční stavitelství, jehož tradici založil zejména Rudolfův strýc Ferdinand Tyrolský. Rostly zde nové šlechtické paláce i měšťanské domy, jejichž renesanční projekty narážejí na středověké městské základy a musely se vyrovnat s nedostatkem prostoru. Vedle těchto velkolepých staveb existovaly v Praze i dřevěné domky chudých nalepené na hradby z 15. století. A takovýchto kontrastů lze najít víc. Město bylo sice střediskem mezinárodního obchodu, ale přesto nedokázalo zabránit hladomoru. Hygienické podmínky se ani po morové epidemii, která byla všem výstrahou, nelepšily. Ulice jsou stále plné odpadků a slouží jako stoky. V ostrých kontrastech a bizarnosti si Praha kolem roku 1583 nijak nezádala s jinými velkými městy Evropy.²³⁰

V Praze v době císařova přestěhování žilo přibližně padesát tisíc obyvatel a dalších šedesát tisíc se do roku 1600 ve městě usadilo. Na středoevropské poměry jsou to nezvykle vysoká čísla, vždyť jen Vídeň v té době měla sotva polovinu pražské populace, ale v celkovém evropském kontextu se Praha ještě stále nemůže srovnávat s městy, jako byly Londýn, Paříž či Amsterdam, kde počet obyvatel běžně dosahoval sta

²²⁷ E. FUČÍKOVÁ, *Pražský hrad*, s. 19.; R. J. W. EVANAS, *Rudolf II.* s. 323.

²²⁸ J. PEŠEK, *Dějiny*, s. 259.

²²⁹ TAMTÉŽ, s. 261.

²³⁰ TAMTÉŽ, s. 269.

tisíc.²³¹ I vzestup Prahy po hospodářské stránce nebyl nijak závratný, i když jej popřít nelze. Roste obchod, který v této době evidentně získal převahu nad řemesly, obchodníci, orientující se převážně na zprostředkování spotřebního zboží, bohatnou a vytvářejí vlastní kupecké dynastie. Řemesla se samozřejmě také rozvíjela, v Praze lze v této době nalézt i úzce specializované cechy, ale jejich výrobní potenciál zůstává průměrný. Přítomnost Rudolfa II. ve městě nabízela nový ekonomický impuls, který byl plně využit. Přesto Praha více než hospodářským centrem zůstala centrem konzumním, zejména císařský dvůr byl vítaným a ceněným spotřebitelem.²³²

V pozadí rozvoje nové císařské rezidence stojí jednak příhodné podmínky k hospodářství, které však panovaly v rámci celé střední Evropy, ale zejména je to nevídaný rozvoj společenského ruchu ve městě. Praha je politickým centrem království, sídlí zde přední zemské úřady, společně s císařem zde sídlí i jeho početný dvůr, přijíždějí za ním vyslanci různých zemí, diplomatické návštěvy. Natrvalo však do města přicházejí i různé národnosti, zejména Němci a Italové, kteří zde podnikají. Přistěhovalectví však s sebou přináší i nemalé náboženské problémy. Praha je městem protestantským, ale náhle se stává sídlem katolického císaře, jehož přítomnost přivede i další katolíky v čele s papežským nunciem, jejichž cílem bude důsledně prosazovat rekatolizační politiku v zemi.²³³

Přes všechn ekonomický, kulturní i společenský růst nemohla Praha dosáhnout na skutečnou evropskou velkoměsta. Stále byla ještě ukotvena v jistém provincialismu. Patrné to bylo na pražské univerzitě sloužící v této době jen pro výchovu učitelů českých škol. Ostatní studenti odjíždějí studovat do zahraničí. Praze však nelze upřít prvenství ve středoevropském prostoru, zvláště když Rudolf roku 1595 zastavil veškeré stavební práce ve Vídni. Prosperita, přistěhovalectví, stupňující se rozpory mezi rozdílně orientovanými náboženskými ideologiemi i rušný politický život spojovaly Prahu už před rokem 1583 stále těsněji s ostatním světem. Vlivem těchto okolností se Praha nápadně poevropšťovala, ale k tomu, aby se proměnila ve světové město v plném slova smyslu, podmínky neměla.²³⁴

Atmosféra v rudolfínské Praze byla částečně ovlivněna císařským dvorem, který zde sídlil. Rudolf II. navázal na tradici svých předků a po jejich vzoru podporoval umění a vědu. Část umělců zdědil po svém dědovi i otci, ostatní za panovníkem

²³¹ J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 212.

²³² J. PEŠEK, *Dějiny*, s. 262.

²³³ J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 221.

²³⁴ TAMTÉŽ, s. 218n.

přicházeli do Prahy. Jeho dvůr a podpora znamenaly pro učence záruku vědecké prestiže. Přítomnost učenců přímo v Praze působila nejen na šlechtice, zastávající zde dvorské úřady, ale i na měšťany a další obyvatele Prahy. Často byla Praha za vlády Rudolfa II. označována jako magická. Pojem magie na sklonku 16. století představoval opak k humanistickému pozorování věcí. Šlo o pouhé tušení pravdy.²³⁵ Magie znamenala pro jejího provozovatele obrovskou zodpovědnost, neboť mohla sloužit stejně tak dobru jako zlu a její užití mělo sílu změnit tento svět.²³⁶

Z hlediska kultury je nutné zmínit další přívlastek Prahy na konci 16. století - manýristická.²³⁷ Umění a postavení umělce získalo na dvoře Rudolfa II. zcela jiný rozměr. Umělce vnímalo jeho okolí jako člověka s nadpřirozenými schopnostmi, které bylo třeba obdivovat. Tento vývoj jasně souvisel s rostoucím akademismem doby.²³⁸ Pro svá díla musel malíř či sochař spolupracovat s dalšími odvětvími – s alchymii i astrologií, aby pak do svých uměleckých děl promítl výše zmíněný univerzální řád.

To, že byla přítomnost Rudolfa II. pro Prahu všestranným přínosem, nemohl nikdo popřít. Ale už mnoho současníků si všímalo toho, že statut císařské rezidence má pro město i stinné stránky.²³⁹ Praha se stala hlavním městem celé monarchie a na jejím území se projednávaly události celoevropského významu. Není divu, že se život ve městě značně zpolitizoval, a to ve všech společenských vrstvách. Navíc se v Praze zdržuje mnoho cizinců, ať už šlo o diplomatické delegace, papežské vyslance, zahraniční pozorovatele, umělce či obyčejné obchodníky a řemeslníky. Na pražských ulicích bylo možné najít módu ze všech evropských koutů a slyšet přední evropské jazyky, jako je francouzština, italština a němčina. Lidé ve městě pocházeli z různých společenských vrstev, kultur, hájili zde různé zájmy, hlásili se k různým náboženstvím. Tyto rozdílné mentality se denně setkávaly a nebylo divu, že byly příčinou častých konfliktů. Vedle nočních potyček docházelo k soubojům, loupežím, vraždám a znatelně rostl i počet sebevražd. Nárůst kriminality a nejrůznějších výtržností byl natolik vážný, že donutil císaře ke speciálním opatřením. Zvýšil znatelně počty biřiců a na pražská náměstí nechal postavit šibenice, kde měli být pro výstrahu všem zločinci popravováni. Toto nařízení se bohužel minulo účinkem.

²³⁵ TAMTÉŽ, s. 295.

²³⁶ TAMTÉŽ, s. 296.

²³⁷ K manýrismu více R. J. W. EVANS, *Rudolf II.*, s. 303 – 325.

²³⁸ TAMTÉŽ, s. 321.

²³⁹ Více k morálnímu úpadku srov. TAMTÉŽ, s. 329.

Velmi cenným pramenem pro zjištění atmosféry Prahy v době panování Rudolfa II. byla autentická svědectví tehdejších dvořanů.²⁴⁰ Zemský úředník Adam mladší z Valdštejna působící na konci své kariéry jako nejvyšší purkrabí si během šestnácti let svého života pravidelně zaznamenával důležité události, které se kolem něho staly. Poskytl historikům jedinečný a často citovaný pramen zachycující život průměrného šlechtice své doby.²⁴¹ Protože pro něj byla Praha prostředím, ve kterém se denně pohyboval, neobsahují jeho záznamy popisy památek, jako je tomu u zahraničních návštěvníků, kteří se v Praze chovali jako běžní turisté.²⁴² Autor si zapisoval zejména cenné kontakty s přáteli a dalšími vysoce postavenými osobami u dvora či důležité události v rodině, jakými byly křtiny, svatby a pohřby. Vedle soukromých záznamů lze z deníku Adama mladšího z Valdštejna vyčíst popis politických událostí, jakými byl podpis Majestátu, vpád pasovského vojska či pohřeb císaře Rudolfa II.²⁴³ Město jako takové pro něj nebylo ničím jiným, než prostorem pravidelného setkávání. Zcela opominul typické atributy manýristické Prahy. Nepopisuje císařské sbírky, kunstkomoru, ani přítomnost významných umělců a učenců u císařova dvora.²⁴⁴ O alchymii, dalším důležitým fenoménu rudolfínské doby, se zmínil jen jednou, když popisoval požár, ke kterému při alchymistických pokusech došlo.²⁴⁵

Zcela odlišně vnímali hlavní město Českého království zahraniční návštěvníci. I když byla Praha jen jednou z mnoha zastávek na jejich cestě a její popis se příliš nelišil od jiných měst,²⁴⁶ lze v jejich zápiscích pozorovat údiv.

Jacques Esprincharde²⁴⁷ navštívil Prahu roku 1597 a za šest dní si stihl prohlédnout mnoho pamětihodností, jejichž popis i osobní dojmy si zaznamenal do svého cestovatelského deníku. Díky němu se dochoval i jeden z prvních popisů staroměstského orloje. Společníky při procházkách Prahou se mu stali dva významní malíři císařského dvora – Bartholomeo Spranger a Hans von Aachen. Díky jejich přímluvě získal diplomat možnost podívat se do císařových sbírek, což byla jedinečná

²⁴⁰ Srov. Marie KOLDINSKÁ – Petr MAŤA (edd.), *Deník rudolfínské dvořana. Adam mladší z Valdštejna 1602 – 1633*, Praha 1997; E. FUČÍKOVÁ, *Tři francouzští kavalíři*.

²⁴¹ M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA (edd.), *Deník*, s. 11n.

²⁴² E. FUČÍKOVÁ, *Tři francouzští kavalíři*, s. 12.

²⁴³ M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA (edd.), *Deník*, s. 12n.

²⁴⁴ TAMTÉŽ, s. 17.

²⁴⁵ „Jedl jsem doma ráno i večer. Dnes, když Jeho Milost Císařská ráčila bejti na procházce ráno, tehdy se zapálily čalouny v pokoji Jeho Milosti Císařské od destilování, sotva včas přišli, že dokonce voheň nevyšel, uhasili.“ Srov. TAMTÉŽ, s. 148.

²⁴⁶ TAMTÉŽ, s. 9.

²⁴⁷ Jacques Esprincharde z La Rochelle (1573–1604) pocházel z hugenotské obchodnické rodiny. Studoval na kolejích ve Francii a Anglii a cestoval po celé Evropě. Prahu navštívil od 25. do 31. května 1597.

příležitost, která se naskytla málokomu.²⁴⁸ Dále mohl obdivovat i Královský letohrádek, kde se nacházela část císařské galerie.²⁴⁹ Jacques Esprinhard neopomněl navštívit ani Karlův most, Míčovnu či Lví dvůr. Kromě památek ho zajímaly také pražské pověsti, které si zapsal do deníku. Věnoval se i přítomnosti města a poznamenal, že „*je v Praze množství žebravého lidu*“.²⁵⁰ Zachytil i každodenní chování obyvatel města, všiml si denního rytmu, zvyků během stolování i oděvů.²⁵¹

Pierre Bergeron přicestoval roku 1600 do Prahy společně s diplomatickými posly francouzského krále Jindřicha IV.²⁵² Více pozornosti než památkám věnoval Pierre Bergeron událostem na císařském dvoře, kde pobýval od 15. července do 15. srpna 1600. Do svého cestovního deníku zaznamenal vztahy mezi jednotlivými zahraničními vyslanci a setkal se s mnoha zajímavými osobnostmi.²⁵³ Zaujaly ho i náboženské poměry v Českém království a nevynechal ani Židovské Město. Velmi cenným je jeho popis císaře Rudolfa II., který na diplomata působil příznivým dojmem.²⁵⁴ Na rozdíl od svého předchůdce neměl tu čest podívat se do císařských sbírek. Mnoho uměleckých předmětů shlédl v domácnostech císařských dvořanů, zejména obdivoval lustry v domě Paula Sixta Trautsona.²⁵⁵ Z pražských památek ho nejvíce zaujalo Nové Město a císařské stáje. Do Prahy se vrátil ještě jednou, roku 1603, tentokrát už jako běžný turista pouze na týden a jeho zápisky se příliš nelišily od Esprinhardových.²⁵⁶

Důstojník císařské armády Francois de Bassompierre přijel roku 1604 do Prahy na tříměsíční dovolenou. Během ní si žádné záznamy o cestě do Prahy nepsal, vzpomínky na ní zachytil až později ve svých pamětech. Do dvorského života plného nekontrolovatelných pitek a milostných dobrodružství ho uvedl maršál Herrmann Christoph Russworm.²⁵⁷ Setkal se zde s mnoha významnými osobnostmi a dokonce i se

²⁴⁸ E. FUČÍKOVÁ, *Tři francouzští kavalíři*, s. 32.

²⁴⁹ TAMTÉŽ, s. 33.

²⁵⁰ TAMTÉŽ, s. 35.

²⁵¹ TAMTÉŽ.

²⁵² TAMTÉŽ, s. 38.

²⁵³ TAMTÉŽ, s. 16.

²⁵⁴ TAMTÉŽ, s. 17.

²⁵⁵ TAMTÉŽ, s. 57.

²⁵⁶ TAMTÉŽ, s. 20, 76.

²⁵⁷ TAMTÉŽ, s. 93. Ačkoli líčil svůj pobyt na císařském dvoře se značným časovým odstupem a nelze vyloučit, že při něm přeháněl, nepochybují historici alespoň o čestné pravdivosti jeho svědectví, které obsahuje řadu konkrétních jmen známých i z jiných pramenů. Srov. TAMTÉŽ, s. 94.

samotným císařem.²⁵⁸ Do svých memoárů zasadil spíše vzpomínky na zhýralé prostředí císařského dvora než na Prahu a její památky.

Dochovaná přímá svědectví současníků ukázala rudolfínskou Prahu ve dvou odlišných podobách. První z nich byl obraz magické Prahy, s geniem loci tolik obdivovaným v literárních dílech 19. a 20. století. Takové město popisují především zahraniční pozorovatelé přijíždějící do císařské rezidence. Druhou podobu města zachycuje líčení jejích obyvatel, pro které se Praha stala pouze prostředím pro každodenní události. Zůstala zcela oproštěna ode vsí magie a výjimečnosti. Odlišnost popisu bylo nutné přisuzovat rozdílným zájmům autorů těchto pramenů i jejich osobním preferencím při pobytu na císařském dvoře.

III. Franz Grillparzer, Ein Bruderzwist in Habsburg

Franz Grillparzer býval často označován jako největší rakouský dramatik 19. století. Jeho díla byla kladně hodnocena současníky a těšila se velkému diváckému ohlasu. Vysoká umělecká úroveň jeho dramát společně s pohnutým životním osudem z něj učinila častý objekt bádání literárních historiků.

Narodil se ve Vídni 15. ledna 1791 v rodině osvícenského advokáta Wenzela Grillparzera. Matka Anna Franziska Sonnleithnerová rovněž pocházela z právnické rodiny. Všichni spisovatelovi předci si vybudovali kariéru ve státní správě, proto i Franz Grillparzer vystudoval filozofii a práva na vídeňské univerzitě. Po zbytek života pracoval jako vedoucí Archivu dvorské komory ve Vídni. Začátky Grillparzerovy literární kariéry spadají do začátku 19. století. Tehdy začal pracovat na svém prvním dramatu *Ahnfrau*, které vídeňské dvorské divadlo uvedlo roku 1810. Vedle divadelních her psal i básně a epigramy. Velmi ceněné jsou i jeho vlastní deníky.²⁵⁹ Zejména díky těmto záznamům lze rekonstruovat autorův duševní život. Grillparzer o sobě i svých dílech velmi pochyboval, uzavíral se před vnějším světem, trpěl depresemi a právě deníky volil jako formu terapie, která ho měla zachránit před šílenstvím.²⁶⁰ Nikdy se neoženil, do osmadvaceti let žil s matkou, která spáchala sebevraždu, což velmi

²⁵⁸ TAMTÉŽ, s. 94.

²⁵⁹ Poprvé byly vydány Augustem Sauerem společně se souborem Grillparzerova díla v ediční řadě *Franz Grillparzer Sämtliche Werke historisch-kritische Gesamtausgabe* vydávané v letech 1909 – 1948.

²⁶⁰ Alessandra SCHININA, „*Ich wäre tot, lebt 'ich mit dieser Welt'.* Franz Grillparzer in seinen Tagebüchern, St. Ingbert 2000, s. 10.

poznámalo jeho další vztah k ženám.²⁶¹ Své názory a postřehy k aktuálnímu dění si zaznamenával otevřeně do svých deníků, aby je pak následně promítal do svých her a vkládal je do monologů postav.²⁶²

Právě aktuálnost jeho děl byla literárními historiky velmi ceněna a odlišovala ho od ostatních autorů první poloviny 19. století. Z literárního hlediska se v této době německy psaná literatura začala dělit na německou a rakouskou, což souviselo nejen s nárůstem nacionalismu po napoleonských válkách, ale i politickou a náboženskou situací v obou státech. Zatímco v německých zemích převládá literární romantismus upínající se ke středověkým hrdinům, v Rakousku se tento styl projevil jen v dílech druhořadých autorů.²⁶³ Naopak velmi žádanou uměleckou scénou se v Rakousku stalo divadlo. S cílem naplnit sály vznikaly libivé frašky a banální pohádkové příběhy pro široké měšťanské publikum. Vedle Johanna Nestroye a Ferdinanda Raimunda, jako typických představitelů lidového divadla, se pak Grillparzer se svými hrami čerpajícími ze Shakespeara zcela vymykal. Jeho historická dramata neutíkala k naivním romantickým rytířům, ale prostřednictvím historické látky reflektovala současnost a aktuální dění. Zařazení tohoto autora do jednoho literárního období by bylo proto velmi problematické. Grillparzer tvořil téměř padesát let, jeho díla se umělecky vyvíjela. Ovlivňovalo jej zejména německé a francouzské osvícenství a jeho literárními vzory byli autoři výmarské klasiky Johan Wolfgang von Goethe a Friedrich Schiller.²⁶⁴ Přestože Grillparzerova raná díla byla ovlivněna německým romantismem, většina literárních historiků ho řadí ke klasicistům.²⁶⁵

Přelom 18. a 19. století byl velmi převratnou dobou a změny, které přinesla francouzská revoluce a následné napoleonské války, pokračovaly po zbytek 19. století. Období politických i společenských změn Grillparzer velmi intenzivně prožíval. Postavu Napoleona metaforicky ztvárnil v dramatu *König Ottokars Glück und Ende*.²⁶⁶ Byl přímým svědkem revolučních událostí roku 1848 ve Vídni. Ve druhé polovině 19. století byl Grillparzer uznávaným dramatikem. K osmdesátým narozeninám mu gratuloval i sám císař František Josef I. a vyjádřil přitom obdiv ke Grillparzerovu

²⁶¹ G. SCHEIT, *Grillparzer*, s. 56.

²⁶² TAMTÉŽ, s. 111.

²⁶³ Václav BOK a kol., *Slovník spisovatelů německého jazyka a spisovatelů lužicko-srbských*, Praha 1987, s. 41.

²⁶⁴ G. SCHEIT, *Grillparzer*, s. 23.

²⁶⁵ V. BOK a kol., *Slovník*, s. 42.

²⁶⁶ G. SCHEINT, *Grillparzer*, s. 74 – 79.

vlastenectví.²⁶⁷ Sám autor ale absolutní vládou Habsburků velmi trpěl, uvědomoval si, do jaké míry cenzura ovlivňovala jeho tvorbu.²⁶⁸

Lze tedy předpokládat, že zobrazení císaře Rudolfa II. v dramatu *Ein Bruderzwist in Habsburg* bude tradiční a plně stereotypů. Na hře autor pracoval od roku 1824,²⁶⁹ kdy se začal věnovat studiu historických pramenů. Neměl ještě k dispozici odbornou biografii Rudolfa II. a nelze dokázat, jestli znal dílo Antona Gindelyho.²⁷⁰ Pracoval převážně se studii Josefa von Hormayra, anály Ferdinanda II. z roku 1721 od Franze Christopha Khevenhüllera a s monografií Melchiora Klesla sepsanou Josefem Hammer-Purgstalle.²⁷¹ Grillparzer sám nebyl spokojen s prací historiků, svých současníků, jak bylo patrné ze sporu, který vedl s historikem Josephem Chmelem.²⁷² Na rozdíl od tehdejších badatelů nebyl Grillparzerův historický výzkum faktografický. Autor potřeboval poznat hlavně charakter svých postav. Předběhl tak o několik let historické bádání, protože se neptal, „jak to vlastně bylo“, nezajímal ho průběh událostí, ale charakterové vlastnosti jejich aktérů. Nehledal v historii hrdiny, ale člověka se všemi jeho nedostatky. Touto optikou se na historického aktéra podívali badatelé až v šedesátých letech 20. století.²⁷³

Ve hře se objevilo mnoho skutečných postav z dob vlády Rudolfa II.²⁷⁴ někdy, ale v historicky nepřesných situacích. Nejvíce je to patrné v závěru dramatu, kdy umírá Rudolf II. a současně dochází i k defenestraci, o které informuje diváky Albrecht z Valdštejna. Tuto nepřesnou dataci nelze chápat jako důsledek špatného bádání, spíše jako umělecký záměr.²⁷⁵ Spojení těchto dvou událostí, které jsou od sebe šest let vzdáleny, mělo jen umocnit atmosféru konce jedné éry odcházející společně s Rudolfem

²⁶⁷ W. HÄUSLER, *Das ist der Flucht*, s. 509.

²⁶⁸ „*Wenn ich einmal tot bin, muss man mich im Zusammenhalte mit meiner Zeit schildern. Unter Kaiser Franz musste jeder Dichter oder Literator, wenn nicht vernichtet, so doch verkümmert werden.* Srov. G. SCHEIT, *Grillparzer*, s. 133.

²⁶⁹ Některé studie uvádějí i roku 1825. Srov. Dagmar C. G. LORENZ, *Ein Bruderzwist in Habsburg*, in: TÁŽ (ed.), *Grillparzer. Dichter des sozialen Konflikts*, Wien 1986, s. 130 – 148, zde s. 130.

²⁷⁰ W. HÄUSER, „*Das ist der Fluch*“, s. 493.

²⁷¹ Armin GEBHARDT, *Ein Bruderzwist in Habsburg*, in: TÝŽ (ed.), *Franz Grillparzer und sein dramatisches Werk*, Marburg 2002, s. 90– 101, zde s. 100.; Heinz POLITZER, *Götterdämmerung der Geschichte: Ein Bruderzwist in Habsburg*, in: TÝŽ (ed.), *Franz Grillparzer oder Das Abgründige Biedermeier*, Wien 1990, s. 351 – 373, zde s. 361.

²⁷² W. HÄUSER, *Das ist der Fluch*, s. 489 – 535, zde s. 493.

²⁷³ K. VOCELKA, *Dichtung*, s. 34.

²⁷⁴ Jedinými dvěma smyšlenými postavami byly měšťan Prokop a jeho dcera Lukrecie, ostatní jsou historicky doložitelné. Srov. K. VOCELKA, *Dichtung*, s. 26.

²⁷⁵ TAMTÉŽ, s. 27.

II. a současně upozornit na dravý nástup nového řádu reprezentovaného mladým a energickým Valdštejnem.²⁷⁶

Ve třicátých letech odsunul hru na vedlejší kolej, věnoval se astrologii a k tématu bratrského sporu se vrátil až s rokem 1848. Hlavně pátý akt byl nejvíce ovlivněn revolučními událostmi.²⁷⁷ *Ein Bruderzwist in Habsburg* byl často spojován s Grillparzerovými dalšími dramaty - *König Ottokars Glück und Ende* a *Libbusa*. Všechna díla se odehrávají v Čechách a byla dokončena po roce 1848. Nelze však mluvit o ryze českých tématech. Grillparzer dával hlavně ve svých poznámkách a epigramech najevo pohrdání českým národem, jeho jazykem.²⁷⁸ Tento svůj osobní postoj přenesl i na jeviště.²⁷⁹ Nelze se divit, že jeho díla, byť čerpající z české historie, nezaznamenala v české kulturní společnosti větší ohlas. Kulturní a politické elity sedmdesátých let 19. století opíraly své politické programy o vlastnictví založené na protestantské tradici a autor, který je za to kritizoval, neměl v jejich divadlech místo.²⁸⁰ Grillparzer tedy i při zpracování témat z české historie zůstává věrným Rakušanem.²⁸¹ Není možné opomenout fakt, že právě Grillparzerova *Libussa* se stala předlohou opery *Libuše* Bedřicha Smetany, která otevírala Národní divadlo a získala tak statut tradiční české vlastenecké opery.²⁸²

Proč si Grillparzer jako hlavní postavu svého dramatu vybral právě císaře Rudolfa II.? Je možné, že tak učinil proto, že v jeho životním příběhu viděl obraz svého vlastního osudu. Rudolf II., jak jej představuje Grillparzer, je vlastně autor sám.²⁸³ Z jeho poznámek je patrný soucit se starým císařem a na osobní zaujetí ukazuje i fakt, že postavu v poznámkách označuje pouze jménem a ne titulem.²⁸⁴ Grillparzer se tématem bratrského sporu zabýval přes dvacet let a zpracování historických pramenů

²⁷⁶ Vocelka se domnívá, že se Grillparzer pokusil vytvořit předeheru k dramatům Friedricha Schillera, který byl Grillparzerovým celoživotním vzorem. Srov. K. VOCELKA, *Dichtung*, s. 27.

²⁷⁷ TAMTÉŽ, s. 513.

²⁷⁸ Antonín MĚŠŤAN, *Grillparzer, Böhmen und die Tschechen*, in: Joseph P. STRELKA (ed.), *Für all, was Menschen je erfahren...Beiträge zu Franz Grillparzers Werk*, Bern 1995, s. 137 – 151, zde s. 142.

²⁷⁹ „RUDOLF: Die Böhmen sind ein starres Volk, doch treu. JULIUS: Vor allm treu stammalter Überzeugung. Der Hus ist tot, doch neu regt sich sein Glaube. In Prag hält man schon Rat und knüpft Vereine.“ Franz GRILLPARZER, *Ein Bruderzwist in Habsburg*, in: Grillparzers Werke in drei Bänder, svazek 3, Berlin 1980, s. 403 – 527, zde s. 461.

²⁸⁰ Odstup je jasně patrný u hesla Grillparzer v Ottově slovníku naučném. Srov. A. MĚŠŤAN, Grillparzer, s. 137 – 151, zde s. 138.

²⁸¹ Ivan CVRKAL, *Tschechische Themen Grillparzers*, in: Joseph P. STRELKA (ed.), *Für all, was Menschen je erfahren...Beiträge zu Franz Grillparzers Werk*, Bern 1995, s. 59 – 73, zde s. 62.

²⁸² A. MĚŠŤAN, Grillparzer, s. 137 – 151, zde s.145.

²⁸³ A. GEBHARDT, *Ein Bruderzwist*, s. 90- 101, zde s.99.

²⁸⁴ H. POLITZER, *Götterdämmerung*, s. 351 – 373, zde s. 368.; A. GEBHARDT, *Ein Bruderzwist*, s. 90-101, zde s. 100.

jistě sehrálo klíčovou roli v zobrazení císaře Rudolfa II. právě tímto určitým způsobem. Možná mu věnoval tak důkladný výzkum proto, že v jeho osudu hledal odpověď na vlastní otázky.

Oba muže spojoval fakt, že nerozuměli době, ve které žili. Rudolf II. se ocitl v manýristickém labyrintu, zatímco Grillparzer vyrůstal v Evropě, která se vzpamatovala z napoleonských válek, aby se následně vrhla do revolučního chaosu. Cítil napětí mezi minulostí a budoucností, které ho děsilo.²⁸⁵ Měl se stát stejně jako jeho otec státním úředníkem, čehož nebyl schopen. Nedokázal se ani oženit, přestože měl za svůj život několik známostí. Byl velmi fixován na svou matku, u které do dospělosti žil. Stejně tak Rudolfovy vztahy nikdy neskončily manželstvím a jeho postoj k matce byl více než komplikovaný. Z Grillparzerových deníků lze vyčíst, že trpěl mnoha psychickými problémy, ze kterých se léčil právě psaním. Častým tématem byla krize identity. Autor neustále balancoval mezi dvěma neslučitelnými polohami svého já: intelektuál a umělec vedle státního zaměstnance habsburského domu, přičemž k tomuto úřadu choval Grillparzer velkou odpovědnost.²⁸⁶ Sám by se býval rád izoloval od vnějšího světa, ale věděl, že si takové chování ve svém postavení nemůže dovolit. Stejně tak mu nevyhovovalo *biedermeierovské* chápání rodinného štěstí. I jeho Rudolf II. neměl oporu v rodině a před vnějším světem se snažil co nejvíce chránit. Dalším společným motivem obou mužů je sklon k hypochondrii a sebezpozorování.²⁸⁷ Všechny stereotypní obrazy Rudolfa II. se v Grillparzerově dramatu ukazují ve zcela jiném světle. Na rozdíl od tehdejších historiků autor svého hrdinu pochopil jako člověka. Spojovaly je společné problémy, přestože byli od sebe vzdáleni více než čtvrtstoletí.

Rudolf II. není pro Grillparzera ideálním císařem, ale snaží se jím být. Reprezentuje právo a pořádek, celý habsburský rod i stát. Autor si uvědomoval, jak byla doba panování císaře Rudolfa II. přelomová, ale nijak neomlouval jeho politickou neschopnost řešit problémy, které přináší.²⁸⁸ Přesto mu vkládal do úst názory, které nebyly populární ani v Grillparzerově současnosti. Pacifismus Rudolfa II. naráží na konci dramatu na tvrdého vojáka Valdštejna stejně jako na mocenský vzestup Pruska ve druhé polovině 19. století.²⁸⁹ Pro Grillparzera byla historická látka v jeho dílech

²⁸⁵ Alessandra SCHININA, *Ich wäre tot, lebt 'ich mit dieser Welt*, s. 21.

²⁸⁶ TAMTÉŽ, s. 107.

²⁸⁷ TAMTÉŽ, s. 84.

²⁸⁸ H. POLITZER, *Götterdämmerung*, s. 351 – 373, zde s.355.

²⁸⁹ Dagmar C.G. LORENZ, *Ein Bruderkwitz in Habsburg*, in: TÁŽ (ed.), *Grillparzer. Dichter des sozialen Konflikts*, Wien 1986, s. 130 – 148, zde s.146.

možností, jak poznat vlastní vývoj.²⁹⁰ Někteří autoři chápou *Ein Bruderzwist in Habsburg* jako kritiku celého systému monarchie v čele s Františkem Josefem I.²⁹¹ Podle mého názoru se jedná spíše o další formu autorovy psychoterapie, kterou si vedle deníků zavedl. Našel postavu, se kterou se mohl ztotožnit a literárním zpracováním do ní vložil vlastní myšlenky a názory. Mohl to být i jeden z důvodů, proč premiéru hry odkládal.²⁹²

Grillparzer přinesl na svou dobu ojedinělý obraz Rudolfa II. – člověka. Deset let před uvedením této divadelní hry vydal první císařovu monografii Anton Gindely. Představil zde Rudolfa II. ve stejné životní etapě jako Grillparzer, na přelomu 16. a 17. století, a hodnotil ho jako státníka. Odborné veřejnosti nabídl téměř tytéž scény jako rakouský dramatik - Rudolf nepřijímající vyslance, odmítající audience, Rudolf filozofující, dětinsky zatvrzelý... Přesto v Grillparzerově provedení dostal císař možnost ve čtyřech monologiích své chování obhájit a vysvětlit. Z tohoto důvodu nepůsobí v dramatu tak negativně a neschopně jako v monografii Antona Gindelyho.

Ein Bruderzwist in Habsburg je drama plné konfliktů. Ty se objevují jak v osobní, tak v celostátní rovině. Největší problém představuje samotná rozpolcenost císaře, který se stejně jako autor nemůže rozhodnout mezi osobní sférou svého já, nebo tou veřejnou, císařskou.²⁹³ Neustálý boj mezi soukromím a veřejným vyvrcholí ve chvíli, kdy Rudolf II. odsoudí svého nevlastního syna Dona Caesara za vraždu.

Privátní poloha Rudolfa II. je velmi tichá a skromná. V porovnání s přímým a jasným jednáním všech ostatních postav působí císař o to tišeji.²⁹⁴ Patrné je to v drammatizaci a volbě jevištní řeči. Rudolf mluví v osobní rovině tiše, rozvážně, dlouho, vsedě a ve chvílích rozčilení používá španělštinu.²⁹⁵ Jeho jevištní partneři mluví krátce, jasně, úsečně, vedou hovor s několika lidmi najednou. Oproti tomu Rudolf dává osobní rovině průchod jen v okamžiku, kdy je sám s lidmi, kterým může věřit, zejména arciknížeti Ferdinandovi. Otevírá se jim a hledá u nich porozumění pro své chování.²⁹⁶

²⁹⁰ I. CVRKAL, *Tschechische Themen*, s. 59 – 73, zde s. 65.

²⁹¹ D. C.G. LORENZ, *Ein Bruderzwist*, s. 130 – 148, zde s. 144, 146n.; W. HÄUSER, *Das ist der Fluch*, s. 489 – 535., zde s. 504, 506, 508, 511, 514.

²⁹² Hra byla uveřejněna osm měsíců po Grillparzerově smrti v září 1872.

²⁹³ Norbert GRIESMAYER, *Ein Bruderzwist in Habsburg*, in: TÝŽ (ed.), *Das Bild des Partners in Grillparzers Dramen. Studien zum Verständnis ihrer sprachkünstlerischen Gestaltung*, Wien 1972, s. 299 – 318, zde s. 308.

²⁹⁴ „*RUDOLF: Ich bin ein schwacher, unbegabter Mann.*“ F. GRILLPARZER, *Ein Bruderzwist*, s. 403 – 527, zde s. 423.

²⁹⁵ H. POLITZER, *Götterdämmerung*, s. 351 – 373, zde s. 634.

²⁹⁶ N. GRIESMAYER, *Ein Bruderzwist*, s. 299 – 318, zde s. 313.

Císařovy monology jsou velmi rozumné, klidné a plné pokory vůči světu i bohu.²⁹⁷ Svůj majestát chápe jako úděl, se kterým se musí vyrovnat. To, že si sám Rudolf II. uvědomuje vlastní rozpolcenost, je důkazem jeho zdravého rozumu a čistého úsudku.²⁹⁸ Není tedy popisován jako blázen, jen jako muž, který již rezignoval.²⁹⁹ Autor ale do těchto výstupů zařadil i tradiční stereotypy, které publikum v souvislosti s císařem očekávalo. Ferdinand vyčítá svému strýci velké množství astrologů na jeho dvoře,³⁰⁰ v předzvěsti blížící se smrti zmiňuje Rudolf II. svého lva,³⁰¹ naráží se i na sbírky umění, které Rudolf obhazuje tím, že pouze navazuje na zvyky svých otců.³⁰²

Pokud je císař do něčeho tlačěn a je nucen se rychle rozhodnout, zatlačí vědomě osobní postoje do pozadí a sám se stylizuje do obrazu rozhodného císaře.³⁰³ Vyřešit problém se však snaží co nejrychleji, aby se následně mohl opět vrátit do své uzavřenosti. Podepíše tedy Majestát, byť se zavřenýma očima,³⁰⁴ a povolí vpád pasovských vojsk, aby si později uvědomil, jaká to byla chyba. Zároveň musí řešit problémy své soukromé sféry, s bratrem Matyášem a nemanželským synem Donem Caesarem.³⁰⁵

Matyášova postava má svého partnera v osobě Melchiora Klesla. Obě postavy jsou jasnými protiklady, které spojuje jediný cíl. Touha po moci. Matyáš však zůstává pasivní a veškeré vyjednávání nechává na Kleslovi. Ukazuje se jako nesamostatný a neschopný, sám Rudolf ho označí jako ne příliš bystrého.³⁰⁶ Klesl si uvědomuje všechny tyto nedostatky, proto se k němu chová místy velmi neuctivě³⁰⁷ a ke konci hry, když pozná, že Matyášův čas na historickém poli končí, ho odepíše úplně³⁰⁸ a dává se do služby nové době. Klesl je cílevědomý, chytrý, obratný politik se sklony

²⁹⁷ „RUDOLF: *Nicht ich, nur Gott!*“ F. GRILLPARZER, *Ein Bruderzwist*, s. 403 – 527, zde s. 458.

²⁹⁸ „RUDOLF: *Ich bin so gut nicht, als es etwa scheint – Die andern nennen es schwach, ich nenn es gut.*“ TAMTÉŽ, s. 475.

²⁹⁹ „RUDOLF: *Nicht Keiser bin ich mehr, ich bin ein Mensch.*“ TAMTÉŽ, s. 504.

³⁰⁰ „ERZHEROG FERDINAND: *O weh uns, wenn es wahr, was man sich sagt, dass jeder finstern Sternkundigen einer, die Euern Hof zum Sammelplatz erwählt, mit astrologisch dunkler Propheeiung Euch ebgewand von Euern edlen Haus.*“ TAMTÉŽ, s. 422.

³⁰¹ „RUDOLF: *Der Löwe nimmt die Nahrung nur von Euch. Die Wärter sagen, dass gesenkten Haupt ser leise stöhnt, wie einer, der betrübt.*“ TAMTÉŽ, s. 493.

³⁰² „RUDOLF: *Wo ist noch Achtung für der Väter Sitte, für edles Wissen und für hohe Kunst?*“ TAMTÉŽ, s. 420.

³⁰³ N. GRIESMAYER, *Ein Bruderzwist* s. 299 – 318, zde s. 315.

³⁰⁴ TAMTÉŽ, s. 307.

³⁰⁵ Jméno je zde rovněž symbolické. Přestože není Don Caesar legitimním potomkem, má císařský titul obsažený alespoň ve svém jméně.

³⁰⁶ „RUDOLF: *Mein Bruder ist nicht schlimm, obgleich nicht klug. Ich geb ihm Spielraum, er begehrt zu spielen*“ F. GRILLPARZER, *Ein Bruderzwist*, s. 460.

³⁰⁷ „KLESEL: *Wenn Ihr mich stört, such anderwärts ich Ruh.*“ TAMTÉŽ, s. 451.

³⁰⁸ „KLESEL: *Ich bin meines Herrn*“ TAMTÉŽ, s. 508.

k machiavelismu.³⁰⁹ Situaci řeší rychle a rázně. Matyáš vedle něj zůstává jen pozorovatelem situace a za svým cílem získat císařský trůn je de facto Kleslem dovlečen. Takový obraz Rudolfova nástupce je rovněž ojedinělý. Historikové reprezentovaní Antonem Gindelym naopak v Matyášovi viděli budoucnost monarchie. Klesl ho však v pátém aktu, jako panovníka, zcela odepíše, svou vlastní budoucnost vidí ve spolupráci s Valdštejnem. Na konci hry se tak Matyáš paradoxně ocitá ve stejné situaci jako Rudolf na začátku hry. Přestože hra končí zvoláním Vivat Matthias, Matyáš tyto počty není s to přijmout. Jen tiše sedí a opakuje Mea culpa.³¹⁰

Vedle tradičního motivu sporu mezi bratry Rudolfem a Matyášem postavil autor do popředí další rodinný spor, a sice konflikt otce a syna. Na sporu mezi Rudolfem a Donem Caesarem byl nejlépe popsán charakter císařovy postavy. Don Caesar ve své osobě spojuje oba prvky císařova já. Je jeho synem, připomenutí jeho poklesku z mládí, zastupuje tedy rovinu osobní. Současně je ale i vrahem měšťanské dívky Lukrecie a musí být císařem souzen. Císař musí tedy opět rozhodovat mezi sebou jako otcem a sebou jako majestátem. Don Caesar je sice představen stereotypně, jako žárlivec a vrah, ale ne jako úplný blázen, protože ví, že za svůj čin ponese následky. Několikrát se pokusí s císařem navázat kontakt jako mezi otcem a synem, ale zůstane zcela bez odezvy.³¹¹ Rudolf se pod tlakem opět přiklonil k úřadu a rozhodl o doživotním vězení svého syna ve věži. V symbolickém gestu hodí klíč od věže do kašny. Tím definitivně odsoudil svého syna jako vraha, ale i sebe císaře jako otce, který ve výchově selhal.³¹² Tuto změnu zaznamenal i Grillparzer ve svých rukopisech. Hlavní postavu přestal oslovovat Rudolf, ale po dobu soudní scény ji tituloval císař.³¹³

Grillparzerův obraz Rudolfa II. byl velikým překvapením. Zcela se odlišoval od tehdejšího historického výzkumu, a i když přinášel tradiční stereotypní situace, nelíčil je v negativním světle. Pokoušel se objasnit příčiny císařova jednání. Zda to byl jeho umělecký záměr od počátku, nelze doložit, jisté bylo, že výzkumu vlastností císaře Rudolfa II. se Grillparzer věnoval velmi pečlivě, přičemž nacházel mezi jeho a svými pocity jistou paralelu.

³⁰⁹ „KLESL: *Ihr irrt; ein fester Plan beherrscht das Ganze, und jeder Schritt führt näher and as Ziel.*“ TAMTĚŽ, s. 506.

³¹⁰ TAMTĚŽ, s. 524. Srov. N. GRIESMAYER, *Ein Bruderzwist*, s. 299 – 318, zde s. 315.

³¹¹ H. POLITZER, *Götterdämmerung*, s. 351 – 373, zde s. 368.

³¹² Rolf GEIBLER, *Ein Bruderzwist in Habsburg oder Subjektivismus als Bürgerkrieg*, in: TÝŽ (ed.), *Ein Dichter der letzten Dinge. Grillparzer heute. Subjektivismuskritik im dramatischen Werk – mit einem Anhang über die Struktur seines politischen Denkens*, Wien 1987, s. 99- 115, zde s.101.

³¹³ H. POLITZER, *Götterdämmerung*, s. 351 – 373, zde s. 368.

Rudolf II. nebyl divákovi představen jako majestát, ale jako starý, nemocný muž, který ale zároveň nemá budit soucit. Císař odhaluje své nitro jen ve výjimečných situacích, navenek pro své okolí se snaží působit rozhodným a pevným dojmem. Litovat ho tedy může jen ten, kdo ho skutečně pozná a porozumí mu. Což v době, kterou drama zobrazuje, není nikdo. Císař zůstává sám a opuštěný. Ať je to Rudolf, nebo Matyáš. Na vývoj dějin nemá už nejmenší vliv.

Grillparzer v polovině 19. století ukazuje císaře – člověka. I když je sám státním úředníkem a svého pána ctí, dovolí si ukázat i jeho lidskou stránku. Záměrně se vyhýbá politickému hodnocení, typickému pro historické badatele jeho doby. Na jeviště tak přichází ztělesněné nehrdinství, jehož nositelem je nejuznávanější osoba v zemi. A lidský zůstával i jeho nástupce Matyáš, kterého smete nová doba, aby se ocitl i on na konci dramatu sám a bezradný. V úvodu byl ale arcikníže, stejně jako další členové Habsburského rodu, vyličen velmi negativně. Císař v této hře nebyl majestátem, ale člověkem. Divákovi se sám otevřel v intimních monolozích, kde vyjádřil své vlastní osobní pocity a názory. Přesto si v důležitých rozhodnutích zachoval důstojnost a rozhodoval se pevně, jak se od něj očekávalo. Grillparzer do postavy Rudolfa II. promítl vlastní obraz dobrého císaře, lidského a zároveň pragmatického. Na rozdíl od starších historiků jej hodnotil zcela kladně. Ukázal hlavního hrdinu i v novém světle – jako otce. Císařův nevlastní syn Don Julius Caesar d’Austria byl ve hře zobrazen jako romantický rozervanec zmítaný žárlivostí, nikoli jako šílenec. Tím se pohled Franze Grillparzera na císařova nevlastního syna zcela odlišoval od tehdejších historických závěrů. Hra plná konfliktů, paradoxů i přesně vybroušených charakterů uvedla roku 1872 Rudolfa II., kterého historické bádání objevilo až o sto let později.

IV. Gustav Meyrink, *Der Engel vom westlichen Fenster*

Gustav Meyrink se narodil 19. ledna 1868 ve Vídni herečce Marii Mayerové, jejíž jméno převzal. Meyrink byl jeho pozdější literární pseudonym. Jeho otec, württemberský ministr Karl von Varnbüler, ho jako svého legitimního potomka nikdy nepřijal, aby zabránil společenskému skandálu, syna ale finančně podporoval.³¹⁴ Když bylo Meyrinkovi patnáct let, přestěhoval se společně s matkou do Prahy, kde získala angažmá v německém zemském divadle.³¹⁵ Vystudoval zde obchodní akademii a roku 1889 si společně s přítelem Johanem Davidem Morgensternem založil bankovní úřad zajišťující finanční služby. O tři roky později se poprvé oženil s Hedvikou Aloisou Ertelovou.³¹⁶ V počátcích podnikání se mu velmi dařilo, záhy se zařadil mezi pražskou německou smetánku. Velmi rád sportoval, byl vášnivým veslařem v klubu Regatta i šermířem a dokonce vlastnil jeden z prvních automobilů v Praze.³¹⁷

Bohužel období bonvivánství vystřídal strmý společenský pád. Přispělo k němu mimo jiné i obvinění Meyrinka z pořádání souboje, který byl v Rakousku-Uhersku nelegální. Meyrinkův kolega z veslařského klubu a důstojník rakouské armády Wilhelm Ganghofer urazil jeho ženu Hedwiku, což se Meyrink rozhodl vyřešit vyzváním na souboj. Ganghofer s Meyrinkem bojovat odmítl, protože byl nemanželského původu.³¹⁸ Vedle tohoto skandálu se přidalo obvinění z finančních podvodů, za které byl Meyrink stíhán a později dokonce i vězněn.³¹⁹ Po propuštění z vazby bylo jeho společenské postavení v troskách. Roku 1903 opustil Prahu a zanevřel především na její měšťácké obyvatele. Přestěhoval se do Vídně a později do Mnichova. Po odchodu z Čech se začal Meyrink plně věnovat literární tvorbě. Zemřel v německém Stranbergu 4. února 1932.

Meyrinkovou celoživotní zálibou se staly okultní nauky.³²⁰ Okultismus byl ve vyšší společnosti v módě, přesto nelze tvrdit, že by i Meyrinkův zájem byl povrchní záležitostí. Naopak, problematiku okultismu pečlivě studoval a v devadesátých letech 19. století založil v Praze theosofickou společnost, lóži U Modré hvězdy.³²¹ Jejími členy se staly významné osobnosti pražského politického i kulturního života, např. hrabě Jan

³¹⁴ Hartmut BINDER, *Gustav Meyrink, Ein Leben im Bann der Magie*, Praha 2009, s. 24.

³¹⁵ TAMTÉŽ, s. 49.

³¹⁶ TAMTÉŽ, s. 86.

³¹⁷ TAMTÉŽ, s. 209.

³¹⁸ TAMTÉŽ, s. 263.

³¹⁹ Frans SMIT, *Gustav Meyrink, Auf der Suche nach dem Übersinnlichen*, München-Wien 1990, s. 67.

³²⁰ Blíže k roli okultismu v Meyrinkově životě srov. H. BINDER, *Gustav*, s. 100 – 199.

³²¹ TAMTÉŽ, s. 149.

Harrach, Emanuel z Lešehradu, Karel Wienfurter či spisovatel Julius Zeyer.³²² Společnost se zaměřovala na propojení východního a západního okultismu. Zejména východní filozofie ovlivnily Meyrinka natolik, že roku 1929 konvertoval k buddhismu.³²³ Po celý život si ale udržel realistický pohled na svět a dokázal esoterické nauky ve svých dílech i silně kritizovat.³²⁴

Literárně lze Meyrinkovu tvorbu zařadit do pražské německé literatury. Podle Franze Werlfela byli autoři této generace obklopeni tzv. trojím ghettem.³²⁵ Praha na počátku 20. století spojovala českou, německou i židovskou tradici. Německy píšící autoři se vědomě hlásili k tradici německé, ale ve svých dílech reflektovali české prostředí, ve kterém žili. Témata jejich děl tedy nikdy nebyla ryze německá, objevuje se v nich až obdivný vztah k Praze, především k její minulosti a legendám, současný život nechávali stranou.³²⁶ Nejinak tomu bylo u Gustava Meyrinka, který se k tématu Prahy vrátil ve svých románech, i když ji dobrovolně opustil. Věřil, že se ve městě setkávají minulost s přítomností, jak naznačil ve svém nejslavnějším románu *Golem*.³²⁷

Praha je pro něj jistý princip, samostatně fungující mechanismus. Meyrink proslavil magickou stránku Prahy ve světě, přestože město neměl rád a až do konce života se do něj nevrátil. Tehdejší česká kritika mu vyčítala, že Prahu ve svých okulturních románech zneužil jako romantickou kulisu.³²⁸ Meyrink skutečně nebyl žádným vlastencem a témata českých dějin se zabýval, jen pokud vyhovovala jeho mystickému zaměření. Často zobrazoval právě dobu vlády Rudolfa II. a osudy alchymistů na jeho dvoře. Meyrink se o alchymii zajímal už od mládí, četl díla předních alchymistů a sám jejich experimenty zkoušel.³²⁹ Z literárního hlediska je postava alchymisty ideálním hlavním hrdinou mystického románu, protože se snaží o hluboké

³²² Pavel KOSATÍK, *Menší knížka o německých spisovatelích z Čech a Moravy*, Praha 2001, s. 73.

³²³ H. BINDER, *Gustav*, s. 549.

³²⁴ P. KOSATÍK, *Menší knížka*, s. 77.

³²⁵ Proti tomuto vymezení se ostře postavil Max Brod ve své knize *Pražský kroužek*. Pražskou skupinu rozdělil do dvou generací. Starší z let 1870 – 1890 byla dle něj do jisté míry uzavřena, u mladší generace (1904 – 39) upozornil na dokonalé soužití s českým prostředím. Srov. Radko PYTLÍK, *Pražská dobrodružství E. E. Kische*, Praha 1985, s. 255.

³²⁶ TAMTÉŽ, s. 80, 84.

³²⁷ „*Ich kenne keine Stadt, die wie Prag einen so oft und in so mekrwürdig zauberhafter Artlockt, die Orte ihrer Vergangenheit aufzuscuhen. Es ist, als riefen die Toten uns Lebende, um uns zuzuraunen, dass Prag nichts umsonst den Namen die Schwelle führt – dass es in Wirklichkeit eine Schwelle zwischen Diesseits und Jenseits ist, eine Schwelle, viel schmaler als an anderen Orten.*“ Srov. F. SMIT, *Gustav*, s. 31n.

³²⁸ P. KOSATÍK, *Menší knížka*, s. 82.

³²⁹ Gustav Meyrink se alchymii věnoval přibližně osm let. Své alchymistické úsilí popsal v eseji *Wie ich in Prag Gold machen wolte*, od které se později sám distancoval. Zájem o alchymii demonstroval i na svém *Ex libris*. Srov. H. BINDER, *Gustav*, s. 199- 203.

poznání skutečnosti. Alchymista rudolfínské doby pracoval především na přeměně kovů, transmutaci. Obdobně pak v románu dochází k vnitřní přeměně adepta.³³⁰

Magická Praha se neobjevila jen v románu Golem, ale i v dalších Meyrinkových dílech, za všechny lze jmenovat např. Walpurgisnacht.³³¹ Rudolfínské Praze a alchymistům se autor věnoval i v díle Die Abenteuer des Polen Sendivogius.³³² Poslední román Gustava Meyrinka Der Engel vom westlichen Fenster nebyl typickým zástupcem německého historického románu., dal by se spíše označit jako román zasvěcení.³³³ Autor vytvořil svůj nejmagičtější román, ve kterém jasně převažuje mystická stránka na úkor beletristické.

Literární vědce v souvislosti s touto knihou zajímala především otázka autorství. Román byl vydán roku 1927 a nikdo v té době o Meyrinkovi jako o autorovi nepochyboval. Změnu přinesl až úvod Josepha Strelky k novému vydání knihy z roku 1966, ve kterém představil čtenářům Friedricha Alfreda Schmid – Noerra, muže, bez něž by, podle Strelky, Der Engel vom westlichen Fenster nikdy nevznikl.³³⁴

Alfred Schmid – Noerr, německý spisovatel a filozof, spolupracoval s Meyrinkem už na povídkovém souboru Goldmachergeschichten.³³⁵ Zde se poprvé objevil motiv alchymisty jako hlavního hrdiny. Badateli Eduardu Forscherovi Noerr při osobním setkání potvrdil, že napsal převážnou část textu románu Der Engel vom westlichen Fenster, zejména pasáže odehrávající se v rudolfínské Praze.³³⁶ Aby dokázal své tvrzení, zmínil se také o cestě do Prahy, kde se pod vedením malíře Arnolda Gerstela, který město znal, věnoval intenzivnímu studiu pramenů.³³⁷ Město ho prý velmi uchvátilo a román s původním titulem Baphomet sepsal v období od 5. ledna 1926 do 1. března 1927. Hartmut Binder ho na základě vlastního výzkumu proto neváhal označit za autora románu.³³⁸ Naopak Frans Smit uznal Noerrovu zásluhu pouze na těch částech románu, odehrávajících se v Praze na přelomu 16. a 17. věku.³³⁹ Otázka autorství nebyla pro tuto práci však zásadní. Bude se v ní proto předpokládat, že

³³⁰ D. HODROVÁ, *Román zasvěcení*, Praha 1993, s. 22.

³³¹ Gustav Meyrink, *Walpurgisnacht*, Leipzig 1917.

³³² <http://gutenberg.spiegel.de/buch/die-abenteuer-des-polen-sendivogius-1561/1>, 12. 12. 2014, 13:10.

³³³ Srov. Daniela HODROVÁ, *Román*.

³³⁴ Harmut BINDER, *Gustav Meyrink. Ein Leben im Bann der Magie*, Praha 2009, s. 644.

³³⁵ Gustav MAYRINK, *Goldmachergeschichten*, Berlin 1925.

³³⁶ H. BINDER, *Gustav*, s. 644.

³³⁷ Frans SMIT, *Gustav Meyrink. Auf der Suche nach dem Übersinnlichen*, München- Wien 1990, s. 244.

³³⁸ TAMTÉŽ, s. 651.

³³⁹ F. SMIT, *Gustav.*, s. 245.

autorem díla je Gustav Meyrink, přestože části nejvíce spjaté s císařem Rudolfem II. s největší pravděpodobností napsal Schmid - Noerr.

Autor si vybral jako hlavní hrdiny románu alchymisty Johna Dee a Edwarda Kelleyho. S prvním z nich se seznámil prostřednictvím knihy Karla Kiesewettera, kterou mu měl poskytnout Noerr.³⁴⁰ Meyrinka fascinovala Deeova osobnost, proto se ozhodl zpracovat jeho osud v románu.³⁴¹ Téma alchymie a rudolfínské doby v tomto případě nevolil účelně. Z románu lze jasně vyčíst, že mu šlo hlavně o osobnost alchymisty více než o alchymii samotnou. Důkazem je i precizní znalost detailů z Deeova života, které se v románu objevily. Tu získal Meyrink díky Deeovým deníkům vedeným v letech 1577 až 1601.³⁴² Obraz autorova bádání se nachází i v samotném románu, kdy se hlavní postava - vypravěč seznamuje s rodovou minulostí prostřednictvím deníků svého předka, kterým byl John Dee. Edward Kelley románového hrdinu doprovází a lze usuzovat, že jej autor zvolil jako vedlejší postavu proto, že se o něm Dee zmínil ve svých denících. I jeho život byl v románu historicky poměrně přesně zaznamenán.

Literární obraz obou učenců nabízel čtenáři oba tradiční pohledy kolektivního vnímání alchymistů pozdně renesanční doby. Zatímco John Dee reprezentuje ušlechtilého učenice, který chtěl bádáním dosáhnout ještě hlubšího poznání, jeho pobočník hledal prostřednictvím alchymie jen cestu k vlastnímu obohacení. Dee je zbožný a mravně čestný muž, zatímco Edward Kelley se nestydí podvádět a šidit. Vedle alchymisty - učenice tak stál v protikladu podvodník se sobeckými zájmy. Tento druhý obraz byl častým stereotypem opakovaným v souvislosti s dvorem Rudolfa II. a jeho alchymistickým mecenátem.³⁴³

Rudolf II. se stal v románu zcela okrajovou postavou. Více než na jeho osobnost se autor zaměřil na popis doby a atmosféry jeho dvora. Zobrazil císaře optikou svého hlavního hrdiny. Rudolf II. je v knize zachycen pouze ve chvílích, kdy přímo hovoří s Johnem Dee. Ten si dojmy z audiencí zapsal do deníku, který vypravěč čte. Autor tak zachytil obraz vytvořený jednotlivcem. Ten je subjektivní, velmi kritický a vyvíjí se. Cesta na pražský dvůr umožnila Johnu Deeovi nový začátek. Císaře si vážil jako odborníka v oblasti alchymie i přírodních věd a uvědomoval si, že kromě jeho dvora

³⁴⁰Karl KIESEWETTER, *John Dee, ein Spiritist des 16. Jahrhunderts. Kulturgeschichtliche Studie*, Leipzig 1893; F. SMIT, *Gustav*, s. 243.

³⁴¹H. BINDER, *Gustav*, s. 648.

³⁴²Jejich první edice vyšla roku 1842. Srov. James Orchard HALLIWELL (ed.), *The Private Diary of Dr. John Dee*, London 1842.

³⁴³A. GINDELY, *Rudolf II.*, s. 29.

může využít pracovních nabídek i na dvorech šlechticů. Ti už v očích Johna Dee byli jen „nadšení a bohatí“. Rudolf II. tedy v Meyrinkově románu nevystupoval jako císař se zvláštními zálibami v alchymii, ale jako poučený a znalý mecenáš, který ale nezaměstnal každého. Bylo nutné na něj udělat dobrý dojem. Úcta císařského majestátu byla zachována i tím, že hlavní postava nepředpokládala, že by šlechtici dosáhli v oblasti alchymie stejného vzdělání jako jejich panovník.³⁴⁴

Pohled Johna Dee na císaře ovlivnil jeho pobyt v Praze. V konfrontaci s obyvateli hlavního města Království českého získal obraz císaře nové vlastnosti. Císař - odborník se změnil na tajemného a obávaného panovníka, jehož povaha byla zahalena tajemstvím. Hradčany a Pražský hrad chápal Dee jako nedostupné místo obklopené strážci.³⁴⁵ Během audience u císaře vnímal hrdina výzdobu místnosti a uvědomoval si, že symboly v ní použité volil císař úmyslně jako součást své sebe prezentace. Zde se také čtenář mohl poprvé setkat s tradičními stereotypy spojenými s císařem - hodinovými stroji a ochočeným lvem.³⁴⁶

Při osobním setkání zaujala hlavního hrdinu především fyzická podoba císaře. John Dee ho v první chvíli označil jako strašidlo. Rudolf II. byl hubený a téměř bezzubý.³⁴⁷ Měl však bystrý pohled, kterým si nově příchozího měřil. S hosty jednal velmi neurvale. Mluvil úsečně, věcně, používal výhradně rozkazovacího způsobu. Tato osobní zkušenost změnila Deeův pohled na císaře. Do té doby v něm viděl spojence v alchymistickém bádání, kterému šlo, stejně jako jemu, o objevení vyšší pravdy. Císař pravdou však pohrdal a projevil zájem pouze o kámen mudrců a výrobu zlata.³⁴⁸ Zároveň si byl alchymista vědom jeho moci. Během dalších audiencí pozoroval Dee u císaře nový povahový rys – šílenství. Rudolf II. při jednání s Angličanem rychle měnil nálady, od diskuze o kameni mudrců přes panický strach o svůj život se dostal a do hloubky svého nitra, když o sobě prohlásil: „*Jsem osamělý, starý muž.*“³⁴⁹

Meyrink představil Rudolfa II. očima Johna Dee. Jeho názor se měnil v závislosti na prostředí i osobní zkušenosti. V zahraničí hovořil o Rudolfovi II. jako o mecenášovi, který je v evropském kontextu výjimečný. Během pobytu v Praze získal obraz císaře první negativní rysy, které byly umocněny bezprostředním kontaktem

³⁴⁴ Gustav MEYRINK, *Anděl*, s. 154.

³⁴⁵ Ti jsou zde zobrazení i symbolicky, jako šlechtické paláce v okolí Hradu. Srov. G. MEYRING, *Anděl*, s. 183.

³⁴⁶ TAMTÉŽ s. 184.

³⁴⁷ Autor několikrát zmiňuje zvětšený spodní ret, který je všeobecně znám z císařových portrétů.

³⁴⁸ „*Kdo mi promění obyčejný kov v drahý, abych jej mohl rukou ohmatat, ten mi může potom povídat o andělech. Člověka, který dělá projekci, nevezme ani bůh, ani čert!*“ Srov. TAMTÉŽ, s. 187.

³⁴⁹ TAMTÉŽ, s. 201.

s panovníkem, po kterém si už nezasloužil alchymistovu úctu a uznání. I prostředí císařského dvora už nevnímal Dee jako nejlepší místo pro svá bádání. Stal se pro něj symbolem strachu ze šíleného císaře. Autor románu *Der Engel vom westlichen Fenster* opakoval tradiční obrazy známé ze staršího dějepisectví. Nechť císaře k audiencím literárně zobrazil úsečným a hrubým vyjadřováním.³⁵⁰ Důležitou roli hrálo i prostředí setkávání, která se odehrávala v tmavých místnostech se zataženými závěsy. Stařecký a nemocný vzhled panovníka byl pro alchymistu překvapením, ale o duševní chorobě císaře vědělo širší okolí, které ho na něj upozornilo.³⁵¹ Odborné znalosti Rudolfa II. v oblasti alchymie byly motivovány jen touhou po vlastním zisku.³⁵² Sociální tělo císaře si v tomto románu zachovalo stejný obraz jako v tehdejších odborných publikacích.³⁵³

Oproti zbylým dvěma zkoumaným pramenům se v Meyrinkově románu historická doba prolínala s přítomností. Autor tak nečinil proto, aby umocnil slávu minulosti v porovnání s pro něj neutěšenou současností. Záměrně přenesl atmosféru Prahy v době panování Rudolfa II. do současnosti, aby ji tak pro vypravěče, hlavního hrdinu, učinil snesitelnější. Teprve ve spojení s minulostí dostala současnost smysl a řád, který se manýrističtí učenci pod císařovým mecenátem snažili během svých bádání nalézt. Prolínání příštího a nynějšího nebylo jen literárním záměrem, ale jasným odkazem na myšlenkový svět aktéra na konci 16. století. Stejně jako v případě interpretace Grillparzerovy hry i zde se objevila jistá dvojakost.³⁵⁴ Ta se tentokrát neprojevuje v osobnosti císaře, ale ve výše popsaném zobrazení dvou světů. Román má i dva hlavní hrdiny, vedle Johna Dee ještě vypravěče, kteří se rovněž protnou a dosáhnou tak harmonie.³⁵⁵

Meyrink nabídl čtenáři další tradiční obraz Rudolfa II. Jeho postava měla v románu jasně negativní roli. Názor Johna Dee na císaře se měnil a vyvíjel na základě jeho bezprostřední zkušenosti. Od úcty k císaři jako k panovníkovi i odborníkovi v alchymii se hlavní postava dostala přes strach z trestu až k pohrdání Rudolfovou osobou. Nakonec právě císařovo chování donutilo alchymistu opustit město a prostředí

³⁵⁰ „*Hlouposti. Vstaňte, jste-li ti praví. Jinak se kliděte a neokrádejte mne o čas!*“ G. Meyrink, *Anděl*, s. 185.

³⁵¹ „*Přeběh mne mráz. Uvědomuji si, co mi našeptávali tu a tam – již na cestě do Prahy – a co jsem mohl vyrozumět z poznámek, velmi opatrných poznámek doktora Hájka: císař není vždy při jasném rozumu...je snad...šílený.*“; TAMTÉŽ, s. 200.

³⁵² „*Císař Rudolf není Adeptem! Chce vědět, jak se dělá zlato!*“; TAMTÉŽ, s. 187.

³⁵³ Srov. A. GINDELY, *Rudolf II.*

³⁵⁴ TAMTÉŽ, s. 252.

³⁵⁵ D. HODROVÁ, *Román*, s. 182.

dvora, do kterého vkládal naděje na lepší existenci.³⁵⁶ Negativní obraz císaře nabízela i faktografická historiografie, která odsuzovala císaře především kvůli jeho vladařské nedůslednosti a politické neschopnosti, na rozdíl od Deeho. Ten byl z císaře zklamán především kvůli jeho charakteru a vztahu k alchymii. I tu ovšem historická věda 19. století Rudolfovi II. vyčítala jako záminku pro neplnění vladařských povinností. Zájem o vědu byl tedy chorobný ve vědeckém i literárním pojetí. Pozitivisté negovali císařův zájem obecně, oproti tomu Meyrink prostřednictvím Johna Dee neviděl problém v císařově zájmu o vědu, ale v tom, že byl tento zájem motivován špatnými pohnutkami. V odborné literatuře i v Meyrinkově románu se objevil motiv šílenství jako důvod neúcty k císařskému majestátu. To se v knize projevovalo stejně jako v dílech pozitivistických historiků – strachem z lidí a neustálými obavami o život.³⁵⁷ Alchymista se od císaře definitivně odvrátil ve chvíli, kdy rozpoznal jeho duševní chorobu.³⁵⁸

Dalšího tradičního zobrazení se dočkal Edward Kelley. Jeho postava ukazovala zápornou stránku alchymistů působících na Rudolfově dvoře, právě tu, kterou pozitivističtí historici často zobrazovali. Kelleymu šlo pouze o zvýšení vlastní společenské prestiže. Užíval si život za císařovy peníze, a pokud měl předvést své alchymistické umění, císaře umně ošidil. Takové vědce popisovala historická věda proto, aby ještě více zdůraznila negativní vliv alchymie na císařovu politiku. Jako protiklad stál v knize hlavní hrdina John Dee, představitel alchymisty a učenec s vyššími ušlechtilými cíli. Takové pojetí alchymisty rudolfinského dvora v pozitivistických pracích nebylo běžné.

Meyrinkův obraz Rudolfa II. se v podstatě nelišil od toho, který přinesly závěry tehdejší historické vědy. Autor neměl potřebu o císaři podrobněji bádát jako Grillparzer, protože pro něj nebyl Rudolf II. hlavní postavou. Sloužil pouze k dokreslení celkového genia loci v manýristické Praze. Autor záměrně opomenul rudolfinské sbírky i stavební rozkvět města a zaměřil se spíše na prostředí učenců a alchymistů. V době, ve které román vznikal, měl k dispozici pouze práce historiků umění, přesto se mu povedlo zachytit myšlenkový svět na přelomu 16. a 17. století, který později ve své knize popsal Robert Evans. Stejně jako historici, i Meyrink zachytil Rudolfa II. v posledních letech

³⁵⁶ V motivu opuštění Prahy kvůli strachu z uvěznění lze nalézt i autobiografické rysy. Meyrink opustil město po sérii společenských skandálů vrcholící obviněním z finančních podvodů a pobytem ve vazbě. Mohl tedy promítnout některé své osobní postoje vůči městu do postoje hlavního hrdiny jeho románu. Srov. F. SMID, *Gustav*, s. 249.

³⁵⁷ A. GINDELY, *Rudolf II.*, s. 165.

³⁵⁸ „Sestupuji po úzké skalní stezce. Vím: čeká tam na mne císař Rudolf. Pozval mne tajně v noci k sobě, tajemně jako vždy, náhle, se zahaleným úmyslem za úplně neproniknutelných bezpečnostních opatření-*Příšerný člověk!*“ G. Meyrink, *Anděl*, s. 206.

jeho života. Císařův pokročilý věk zdůraznil popisem fyzického vzhledu i dětinským chováním. Ačkoli z počátku vyznívala Rudolfova postava v románu pozitivně, jako odborník, změnila se v šíleného absolutního monarchu, kterého se jeho poddaní bojí. Strach z neomezené moci císařského majestátu ukázal, že ačkoliv Rudolfovi dvořané věděli o jeho duševní nemoci, nepochybovali o jeho autoritě. Největším přínosem knihy zůstal pokus o zachycení myšlenkového světa doby pomocí literárních prvků mystického románu a zvoleného stylu vyprávění. Historici se o toto téma začnou zajímat až s příchodem dějin kolektivních mentalit.

V. Leo Perutz, *Nachts unter der steinernen Brücke*

Leo Perutz, autor židovského původu, se narodil 2. listopadu 1882 v Praze, kde žil až do svých devatenácti let. Jeho rodina vlastnila textilní fabriku, mohl si tedy dovolit navštěvovat přední německé školy. Jako gymnazista projevoval zájem o literaturu i dějiny, které mu svým vyprávěním zprostředkovávala babička, se kterou měl blízký vztah.³⁵⁹ Přestože propadal z matematiky, pracoval později v Terstu v pojišťovací úřadě Assicurazioni generali.³⁶⁰ Roku 1908 se přestěhoval do Vídně, kde ho velmi ovlivnila tehdejší předválečná atmosféra. Často navštěvoval kavárny Museum a Central, kde se setkával s předními umělci secesní doby, například s malířem Oscarem Kokoschkou i spisovatelem Petrem Altenbergem a Hermannem Bahrem.³⁶¹ Do jeho života tragicky zasáhla první světová válka. Roku 1916 musel narukovat na východní frontu, kde byl těžce zraněn. Do konce války působil jako válečný zpravodaj.³⁶² Největší profesní úspěch zaznamenal Perutz v meziválečném období. Jeho první román *Der dritte Kugel*, vydaný ve druhém roce války byl velmi kladně hodnocen a autor na jeho úspěch navázal dalšími tituly, z nichž jeden z nejúspěšnějších byl román *Der Meister des Jüngsten Tages*. Uplatnil se i v novém uměleckém odvětví – filmu, především jako autor scénářů.³⁶³ Kvůli silicímu vlivu nacistického Německa na evropskou politiku se rozhodl roku 1938 opustit Vídeň. Zbytek života prožil v Tel

³⁵⁹ Alexandr PEER (ed.), „*Herr, erbarme dich meiner!*“. *Leo Perutz, Leben und Werk*, Wien 2007, s. 24n.

³⁶⁰ Shodou okolností se jedná o stejný úřad, v jehož pražské pobočce pracoval i Franz Kafka. Srov. P. KOSATÍK, *Menší knížka*, s. 89.

³⁶¹ Srov. Hans-Harald MÜLLER, *Leo Perutz*, Wien 2007, s. 59 – 67.

³⁶² A. PEER, *Herr*, s. 27.

³⁶³ TAMTÉŽ, s. 30.

Avivu, kde stále aktivně tvořil.³⁶⁴ Po skončení války se v letních měsících rád vracel do Rakouska, kde při lázeňském pobytu v Bad Ischlu roku 1957 i zemřel.

Většina Perutzových literárních děl byla ovlivněna vídeňskou modernou počátku 20. století. Přesto ho lze řadit i mezi pražské německé autory. Po celý život psal román *Nachts unter der steinernen Brücke*, ve kterém hlavní roli hraje magie Prahy, a především pak židovského ghetta. Autor představil čtenáři zdánlivě banální příběh milostného trojúhelníku mezi císařem Rudolfem II., židovskou dívkou Ester a jejím manželem Mordechajem Mayzlem. Nevěře napomáhá svými kouzly rabbi Löw. Proměňoval císaře i Ester každou noc v růži a rozmarýnu. Milenci se pod pražským kamenným mostem setkávali ve snu. Za Esterinu nevěru bylo Židovské Město potrestáno morem. Aby ho rabbi Löw zastavil, musel cizoložství zabránit. Rozhodl se vytrhnout rozmarýnu, a tak usmrtil Ester, milovanou ženu obchodníka Mayzla, který o její nevěře nic netušil.

Jakkoliv by se obsah mohl zdát příliš jednoduchý, zrcadlil v sobě hlubokou symboliku starých židovských pověstí. Ačkoliv se císař Rudolf II. stal hlavní postavou románu, nešlo autorovi o zobrazení jeho životních osudů. Jak naznačila rámcová povídka, hlavní roli hrálo Židovské Město jako takové.

Některé kapitoly obsahují komentář Josefa Mayzla, potomka Mordechaje, který si jako student medicíny přivydělával doučováním žáků. Jednomu z nich, autorovi knihy, vypráví příběhy z doby, kdy bylo Židovské Město v Praze na vrcholu.³⁶⁵ Činí tak v době úředně nařízené asanace, stal se přímým svědkem ničení tradice zanechané předky a nechtěl, aby upadla v zapomnění. Na autora samotného učinilo dojem nejen vyprávění, ale i akt bourání domů Židovského Města, které dobře znal. Proto se rozhodl vyprávět o něm příběh.³⁶⁶

Dílo Lea Perutze *Nachts unter der steinernen Brücke* mělo v jeho literární tvorbě zásadní postavení. Pracoval na něm většinu svého života, sám si ho velmi cenil a získal za něj pochvalné kritiky. Soubor čtrnácti povídek z rudolfínské Prahy přirovnávali literární vědci k Meyrinkově Golemovi či Kafkově Proměně.³⁶⁷ Perutz se touto knihou

³⁶⁴ Srov. H. MÜLLER, *Leo*, s. 290 – 324.

³⁶⁵ Jiřina ŠEDINOVÁ, *Pražské Židovské Město*, in. E. FUČÍKOVÁ (ed.), *Rudolf II.*, Praha 2007, s. 302.

³⁶⁶ Postava autora jako patnáctiletého žáka a jeho učitele Josefa Mayzla se objevuje v krátkých komentářích některých povídek a v epilogu knihy. Nejedná se však o autobiografický osud Lea Perutze. Srov. H. MÜLLER, *Leo*, s. 347n.

³⁶⁷ Jiří MUNZAR v doslovu českého vydání z roku 1990. Srov. Leo PERUTZT, *Noc*, s. 195.

zařadil do pražské mystické literatury. Po sérii fantastických a historických románů³⁶⁸ přinesl čtenáři novou formu – román rozložený do jednotlivých povídek, chronologicky neuspořádaných a navzájem provázaných, což bylo autorovým záměrem.³⁶⁹ V rozložení kapitol se odrážela i kabalistická symbolika čísel. Nejzásadnější kapitoly mají čísla 1, 7 a 14.³⁷⁰

Perutz začal na románu pracovat ve Vídni roku 1924. Tehdy napsal první kapitolu, kterou lze považovat za konec celého příběhu. Léta 1936 až 1937 se autor věnoval přípravě podkladů pro další tvorbu, které by mohl přenést do exilu, kde chtěl knihu dokončit. Dalších šest kapitol napsal během roku 1943. Zbytek knihy sepsal v rozmezí let 1945-1951. V jednotlivých povídkách lze pozorovat různá témata ovlivněná dobou, ve které vznikala, i autorovou osobní situací.³⁷¹

Knihy popisovala příběh z Prahy na konci 16. století. Tradičním prostředím postav bylo pražské Židovské Město, Pražský hrad a podhradí. Největší roli zde hrálo prostředí židovského ghetta, jeho proměna na výstavní město pražských Židů a následné zničení během asanace na konci 19. století. Osud města přímo souvisel s osudem židovského národa, který jeho příslušník Leo Perutz zejména v letech druhé světové války intenzivně prožíval. Zobrazoval Židovské Město tak, jak si jej pamatoval a chtěl pamatovat.³⁷² Volba hlavního nežidovského hrdiny nebyla náhodná. Doba, kdy byla Praha císařskou rezidencí, a kulturní i hospodářský rozkvět Židovského Města se časově překrývají. Jistou roli sehrálo i tradiční spojení rabiho Löwa s Rudolfem II. díky pověsti o Golemovi.³⁷³

Na rozdíl od výše zkoumaných pramenů nezobrazoval autor Rudolfa II. v jedné z jeho životních etap, ale díky rozložení románu do jednotlivých kapitol zachytil život císaře od mládí až do pokročilého věku. Státnické povinnosti stály mimo hlavní dění, zásadní pro autora byl privátní svět hlavního hrdiny. Právě s ním bylo spojeno nejvíce

³⁶⁸ Ze základních titulů například *Der Meister des jüngsten Tages Sankt Petri-Schnee* či *Der schwedische Reiter*.

³⁶⁹ H. MÜLLER, *Leo*, s. 347.

³⁷⁰ A. PEER (ed.), *Herr*, s. 140. Vezmeme-li v úvahu, že Leo Perutz vášnivě hrál tarok a použijeme-li symboliku renesanční karetní hry i v případě jednotlivých kapitol, zjistíme, že symboly karet pod výše zmíněnými čísly korespondují s obsahem jednotlivých kapitol. Více k významu taroku srov. D. HODROVÁ, *Román*, s. 24.

³⁷¹ K povídce Sarabanda a její interpretaci ve vztahu k židovské otázce během druhé světové války více H. MÜLLER, *Leo*, s. 344n.; A. PEER (ed.), *Herr*, s. 147.

³⁷² „*Das Prag, das ich wieder sehen möchte, ist längst vom Erdboden verschwunden.*“ A. PEER (ed.), *Herr*, s. 147. Více k literárnímu obrazu Prahy v románu ve srovnání s dalšími autory pražské německé literatury Petra PFEIFEROVÁ, *Vybrané aspekty v díle Lea Perutze*, České Budějovice 1998, s. 13 – 15 (Diplomová práce PF JU).

³⁷³ Židovskou legendu o golemovi Perutz v knize nijak nezmiňuje. Rabbimu Löwovi však zůstala kouzelná moc a schopnost mluvit s anděly. Srov. L. PERUTZ, *Noc*, s. 180 – 184.

stereotypů a mýtů, neboť si jej Rudolf II. důkladně střežil. Perutz dokončoval knihu v Tel Avivu, kde se po válce usadil. Neměl kromě svých poznámek k dispozici žádné prameny ani odbornou literaturu, musel vycházet z vlastního obrazu, který si o Rudolfovi II. vytvořil v průběhu školních let a pobytu v Praze.³⁷⁴

Mladého císaře popsal autor jako zdravého a silného muže, který byl sebevědomý i mladicky lehkomyšlný a impulzivní.³⁷⁵ Dokázal ale i obratně diskutovat o židovské víře.³⁷⁶ Po nástupu na trůn se Rudolf stal pyšným císařem plně si uvědomujícím svou moc, kterou neváhal uplatňovat.³⁷⁷ Ve vztahu k Ester byl císař popisován zcela netradičně. Jeho postoj k ženám hodnotila historická věda i císařovo okolí jako nezdravý a založený jen na fyzičnosti. Obraz lásky Rudolfa II. a Ester měl však v díle pouze duchovní rovinu. Ačkoliv si Rudolf II. mocensky přivlastnil manželku jiného muže, jeho láska nebyla agresivní.³⁷⁸ Ester se do vztahu dostala nedobrovolně, ale nijak se mu nebránila. Přesto za něj zaplatila životem. Rudolfova láska došla naplnění a zničila vše, včetně jeho samotného.³⁷⁹ V dalších kapitolách se opakovaly jiné stereotypy spojené s osobou císaře-chov exotické zvěře, prudké změny nálad a nechuť k vladařským povinnostem. Umělecký mecenáš císaře představil Perutz ve dvou rovinách. Na jedné straně zapříčinilo sběratelství zadlužení celého dvora, na straně druhé přináší císaři vnitřní klid.³⁸⁰ Perutzův Rudolf II. dostal v knize možnost být přímo konfrontován s tím, co si o něm mysleli jeho poddaní. Dokonce před nimi své chování obhajuje.³⁸¹

³⁷⁴ *Was bei mir ans Wunderbare grenzt, den nicht fand hier wieder Quellen noch Augenzeugen, ich musste alles in mir selbst zusammensuchen.*“ A. PEER, Herr, s. 147.

³⁷⁵ „Rudolf II. [...] vyjel bez ozbrojenců a služebnictva z Prahy na zámeček do Benátek, kde chtěl strávit několik dnů. [...] Mladého arciknížete nenapadlo nic jiného, než že narazil na dva loupežníky. [...] Nebál se jich, viděl, že nemají v rukou jinou zbraň než své hole a těm by se kordem lehce ubránil.“ L. PERUTZ, Noc, s. 57

³⁷⁶ „Ti, kteří pocházejí z kmene Levi, jsou také vinni, vykládal hadráři. Jeden z nich napájel našeho Pána Ježíše octem a žlučí, proto všichni z tohoto rodu mají ustavičnou žízeň, a přesto se jim přičí napít se něčeho pořádného.“ TAMTĚŽ, s. 65.

³⁷⁷ Literárně toto téma Perutz zpracoval během rozhovoru císaře s rabbi Löwem. Srov. Leo PERUTZ, Noc, s. 182n.; A. PEER (ed.), Herr, s. 140.

³⁷⁸ „Stokrát za noci jsem Boha prosil, aby mi tě dal. On vyslyšel mne a teď si moje.“ L. PERUTZ, Noc, s. 69.

³⁷⁹ S Ester ztratil císař smysl života a začal se proměňovat v nevrlého a neschopného panovníka, který nemá o nic zájem. Kvůli žalu nad ztracenou láskou se nebyl ochoten ani oženit. „Mně se můj nejmilostivější pán ale svěřil, že se nehodlá ženit, čeká prý na svou dávnou lásku, čeká, že přijde, nemůže na ni zapomenout, stále poutá jeho mysl.“ Srov. L. PERUTZ, Noc, s. 170.

³⁸⁰ „Tak dokonale ztvárnil sochař chlapcovo tělo, výraz ve tváři [...] že císaři vytryskly z očí slzy. Jak lehce a volně mu bylo u srdce. Těšilo jej a plnilo novou naději i posílilo, že ono podivuhodné dílo zapomenutého mistra bylo zachráněno z rozvalin a dostalo se až k němu.“ TAMTĚŽ, s. 175.

³⁸¹ Jde o scénu v dílně fiktivního malíře Brabanzia, kam císař přichází inkognito, aby se seznámil s jeho tvorbou. Srov. TAMTĚŽ, s. 108n.

Atmosféru rudolfinského dvora zobrazil autor prostřednictvím jeho členů. Umělce a alchymisty ukázal jako odborníky a znalce, kteří však trpí finanční nouzí, neboť jim císař neplatil.³⁸² Dále se zaměřil na nejbližší osobní komorníky Rudolfa II., jeho lazebníky a topiče. V kapitole Císařovi věrní je nechal promlouvat o osobní zkušenosti s císařem.³⁸³ V jejich očích byl Rudolf II. jen starý neškodný blázen, se kterým se muselo zacházet opatrně. Tito muži řídili zem za císaře, a přestože si ho nevážili, devět let po jeho smrti na něj vzpomínali jako na dobrého člověka, nikoliv však jako na státníka.³⁸⁴ Největší prostor dostal literární obraz císařského vrchního komorního služebníka Filipa Langa, opět plný tradičních zobrazení. Langa autor vylíčil jako nečestného člověka, který se tvářil jako císařův důvěrník, ale neštítel se jej okrádat.³⁸⁵ Aby dosáhl vyšší společenské prestiže, neváhal se chlubit tím, že na dvoře o všem rozhoduje. Stejně jako ostatní dvořané, ani on k císaři nechová žádnou úctu. Leo Perutz v knize reflektuje i přítomnost zahraničních vyslanců čekajících na císařskou audienci.³⁸⁶

Císařova duševní choroba není v knize přímo zmíněna, ale dávají ji tušit noční můry, které císaře sužují. Objevuje se v nich spor s bratrem Matyášem nebo snaha přimět císaře, aby se zřekl své katolické víry. Rudolf II. byl v Perutzově knize dobrým katolíkem nepochybujícím o svém vyznání.³⁸⁷ Rovněž ho ukazuje jako pacifistu.³⁸⁸

Obraz císaře Rudolfa II. v románu *Nachts unter der steinernen Brücke* zůstal opět stereotypní. Lze ho srovnat pouze s císařovými staršími biografiemi, které sice Perutz při tvorbě románu nepoužíval, ale vliv tehdejší historické vědy se jistě odrazil ve školní výuce dějepisu, kterou autor v Praze absolvoval.³⁸⁹ Stejně jako pozitivisté, i Perutz přinesl dva kontrastní obrazy císaře. Ukázal rozdíl mezi mladým a zamilovaným Rudolfem II. a starým nešťastným císařem. Právě v popisu Rudolfa II.

³⁸² „Jeho milost, řekl císař a při vyřknutí onoho slova se trochu nadzvedl na židli, by vám za vaši vzácnou práci prokázal určitě patřičnou přízeň a náklonnost. – A odměnu by mi zůstal dlužen, mínil malíř. [...] Je dlouhá cesta pro císaře sáhnout rukou do měšce.“ TAMTÉŽ.

³⁸³ „Abych řekl pravdu, dost často dalo císaři hodně práce vyznat se v přítomnosti, chudákovi.“ TAMTÉŽ, s. 154.

³⁸⁴ Srov. TAMTÉŽ, s. 147 – 161.

³⁸⁵ „Vino z něho udělalo žvanila a chvastouna. Začal mluvit sám o sobě, o svém velkém nadání a chlubil se mocí, kterou má. On má u císaře ve všem poslední slovo, prohlašoval. On může dosáhnout všeho, být prospěšný přátelům a nic se nemůže udát proti jeho vůli.“ TAMTÉŽ, s. 169.

³⁸⁶ Jmenovitě Baltazar de Zuniga, kterého Lang označil jako nevěrníka. Srov. TAMTÉŽ, s. 168.

³⁸⁷ „Jen se vrať k tomu, kdo tě vyslal, a řekni mu, že já se ani o krůček neodchýlím od učení našeho Vykupitele, Pána Ježíše, takový je můj úmysl a na něm hodlám trvat, i kdyby se zhroutil všichni má moc i celé císařství.“ TAMTÉŽ, s. 54.

³⁸⁸ „Vždyť já nechci válku.[...] Chci mír, celý život jsem o něj usiloval, chci spravedlivý mír, který uživí všechny lidi.“ TAMTÉŽ, s. 49.

³⁸⁹ H. MÜLLER, *Leo*, s. 17.

v pozdějším věku se shodoval s pozitivisty. Na rozdíl od nich ale ani počátky Rudolfovy vlády nehodnotil kladně. Císař byl pro něj mužem disponujícím absolutní mocí, kterou krutě uplatňoval. Perutz jej jako panovníka hodnotil pouze ve vztahu k Židovskému Městu. Historici přelomu 19. a 20. století se císařovým postojem k Židům téměř nezabývají. Autor někdy ukazuje i císařovy pozitivní lidské vlastnosti, pevnost víry, snahu zachovat mír a ve vztahu k ženám ho popsal jako velmi citlivého muže. Pro pozitivisty byly císařovy milenky, především Kateřina Stradová, dalším možným ohrožením jeho vlády. V Perutzově románu měla láska také destruktivní dopad, ne však na celou monarchii, ale pouze na Židovské Město v Praze.

Sociální okolí panovníka, zejména jeho vrchní komorní služebníci, ale i umělci, hrálo v románu velkou roli. Císař byl v románu neustále obklopen dvořany, se kterými rozmlouval bez rozdílu jejich postavení u dvora. Svěřoval se jim se svými myšlenkami a důvěřoval jim. Stejně jako u pozitivistů, i zde byli dvořané chytřejší a schopnější než císař, kterého při audiencích chránili před ním samotným, nebo za něj v případě nutnosti přejímali vládu.³⁹⁰ I pozitivisté upozorňovali na velký vliv komorních služebníků na císaře. Blízký vztah císaře a jeho sloužících hodnotili jako nepatřičný a připisovali jej duševní chorobě Rudolfa II.

Oproti zbylým dvěma zkoumaným pramenům popsal ve svém románu autor nejryzejší podobu sociálního těla císaře, protože při tvorbě jeho literárního obrazu vycházel čistě ze svých vzpomínek a osobních zkušeností, které nebyly zatíženy studiem odborné literatury a pramenů, jak tomu bylo u Grillparzera a Meyrinka. Ani on prvotně nezachytil císařův život, soustředil se hlavně na atmosféru Židovského Města, které zobrazil v době největšího rozmachu. Učinil tak z osobních důvodů, uvědomoval si, že po asanaci Židovského Města by na jeho pověsti a slávu mohlo být zapomenuto, a proto se rozhodl ji literárně zaznamenat. Vyzdvihl magii židovské kabaly a osobu rabbiho Löwa, který měl schopnost hovořit s anděly. Zcela opomněl pověst o Golemovi, v té době již celosvětově známou a velmi populární. Raději spojil Rudolfa II. a židovskou mystiku v milostném příběhu. Ve vztahu k Židovskému Městu v Praze i k židovskému národu vůbec byl Rudolf II. vyličen jako ryze negativní postava nejen s nedostačenými panovnickými vlastnostmi, ale i se špatnými vlastnostmi lidskými. V mnohém se tedy ztotožňoval s historiografickým obrazem vytvořeným ve starší

³⁹⁰ „Český kancléř, nejvyšší komoří i ceremoniář pochopili[...], že audienci je nutné ukončit tak rychle, jak jen to bude možné.“, TAMTÉŽ, s. 53. „Bylo to předtím nebo až potom, co jsme my tři, jak tu sedíme, vládli království?“, TAMTÉŽ, S. 154.

historiografii. Zejména v závěru života připomíná Leo Perutz mnohé stereotypní obrazy starého a utrápeného císaře. Příčinu císařovy melancholie viděl autor v nešťastné lásce, ne v rodinných intrikách a sporech o trůn nebo duševní chorobě jako tehdejší historici.

VI. Srovnání obrazu císaře Rudolfa II. v české próze a filmu s jeho obrazem v německy psané literatuře a dramatu

Diplomová práce se zabývala literárním obrazem císaře Rudolfa II. v německy psaném dramatu a románech. Pro české prostředí tuto látku částečně zpracovala Jitka Rauchová.³⁹¹ Právě s jejími pracemi bude autorka v následující kapitole porovnávat své závěry. Zdálo by se, že budou srovnávány kolektivní mentality dvou národů – rakouského a českého.³⁹² Povědomí Čechů a Rakušanů o Rudolfu II. vycházelo ze společného základu. Už v době panování Rudolfa II. byly oba národy součástí habsburské monarchie. To se nezměnilo ani ve druhé polovině 19. století, kdy o císaři začaly vznikat první odborné práce. V jakých obdobích životního příběhu zobrazovali čeští a rakouští autoři Rudolfa II. stejně a v čem se jejich pohledy lišily?

V českém historickém románu se Rudolf II. objevil velmi záhy. Jeho postava bývala spojována se slavným obdobím, kdy se Praha stala centrem habsburské monarchie i celé Evropy. Tato doba byla v protikladu k vývoji po Bílé hoře, který nahlíželi zvláště čeští nacionalisté ve druhé polovině 19. století velmi negativně. Čeští autoři se inspirovali díly svých rakouských protějšků³⁹³ i v odborné literatuře.³⁹⁴ Zásadními tématy, která česká literatura zpracovávala, se staly především Majestát Rudolfa II. na náboženskou svobodu,³⁹⁵ ale i období bratrského sporu mezi Rudolfem II. a Matyášem, který přerostl v hlubokou dynastickou krizi.

Největší vliv na utváření literárního obrazu Rudolfa II. v českém prostředí měla díla Josefa Svátka.³⁹⁶ Oblíbený spisovatel vylíčil císaře jako stárnoucího muže ovládaného svým okolím, ke kterému byl značně nedůvěřivý. Rudolf II. trpěl melancholií a útěchu nacházel pouze mezi uměleckými díly ve svých sbírkách či ve společnosti alchymistů. Josef Svátek císaře nijak politicky nehodnotil, uznal jeho smysl pro umění, ale stejně

³⁹¹ Srov. J. RAUCHOVÁ, *Směšná figurka*, s. 41-43; TÁŽ, *Rekonstruované obrazy*, s. 153-181.

³⁹² S přihlédnutím k tomu, že autoři všech zkoumaných děl pocházeli z Rakouska, nebo v něm dlouhou dobu žili.

³⁹³ J. RAUCHOVÁ, *Směšná figurka*, s. 41.

³⁹⁴ A. GINDELY, *Rudolf II.*

³⁹⁵ Josef SVÁTEK, *Majestát Rudolfa II.*, Praha 1871.

³⁹⁶ Srov. výběrově TÝŽ, *Don Caesar a Salomena*, Praha 1894; TÝŽ, *Pasovští v Praze*, Praha 1870.

jako tehdejší historiografie reprezentovaná především Antonem Gindelym považoval Rudolfa II. za neschopného vladaře, kterého více než povinnosti zajímaly umělecké sbírky a alchymie. Tento obraz se udržel v povědomí veřejnosti až do poloviny 20. století.

Josef Svátek vydal svůj román roku 1871, tedy rok před uvedením Grillparzerovy hry *Ein Bruderzwist in Habsburg*. Obě díla vznikla ve stejné době. Ačkoliv byl Josef Svátek spisovatelem z povolání, lze tvrdit, že on i Franz Grillparzer měli pro tvorbu stejné podmínky. Na rozdíl od dramatika však Josef Svátek zcela rezignoval na osobní život císaře a líčení jeho povahových rysů,³⁹⁷ které naopak byly pro Franze Grillparzera těžištěm celého dramatu. Vyzvedl jeho roli jako otce a postavil ji do protikladu s rolí panovníka. Don Caesar představoval ve hře jednu z hlavních postav, nebyl pouze zmíněn, jako v případě románu Josefa Svátka. Oproti tomu Franz Grillparzer zcela upozadil téma náboženské svobody pro Čechy. Podpis Majestátu byl v jeho hře jen jeden z mnoha politických úkonů, které císař provedl nerad, aby se mohl následně rozhovořit o svém názoru na náboženství.³⁹⁸

V české i německy psané literatuře hrál důležitou roli genius loci rudolfínské Prahy. V románech s touto tematikou se ústředními hrdiny stávali hlavně alchymisté a umělci žijící na císařském dvoře. Rudolf II. zůstával vedlejší postavou, která magickou atmosféru spoluutvářela. Zájem o alchymii v literatuře přímo souvisel s bádáním české historické vědy.³⁹⁹ Do povědomí čtenářů se zapsala především dvojice anglických alchymistů John Dee a Edward Kelley.⁴⁰⁰ V jejich přítomnosti získal obraz císaře nové rysy. U Rudolfa II. bylo zobrazováno především jeho nadšení pro okultní nauky, místy působící až nezdravě. Nejinak tomu bylo v románu Gustava Meyrinka *Engel vom westlichen Fenster*. I v tomto případě věnoval autor pozornost především osudu anglického alchymisty Johna Dee, jehož část se odehrává i v rudolfínské Praze, kde se hlavní hrdina několikrát osobně setkal s císařem. Obraz Rudolfa II. v díle Gustava Meyrinka se nijak nelišil od pohledů uplatňovaných v české literatuře. Z počátku Deem obdivovaná znalost alchymie přešla ve zklamání. Meyrinkův císař byl tajemný, nedůvěřivý a nevyzpytatelný. Jeho šílenství se pro Johna Dee stalo nebezpečným, protože mu sám císař usiloval o život. Zájem o alchymii tedy nebyl u Meyrinka

³⁹⁷ J. RAUCHOVÁ, *Směšná figurka*, s. 41n.

³⁹⁸ F. GRILLPARZER, *Ein Bruderzwist*, s. 467 – 476.

³⁹⁹ Srov. J. SVÁTEK, *Alchymie v Čechách za Rudolfa II.*, in: TÝŽ, *Obrazy z kulturních dějin českých II*, Praha 1891, s. 35 - 76; TÝŽ, *Český alchymista*, in: TÝŽ, *Obrazy*, s. 241 – 256.

⁴⁰⁰ TÝŽ, *Anglický alchymista Edward Kelley v Čechách*, in: TÝŽ, *Obrazy z kulturních dějin českých I*, Praha 1891, s. 133 – 160.

komický ani dětinsky naivní, jako u českých děl, naopak se stal jedním ze znaků císařovy duševní choroby.

V sedmdesátých letech 19. století se v české beletrii začal obraz císaře měnit.⁴⁰¹ Autoři se věnovali zejména jeho osudům na počátku 17. století, které umístili na pozadí velkých historických událostí. Vpád pasovských vojsk do Prahy a jeho okolnosti nabídl českému čtenáři nový pohled na Rudolfa II. S tragickou událostí se do popředí dostala i tragika císařova osudu. Sám Rudolf II. si na konci vlády uvědomil, že nestačí na velká politická rozhodnutí. Jeho duševní choroba nepůsobila nepatříčně, ve čtenáři vzbuzovala lítost a soucit se starým, unaveným císařem. Tento obraz nenabídl ani jeden ze zkoumaných německy psaných románů, přestože také tato literární díla zachycovala Rudolfa II. na konci jeho životní etapy. Dokonce i hra Franze Grillparzera, v níž autor líčil vpád pasovských vojsk do Prahy, nežádala po divákovi, aby císaře litoval. Rudolf II. si v dramatu zachoval císařskou důstojnost za všech okolností a rozhodně nepůsobil jako tragická postava.

Zvláštní kapitolu románů z Prahy přelomu 16. a 17. století tvořila díla zobrazující pražské židovské ghetto.⁴⁰² Období literárního romantismu podporovalo sběr pohádek i pověstí z venkovského i městského prostředí. Pražské legendy spojené s rudolfínskou dobou byly navíc živěné módním zájmem o okultismus na konci 19. století. Nejznámější legendou spojující pražské židovské ghetto s osobou Rudolfa II. byla pověst o Golemovi. Pojem „golem“ se v židovské mystice objevoval již od středověku, teprve v 16. a 17. století se však ustálila jeho podoba jako hliněného sluhy chránícího židovskou obec.⁴⁰³ Do spojení s Prahou a rabbim Löwem se dostal ve druhé polovině 19. století zásluhou židovského lékaře Georga Leopolda Weisela,⁴⁰⁴ jehož zpracování následně do svých Starých pověstí českých převzal Alois Jirásek.⁴⁰⁵ Spisovatel Leo Perutz však ve svém povídkovém románu *Nachts unter der steinernen Brücke* populární spojení Golema s císařem zcela vynechal. Ačkoliv zasadil své dílo do pražského ghetta v době panování Rudolfa II. i se všemi tradičními aktéry – Mordechajem Mayzlem i Jehudou Ben Becalelem – rabbim Löwem, dal přednost milostné zápletce před celosvětově známou legendou. Vybral si jiné téma z židovské mystiky-pověst

⁴⁰¹ J. RAUCHOVÁ, *Směšná figurka*, s. 42.

⁴⁰² TAMTÉŽ, s. 42n.

⁴⁰³ Vladimír SADEK, *Židovská mystika*, Praha 2009, s. 142n., 146.

⁴⁰⁴ TAMTÉŽ, s. 151.

⁴⁰⁵ Alois JIRÁSEK, *Staré pověsti české*, Praha 1894, s. 307 – 331.

o Mayzlově zlatě a schopnost rabbiho Löwa mluvit s anděly.⁴⁰⁶ Společným motivem s českým pojetím bylo setkávání Rudolfa II. s rabbim Löwem, ve kterém byl rabbi v podřízeném postavení vůči císaři a plnil jeho přání. Leo Perutz ukázal Rudolfa II. jako rozhodného muže hrozícího zkázou židovské obce, jestliže nebude naplněna jeho vůle. Císař byl ve vztahu k židovskému městu líčen negativně – jako despota, jehož moc může mít katastrofální následky. Oproti českým autorům se Leo Perutz zaměřil na milostný život císaře, který pojal opět netradičně, bez obvykle zmiňované milenky Kateřiny Stradové i císařových levobočků. Právě nešťastná láska udělala z Perutzova císaře na konci života starého a nerudného panovníka rezignujícího na vladařské povinnosti.

Do českého povědomí se císař Rudolf II. zapsal především díky filmu *Císařův pekař – pekařův císař*. Nešlo o první filmové zpracování osudů císaře a jeho dvořanů,⁴⁰⁷ dodnes však patří k nejpobulárnějším. Obraz Rudolfa II. vytvořený v tomto filmovém příběhu lze považovat v českém prostředí za nejrozšířenější.⁴⁰⁸

V roce 1932 představila dvojice Jiří Voskovec a Jan Werich na prknech Osvobozeného divadla hru *Golem*, ve které ukázali divákovi komický obraz Rudolfa II. Císařovy vrtochy působily sympaticky, jeho náladovost a umíněnost nebyla prezentována jako duševní choroba, ale spíše jako stařecká senilita a dětinskost. O čtyři roky později na tuto revue navázal francouzský režisér Julien Duvivier ve svém filmu *Le Golem*. Pod jeho vedením předvedl herec Harry Baur naprosto odlišného císaře. Rudolf II. byl v jeho pojetí postavou neustále trpící strachem a opuštěností. Tento tragický obraz císaře vznikl téměř současně s obrazem komickým, ale protože nebyl film nikdy přeložen do češtiny, nijak výrazně pohled na Rudolfa II. v českém prostředí nezměnil.⁴⁰⁹

Historická veselohra *Císařův pekař – pekařův císař* z roku 1951 ještě posílila komické pojetí Rudolfa II. Režisér Martin Frič společně s Janem Werichem a Jiřím Brdečkou spojili do dvoudílného filmu všechny známé stereotypy.⁴¹⁰ Díky nákladné výpravě a vtipným dialogům byl často reprízován a pravidelně se v televizním vysílání objevuje dodnes. Tragická podoba Rudolfa II. se dočkala rovněž několika filmových

⁴⁰⁶ L. PERUTZ, *Noc*, s. 180-189.

⁴⁰⁷ Ve dvacátých letech 20. století vznikaly němé filmy o Golemovi. Srov. J. RAUCHOVÁ, *Směšná figurka*, s. 42.

⁴⁰⁸ TAMTÉŽ, s. 41.

⁴⁰⁹ TAMTÉŽ, s. 42n.

⁴¹⁰ TAMTÉŽ, s. 43.

zpracování, žádné z nich ovšem nedosáhlo popularity snímku *Císařův pekař – pekařův císař*.⁴¹¹

Pohled na císaře Rudolfa II. se v česky i německy psané próze výrazně neliší. Zejména ve starších pracích lze nalézt shodu českých i rakouských autorů. Především popis charakterových vlastností císaře zůstával v dílech českých a rakouských tvůrců obdobný. Měnily se jen obrazy, které romány zpracovávaly. V českém prostředí šlo o Majestát na náboženskou svobodu a vpád pasovského vojska do Prahy. Rakouští autoři popisovali také témata spojená s koncem vlády Rudolfa II., chápali je však v širším kontextu a spíše jako předehru ke třicetileté válce. Pokud se pohled na Rudolfa II. v české a rakouské krásné literatuře liší, bylo to dáno spíše osobními preferencemi autorů.

Větší vliv než romány měl na utváření obrazu Rudolfa II. v českém prostředí film, především díky svému audiovizuálnímu působení či způsobu výpravy.⁴¹² Rudolf II. v podání Jana Wericha ve filmech *Císařův pekař – pekařův císař* naplnil všechny stereotypy, které divákovi předal komickou formou. I díky tomu se historická veselohra dočkala mnoha opakování a mohla utvářet historický obraz Rudolfa II. i u dalších generací diváků. Literární i filmové pokusy zobrazit císaře jinak, v tragickém světle či jako hrdinu ženského románu zůstaly v českém prostředí bez odezvy.⁴¹³ To je největší zvláštnost českého obrazu Rudolfa II., jenž zůstal od padesátých let minulého století v českém povědomí téměř neměnný.

Obraz císaře v německy psané krásné literatuře a dramatu se rozhodně nestal masovou záležitostí. Díla byla určena užšímu kruhu čtenářů. V širším povědomí v rakouských zemích zůstal Rudolf II. v první řadě císařem. Ve všech výše zkoumaných dílech nepůsobil komicky, ale jako muž s neomezeným vlivem nebojící se uplatnit svou moc. I když politicky byl Rudolf II. odsunut do pozadí, představoval pro své poddané hrozbu. Komická rovina, typická pro české prostředí, v německy psaném dramatu a krásné literatuře neměla místo. Rudolf II. si v dílech zachoval vážnost císařského majestátu, a přestože byl, stejně jako v Čechách, zobrazován v pokročilém věku, nepůsobil senilním dojmem rozšafného staříka, ale jako důstojně odcházející muž sužovaný duševní chorobou. Ta stála za jeho zájmem o umění, alchymii a v neposlední řadě také o ženy. Nelze tvrdit, že by obraz Rudolfa II. v tvorbě rakouských autorů byl

⁴¹¹ Výběrově *První sekunda* (1987), *Svědék umírajícího času* (1990), *Rabín a jeho golem* (1996).

⁴¹² J. RAUCHOVÁ, *Rekonstruované obrazy*, s. 164.

⁴¹³ Výběrově např. Jaroslav BOČEK, *Mládeneček na trůně*, Odolena Voda 1995; Jaroslava Černá, *Kateřina. Elixír lásky Rudolfa II.*, Frýdek-Místek 2011.

tragický, protože císař ve zkoumaných dílech nebudil prvoplánově soucit. Stále si zachovával odstup císařského majestátu. A právě tento odstup českému prostředí ve vnímání Rudolfa II. chybí. Ve snaze „polidštit“ císaře z něj autoři filmu *Císařův pekař – pekařův císař* udělali komickou figurku. Právě v této podobě vnímá Rudolfa II. část české veřejnosti dodnes.

VII. Závěr

Diplomová práce *Rudolf II. v obraze německy psané krásné literatury a dramatu 19. a 20. století* se zabývala výzkumem druhého života císaře Rudolfa II. Zkoumala jeho zobrazení v dramatu Franze Grillparzera *Ein Bruderzwist in Habsburg* a v románech Gustava Meyrinka *Der Engerl vom westlichen Fenster* a *Lea Perutze Nachts unter der steinernen Brücke*. Literární obraz byl následně srovnán s obrazem vzniklým v odborné literatuře, jehož proměny práce také zpracovala.

První část výzkumu se zaměřila na zobrazení Rudolfa II., jeho sociálního okolí a Prahy jako sídelního města v historiografii. Tento obraz se měnil společně s metodologickými přístupy badatelů. Zejména zahraniční práce čerpající z interdisciplinárního přístupu předložily ucelený obraz císaře. Přístup historické antropologie přiblížil Rudolfa II. jako člověka se složitým vnitřním světem. Rovněž zasazení císaře do širšího kontextu doby přelomu 16. a 17. století přispělo k jeho rehabilitaci, protože ukázalo, že jeho chování a jednání zcela odpovídalo standardům doby, ve které žil. Zanikl tak pozitivistický obraz císaře jako výjimečného jedince vybočujícího svým životním stylem nejen z řad panovníků obecně, ale i z vlastního habsburského rodu. Práce historiků umění zaměřené na symbolickou komunikaci vyvrátily předchozí představu o Rudolfu II. jako o vladaři, který se více než panování věnoval svým sbírkám, a ukázaly propojení politiky a umění, jenž císař vědomě používal k propagandě, aby upevnil svou politickou i společenskou pozici.

Dětství a mládí císaře Rudolfa II. zajímalo již pozitivisty kvůli pobytu na dvoře Filipa II. Pobyt ve Španělsku historici hodnotili od počátku negativně, především kvůli přísné katolické výchově. Zejména Jan Bedřich Novák si uvědomoval, že zásady, které si císař přivezl ze Španělska, bude jen těžko uplatňovat v nábožensky nejednotných českých zemích. Pobyt na tamním dvoře chápal jako jednu z příčin politického pádu Rudolfa II. V tom mu dávají za pravdu i současné historické práce. Ty ale více než víru zdůrazňují negativní vliv španělského pobytu na císařovu psychiku. Odloučení

od rodiny i citově chladné prostředí Filipova dvora se projeví na duševním životě dospívajícího panovníka. Současně ale upozorňují na skvělé vzdělání, které se císaři a jeho bratru Arnoštovi u strýce dostalo.

Vladařské počátky Rudolfa II. hodnotili jeho biografové velmi kladně. V prvních deseti letech vlády nebyl nucen řešit tak složité problémy jako později, zejména na počátku 17. století, kdy se stále více radikalizovala politická scéna. Na toto téma se zaměřuje zcela logicky především česká historiografie, kvůli tématu Majestátu za náboženskou svobodu.⁴¹⁴ Zahraniční badatelé naopak zkoumají prostředky, jakými začínající císař upevňoval svou moc.

Velký obrat v historické vědě zaznamenalo hodnocení alchymie a uměleckého mecenátu Rudolfa II. Pozitivisté císařovo nadšení pro vědu a sběratelství vnímali jako bizarní zálibu, která odváděla císaře od vladařských povinností. Interdisciplinární přístup a dějiny mentalit tuto specifičnost zcela odstranily. Především Karl Vocelka ukázal jasné spojení mezi uměním a politickou propagandou císaře. Robert Evans přinesl nový obraz císařských uměleckých sbírek jako vlastního mikrosvěta císaře, který mu pomáhá vyrovnat se složitým vnějším světem. Svou knihou o dějinách mentalit v manýristické Evropě dokázal, že zájem císaře o alchymii, astrologii a okultní nauky byl ve své době odpovídajícím standardem chování. Díky zasazení chování a jednání císaře do myšlenkového světa doby zcela změnil obraz Rudolfa II. v historiografii, protože ukázal císaře jako typického reprezentanta manýristického myšlenkového světa.

Duševní zdraví císaře se stalo předmětem častých diskuzí už mezi jeho současníky, dochovalo se o něm velké množství pramenů. Pozitivistická historiografie často odkazovala na dobová svědectví nestandardního chování Rudolfa II. a chápala je jako důkaz císařovy psychické labilit. Právě duševní problémy se staly zaklínadlem, které především Anton Gindely používal pro ospravedlnění tragického konce císaře. Chování jeho rodiny a spiklenectví proti bratrovi bylo zcela oprávněné, protože císařský majestát nemohl zastávat nemocný člověk. Do projevů nemoci řadili pozitivisté i zájem Rudolfa II. o vědy a umění, císařovu nechť k ženění i sexuální apetit. Po příčinách duševních problémů se začal v české historické vědě ptát až Josef Janáček, podle kterého za nemocí císaře stojí vedle genetické dispozice i pobyt na španělském dvoře, nevhodná rodinná atmosféra a především okolí Rudolfa II. To s císařem bezostyšně manipulovalo a jeho duševní labilit využívalo ve svůj prospěch. Zahraniční badatelé

⁴¹⁴ Jiří JUST, 9. 7. 1609. *Rudolfův majestát. Světla a stíny náboženské svobody*. Praha 2009.

více než císařovo duševní zdraví zkoumali jeho zdraví fyzické, které se s přibývajícím věkem zhoršovalo a zamezovalo mu vykonávat běžné panovnické povinnosti. Absence na jednáních či neudělování audiencí neinterpretovali jako projev nemocné psychiky, ale důsledek stárnutí, které ješitný císař těžce nesl. Karl Vocelka hledal projevy duševní nemoci v uměleckých dílech, jež se objevovala v císařských sbírkách. Jejich odlišnost ve srovnání s díly sloužící k sebe prezentaci chápal jako důkaz psychické rozpolcenosti císaře.

Spor v habsburském domě mezi syny Maxmiliána II. interpretovala pozitivistická historiografie jako jednu z příčin třicetileté války. Postoj rodiny vůči Rudolfovi II. byl v této interpretaci zcela ospravedlnitelný a nutný, přesto nedokázal zabránit blížící se historické katastrofě. Pozdější bádání chápalo neúctu k nejstaršímu bratru jako jednu z příčin jeho duševní choroby a logické vyústění špatných rodinných vztahů. Společně s tímto tématem se nabízela interpretace obrazu arciknížete Matyáše v historiografii. Pro Antona Gindelyho byl vhodnějším kandidátem na císařský trůn, skutečný politik. Pozdější díla Matyášovy politické schopnosti tolik nepřeceňovala a poukázala na fakt, že bez Melchiora Klesla by tento ctižádostivý muž nedosáhl svých cílů. Byl představen jako ctižádostivý, ale ne příliš schopný. Větší míra viny v bratrském sporu byla historiky z počátku připisována Rudolfovi II., zejména Josef Janáček pak viděl hlavního aktéra v Matyášovi. V současnosti se historici shodli na tom, že vinu na bratrském sporu nesou oba aktéři. Výzkumu pohřbu císaře Rudolfa II. se věnovaly především novější studie. Pozitivistický přístup se omezil jen na popis události, kterou vrcholí Rudolfova panovnická krize i bratrský spor. Pozdější přístupy zkoumaly akt rozloučení císaře z hlediska symbolické komunikace i přechodového rituálu.

Panovníkovo sociální okolí a vztahy, které vůči němu měl, pomohlo spoluutvářet jeho druhý obraz. Především téma rodiny bylo pro badatele zásadní. Rudolfa II. jako pokračovatele habsburského rodu neustále srovnávali s jeho předchůdci. A viděno optikou pozitivistického dějepisce, vycházel z takových srovnání Rudolf II. v negativním světle. Badatelé opomíjeli složitost doby i nové problémy, které musel císař řešit. Sama rodová tradice Habsburků ani později na Rudolfa II. příliš neupozorňovala, a to i přestože se na ni Rudolf II. pokoušel po celý život navazovat. Ze vztahů v užším rodinném kruhu dominovaly v pozitivistických dílech spory se sourozenci. Později Josef Janáček upozornil na nevyrovnané manželství

Rudolfových rodičů a zahraniční autoři i na vztah s Ferdinandem Tyrolským, který byl pro císaře současně vzorem i nepřítelem v boji o prvenství v habsburském rodě.

Vztah Rudolfa II. k ženám řešili všichni badatelé kvůli císařově nechuti k ženění i pro absenci legitimního potomka. Anton Gindely chápal množství nemanželských dětí a časté střídání milenek jako jasný důkaz nezájmu Rudolfa II. o vládu a pokračování rodu. Císařův sexuální apetit připisoval jeho duševní chorobě. Karl Vocelka naopak upozornil, že císař kontinuitu rodové tradice zachovat chtěl, jen pro ni volil jiné prostředky- rozšiřování uměleckých sbírek a přestavbu rodových sídel. Historická věda rovněž zpracovala Rudolfovu nejznámější milenkou Kateřinu Stradovou a její rod, který sloužil v císařských službách několik generací. Samostatné práce se dočkali i císařští levobočci, ne jen starší generací historiků často pro své šílenství zmiňovaný don Juan.

Císařský dvůr zúžili pozitivisté ve svém popisu jen na malíře, alchymisty a astrology, jejichž počet vnímali jako nepatřičný. Více pozornosti věnovali vrchním komorním služebníků císaře, Anton Gindely hlavně Filipu Langovi. Jejich vliv na císaře i fungování celého dvora opět dokazovaly panovnickou neschopnost Rudolfa II. Zejména Josef Janáček upozorňoval na negativní charakter komorníků, kteří využívali nemocného a starého císaře k prosazování vlastních cílů. Zahraniční historici přičítají komorním služebníků jistý vliv, odmítají ale obraz Rudolfa II. jako nesvéprávné osoby. Současná historická věda pohlížela na tyto osobnosti metodou historické antropologie a zaměřila se na hledání příčin jejich chování a jednání. Pozice vrchních komorních služebníků v historiografii se změnila z vedlejší postavy parazitující na císaři na hlavního aktéra. Do této pozice byli umělci na dvoře Rudolfa II. povýšeni historiky umění mnohem dříve.

Na podobu historiografického obrazu Prahy jako sídla císařského dvora měla největší vliv práce historiků umění. Biografové Rudolfa II. městu věnovali pozornost jen okrajově. Anton Gindely i Jan Bedřich Novák ho zmínili především v souvislosti s vpádem pasovských vojsk, podrobněji ji v samostatné kapitole popsal Josef Janáček. Všichni autoři se zaměřili především na její rozvoj v oblasti architektury, nebo popisovali demografické a sociální změny, které v Praze způsobila přítomnost císařského dvora. Největším přínosem pro pochopení atmosféry Prahy na přelomu 16. a 17. století byla práce Roberta Evanse. Historik zachytil myšlenkový svět obyvatel hlavního města, které chápal nejen jako politickou, ale i jako kulturní a intelektuální metropoli. Vědecky zpracoval onu magickou Prahu, jejíž *genius loci* se stal častým námětem literárních děl. Osobní pohled na Prahu v době pozdní renesance přinesly

i vydané deníky rudolfinských dvořanů Marie Koldinské a Petra Mařa, či cestovní deníky francouzských kavalírů od Elišky Fučíkové.

Franze Grillparzera, klasického autora divadelních her uváděných v předních vídeňských divadlech, inspirovala k napsání jeho hry právě návštěva Prahy. Jako státní úředník ctil habsburský rod, přesto se rozhodl zdramatizovat poslední léta vlády jeho málo připomínaného člena. V tom se nijak nelišil od tehdejší historické vědy, která se v císařově životě rovněž zaměřovala na posledních deset let jeho vlády.

Obraz císařových nejbližších ve hře byl zcela negativní, což nekoresponduje s pojetím bratrského sporu od Antona Gindelyho. Historiografie chování rodiny, byť nečestné, představila jako nutné pro zachování rodu a státu. Toto pojetí ale Franz Grillparzer odmítl a Matyáše divákovi představil jako neschopného, ale ctižádostivého muže, kterému na vysněný císařský trůn pomohl rádce Klesl. Ostatní bratři se ke zradě císaře přidali, byť někteří neochotně. I jejich vina na císařově tragickém osudu je ve hře zachycena.

Překvapivé bylo i pojetí samotného císaře. Grillparzer nehodnotil jeho panovnickou schopnost, i když se Rudolf II. v rozsáhlých monologích vyjádřil k otázkám politickým, sociálním i náboženským. Otevřel se divákovi jako starý, nemocný člověk, unavený svým vladařským údělem a čekající na smrt. Zatímco pozitivističtí historikové zachycovali osobu Rudolfa II. jako státníka, Grillparzer představil divákovi i jeho obyčejnou, lidskou stránku. Rudolf II. si ale v dramatu i přesto zachoval císařský majestát a nebudil soucit. Prostřednictvím monologů objasňuje příčiny svých politických rozhodnutí, za kterými nestojí jen císařova psychická labilita, jak předkládal tehdejší historický výzkum. Nově byl Rudolf II. představen i jako otec. Tradičně Grillparzer zpracoval téma levobočka Dona Julia Caesara d'Austria, stejně jako pozitivisté jiné nemanželské děti nezmiňuje. V Grillparzerově hře Don Julio netrpěl šílenstvím v pravém slova smyslu, byl jen žárlivý a nemocný láskou. Přesto vraždil, rozhodně však ne kvůli psychické poruše, spíše se jedná o literární motiv tragické lásky. Tradiční pojetí šíleného syna jako důkazu duševní choroby císaře v Grillparzerově hře chybí, ačkoliv agresivita dona Julia zůstala zachována a shoduje se s tehdejšími badatelskými závěry.

Tradiční obraz císaře, který se zajímá o vše jiné jen ne o vládu a tradici svého rodu, byl ve hře také popřen. Ve scéně, kdy císař svedl vnitřní boj mezi Rudolfem jako panovníkem a Rudolfem jako otcem, nakonec vyhrál panovník. Grillparzer ukázal, že si císař i přesto, že je téměř zbavený moci, uvědomoval své povinnosti a zachoval svůj

majestát. Sídlní město zde slouží pouze jako kulisy pro dialogy hlavních aktérů, což je vzhledem ke scénickému zobrazení pochopitelné. Původním předpokladem bylo, že Grillparzerovo drama, vzniklé v době habsburské monarchie, jehož autorem je navíc státní úředník, přinese nejstereotypnější obraz Rudolfa II., který bude přesně odpovídat tehdejšímu obrazu. Nakonec se Grillparzerův císař nejvíce přiblížil závěrům současného historického bádání. Oprostil se, na rozdíl od jeho současníků – historiků, od politických dějin a představil Rudolfa II. jako člověka. Přesto si císař v jeho drammatizaci zachoval panovnickou důstojnost.

Pro Gustava Meyrinka byl Rudolf II. pouze epizodní postavou, která dokresluje atmosféru Prahy na přelomu 16. a 17. století. Hlavním hrdinou románu *Der Engel vom westlichen Fenster* se stal alchymista John Dee a jeho pobočník Edward Kelley. Meyrink se jejich osudy rozhodl zpracovat poté, co si přečetl Deeovu biografii. Sám věděl o alchymii hodně, protože se jí léta zabýval. Téma mu tedy nebylo cizí. Více než o rekonstrukci života Johna Dee šlo autorovi o zobrazení magické Prahy. Je pro něj především místem spojeným s okultními naukami, které vrcholily na konci 16. století a jejich centrum bylo na císařském dvoře. Genius loci Prahy se pokusil přenést na čtenáře nejen volbou tématu, ale i pomocí zvolených literárních prvků. Srovnat obraz sídelního města v Meyrinkově románu s jeho obrazem v historiografii na počátku 20. století se jevílo jako velmi problematické, protože v té době se na výzkumu rudolfínské Prahy podíleli převážně historici umění, kteří zpracovávali proměnu pražské architektury či biografie umělců na císařském dvoře. Tato témata Meyrink zcela opomenul. Atmosféra Prahy v jeho románu se podobala té, kterou popsal ve své knize o padesát let později Robert Evans.

Rudolfa II. zobrazil autor tradičně v duchu starší historiografie. Zdůraznil zájem Rudolfa II. o alchymii, který ale není poučením, je jen vrtochem starého muže. Zásadní roli zde hrála císařova duševní nestabilita, strach z lidí a časté změny nálad. Nelze ani vyloučit možnost inspirace obrazem Rudolfa II. v Deeových denících, které Meyrink při přípravě románu studoval. V průběhu děje se obraz císaře v očích hlavního hrdiny proměňoval. Z počátku byl Rudolf II. alchymistou vnímán jako vzdělaný muž a odborník, což se změnilo po prvním osobním setkání, kdy se projevilo císařovo šílenství. Obdobně se vyvíjel i Deeův obraz Prahy. Císařská rezidence, jako možnost nového začátku a prostředí s mnoha odborníky, se kvůli císaři proměnila ve vězení, nejprve metaforické a pak i skutečné.

Rudolfa II. si jako hlavního hrdinu svého románu *Nachts unter der steinernen Brücke* vybral i Leo Perutz. Ani on si však nekladl za cíl literárně ztvárnit císařovy životní osudy. V románu hrálo hlavní roli pražské Židovské Město. Autor si ho zvolil jako literární námět proto, aby zobrazil dobu jeho největšího rozkvetu a slávy. Nechce, aby na něj bylo zapomenuto, zejména když se stal přímým svědkem jeho ničení během asanace. Více než Prahu císařskou ukázal Perutz Prahu židovskou a její atmosféru. Magie zobrazená v knize není výsledkem debaty vědců a umělců na císařském dvoře, ale magií židovskou.

Rudolf II. v románu reprezentuje prvek neomezené moci. To je zcela odlišný obraz, než jaký měl císař v pozitivistických biografiích, kde reprezentoval oslabenou státní moc a představoval politickou i lidskou trosku. Nově zde byl císař zobrazen i jako milenec. Jeho láska k vdané židovce Ester, přestože se odehrává jen v duchovní rovině, přinese židovskému městu mor, Ester smrt a jeho samotného stojí životní elán. Láska se stala příčinou jeho změny z bezstarostného mladíka na starého podivína, kterého naplňuje jen rozšiřování sbírek umění a krmení svého lva. Obraz mocného císaře vztahoval autor pouze na první období vlády, po prožití nešťastné lásky představil Perutz stejného Rudolfa II. jako pozitivistická historiografie. Autor při tvorbě tohoto románu nepoužíval žádné prameny, nebo literaturu, vycházel jen ze svých vzpomínek na Židovské Město i hlavní aktéry románu. Za zmínku stojí i skutečnost že, i když se román opíral o židovské legendy, mýtus o Golemovi autor vůbec nepřipomněl.

Obraz Rudolfa II. v románech Gustava Meyrinka a Lea Perutze byl totožný s tehdejšími obrazy císaře v pozitivistické historiografii. Pro oba autory byl císař jen vedlejší literární postavou, neměli důvod studovat jeho osobnost víc, na rozdíl od Grillparzera, který z Rudolfa II. učinil hlavní postavu svého dramatu. Oba románoví autoři zachycovali atmosféru Prahy na přelomu 16. a 17. století a Rudolf II. byl její nedílnou součástí, proto ho ve svých dílech autoři zmínili, ale v popředí děje stál vždy jiný hrdina. Grillparzer vycházel z historicky dobře popsané události císařova života. Přesto zobrazil císaře jinak než tehdejší historici. Představil širšímu publiku takového císaře, kterého odborná veřejnost objevila až mnohem později. V tomto případě předběhl literární obraz historického aktéra, jeho obraz vědecký. Stalo se tak proto, že se Franz Grillparzer záměrně vyhnul hodnocení Rudolfa II. jako politika, zajímal se o něj jako o celkovou osobnost a více než velké historické události chtěl zaznamenat charakter jejich aktérů.

Srovnání pohledu české veřejnosti na císaře Rudolfa II. s obrazem zachyceným v literatuře a dramatu rakouských autorů ukázalo, že oba národy vnímaly v období konce 19. a začátku 20. století panovníka poměrně stejně. Rozdíly v zobrazení mezi českými a rakouskými autory byly způsobeny převážně osobními preferencemi spisovatelů. Největší vliv na vnímání Rudolfa II. v českém prostředí měl film *Císařův pekař – pekařův císař*, který po vzoru hry *Osvobozeného divadla Golem* představil divákovi Rudolfa II. jako stárnoucího muže s dětinskou povahou a vtipnými vrtochy. Díky skvělému hereckému výkonu Jana Wericha zůstal Rudolf II. pro většinu Čechů komickým císařem. V rakouském prostředí byla častěji než životní osudy císaře zobrazována atmosféra rudolfínské Prahy. Nejvíce pozornosti věnoval Rudolfovi II. Franz Grillparzer, který císaře zobrazil důstojně, ne snad tragicky. V dílech rakouských autorů si císař, i přes své šílenství a dětinskost, zachoval svou hrdost a zůstal císařem s neomezenou mocí, před kterou se mají jeho poddaní na pozoru.

Předkládaná práce je případovou studií, která by mohla být východiskem pro syntézu věnovanou stereotypnímu obrazu císaře Rudolfa II. v německy psané krásné literatuře, jeho proměnám a vývoji. Rovněž může sloužit pro srovnání tohoto obrazu s tím, které vytvořilo české kulturní prostředí.

VII. Seznam pramenů a literatury

Prameny vydané

GRILLPARZER Franz, *Ein Bruderzwist in Habsburg*, in: Grillparzers Werke in drei Bänder, svazek 3, Berlin 1980, s. 403 – 527.

HAUSENBLASOVÁ Jaroslava (ed.), *Der Hof Kaiser Rudolfs II., Eine Edition der Hofstaatsverzeichnisse 1576 – 1612*, Praha 2002.

MEYRINK Gustav, *Anděl západního okna*, Praha 1996, v překladu Antonína Bayera.

PERUTZ Leo, *Noc pod kamenným mostem*, Praha 1990, v překladu Tomáše Kratěny

Literatura

BINDER Hartmut, *Gustav Meyrink, Ein Leben im Bann der Magie*, Prag 2009.

BOK Václav a kol., *Slovník spisovatelů německého jazyka a spisovatelů lužicko-srbských*, Praha 1987.

BOROVÍČKA Lukáš, *Otázka světového názoru. Mezi literární vědou a fikcí*, in: Lenka JUNGMANNOVÁ (ed.), *Česká literatura rozhraní a okraje*, Praha 2010, s. 51-62.

BUKOVINSKÁ Beket - MUCHKA Ivan (edd.), *Rudolf II., Prague and the World*, Praha 1998.

BURKE Petr, *Historie jako sociální paměť*, in: TÝŽ, *Variety kulturních dějin*, Praha 2006, s. 50 – 67.

BŮŽEK Václav – KRÁL Pavel (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007.

BŮŽEK Václav – MAREK Pavel, *Nemoci, smrt a pohřby Rudolfa II.*, Praha 2014.

BŮŽEK Václav (ed.), *Ein Bruderzwist im Hause Habsburg (1608 – 1611)*, České Budějovice 2010 (=Opera historica 14), s. 489 – 535.

BŮŽEK Václav – MAREK Pavel, *Nemoci, smrt a pohřby Rudolfa II.*, ČČH 111, 2013, 1, s. 1-30.

BŮŽEK Václav, *Handlungsspielräume des Oberkammerdieners Philipp Lang von Langenfels am Kaiserhof zu Beginn des 17. Jahrhunderts*, in: Anna FUNDÁRKOVÁ – István FAZEKAS et alii (ed.) *Die weltliche und kirchliche Elite aus dem Königreich Böhmen und Königreich Ungarn am Wiener Kaiserhof im 16. – 17. Jahrhundert*, Wien

2013 (= Publikationen der ungarischen Geschichtsforschung in Wien, Band 8), s. 369-384.

BŮŽEK Václav, *Konfessionelle Pluralität in der kaiserlichen Leibkammer zu Beginn des 17. Jahrhunderts*, in: Joachim BÄHLCKE - Karen LAMBRECHT - Hans-Christian MANER (edd.), *Konfessionelle Pluralität als Herausforderung. Koexistenz und Konflikt in Spätmittelalter und Früher Neuzeit*, Leipzig 2006, s. 381-395.

BŮŽEK Václav, *Rudolfínská Praha (Výběrová bibliografie prací vydaných v roce 1997)*, *Historický obzor* 9, 1998.

BŮŽEK Václav, *V zákulisí dvora Rudolfa II.*, *Dějiny a současnost* 24, 2012, č. 2, s. 28-31, zde s. 28.

BŮŽEK Václav – DIBELKA Jaroslav (edd.), *Utváření identity ve vrstvách paměti*, České Budějovice 2011 (=Opera historica 15).

CERMAN Ivo, *Panovník*, in: Václav BŮŽEK - Pavel KRÁL (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 54 – 66, zde s. 58.

CVRKAL Ivan, *Tschechische Themen Grillparzers*, in: Joseph P. STRELKA (ed.), *Für all, was Menschen je erfahren...Beiträge zu Franz Grillparzers Werk*, Bern 1995, s. 59 – 73.

DECLOEDT Leopold R. D. *Imago Imperatoris: Franz Joseph I. in der österreichischen Belletristik der Zwischenkriegszeit*, Wien, 1995.

EVANS Robert J. W. *Rudolf II. a jeho svět: myšlení a kultura ve střední Evropě 1576 – 1612*, Praha 1997.

FUČÍKOVÁ Eliška, (ed.), *Rudolf II. a Praha, Císařský dvůr a rezidenční město jako kulturní a duchovní centrum Evropy*, Praha – London - Milán 1997.

FUCHS Martina, *Ferdinand I. und seine Darstellung in deutschsprachiger Belletristik*, in: Martina FUCHS - Alfred KOHLER (edd.), *Kaiser Ferdinand I. - Aspekte eines Herrscherlebens*. Münster i. W. 2003 (= Geschichte in der Epoche Karls V. 2).

FUCHS Martina, *Karl V. Eine populäre Figur? Zur Rezeption des Kaisers in deutschsprachiger Belletristik*. Münster in Westfalen 2002 (= Geschichte in der Epoche Karls V. 1)

GEBHARDT Armin (ed.), *Franz Grillparzer und sein dramatisches Werk*, Marburg 2002.

GINDELY Anton, *Rudolf II. und seine Zeit I-II*, Praha 1868.

GRIESMAYER Norbert, (ed.), *Das Bild des Partners in Grillparzers Dramen. Studien zum Verständnis ihrer sprachkünstlerischen Gestaltung*, Wien 1972.

- HAHN Hans Hennig, *Stereotyp, Identität und Geschichte. Die Funktion von Stereotypen in gesellschaftlichen Diskursen*, Frankfurt am Main 2002.
- HILBE Gabriele, *Rudolf II und der Prager Hof in deutschsprachigen historischen Romanen des 19. und 20. Jahrhunderts. Dargestellt an Romanen von Eduard Breuer, Edith von Salburg, Max Brod und Wilhel Kohlhass*, Innsbruck 2001.
- HODROVÁ Daniela, *Román zasvěcení*, Praha 1993.
- CHYTIL Karel, *Umění v Praze za Rudolfa II*, Praha 1904.
- JAKUBEC Ondřej, *Rudolf II. a rudolfínské umění, Císařský mecenát a sběratelství*, *Dějiny a současnost* 34, 2012, č. 2, s. 32-34.
- JANÁČEK Josef, *Rudolf II. a jeho doba*, Praha 1987.
- Jiří JUST, 9. 7. 1609. Rudolfův majestát. Světla a stíny náboženské svobody, Praha 2009.
- KANTOROWICZ Ernst Hartwig, *The King's Two Bodies. A Study in Mediaeval Political Theology*, Princeton 1981.
- KLUSÁKOVÁ Luďa, *Stereotyp nebo obraz druhého?*, in: TÁŽ, *Obraz druhého v historické perspektivě I*, Praha 1997.
- KOLDINSKÁ Marie, *Bělohorský mýtus v českém historickém povědomí 20. století. Staré téma v nových kontextech*, in: Jiří MIKULEC-Miloslav POLÍVKA (edd.), *Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka*, Praha 2007, s. 934-939.
- KOLDINSKÁ Marie, *Konec třicetileté války optikou českého hraného filmu*, in: HRBEK-POLEHLA-ZDICHYNEC (edd.), *Od konfesijní konfrontace ke konfesijnímu míru. Sborník z konference k 360. výročí uzavření vestfálského míru, Ústí nad Orlicí 2008*, s. 279-289.
- KOLDINSKÁ Marie, *Rebel versus mírotvorce. Proměny valdštejnského mýtu*, *Dějiny a současnost* 30, 2008, č. 5, s. 14-16
- KOLDINSKÁ Marie, *Rudolfínská doba v historickém filmu*, in: Petr KOPAL, *Film a dějiny*, Praha 2005, s. 162-182.
- KOSATÍK Pavel, *Menší knížka o německých spisovatelích z Čech a Moravy*, Praha 2001.
- KRÁL Pavel, *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice 2004.
- LE GOFF Jacques, *Paměť a dějiny*, Praha 2007, s. 68 – 112.
- LORENZ Dagmar C. G. (ed.), *Grillparzer. Dichter des sozialen Konflikts*, Wien 1986.

- MAREK Pavel - PRAŽÁKOVÁ Kateřina, *Mezi propagandou a skutečností, Obraz Rudolfa II. v křesťanské Evropě*, Dějiny a současnost 34, 2012, č. 2, s. 35- 37.
- MAYER-LÖWENSCHWERDTOVÁ Erwin, *Der Aufenthalt der Erzherzoge Rudolf und Ernst in Spanien 1564 – 1571*, Wien 1927.
- MĚŠŤAN Anton, *Grillparzer, Böhmen und die Tschechen*, in: Joseph P. STRELKA (ed.), *Für all, was Menschen je erfahren...Beiträge zu Franz Grillparzers Werk*, Bern 1995, s. 137 – 151.
- MEYRINK Gustav, *Goldmachersgeschichten*, Berlin 1925.
- MÜLLER Hans - Harald, *Leo Perutz*, Wien 2007.
- NOVÁK Jan Bedřich, *Rudolf II. a jeho pád*, Praha 1935.
- PEER Alexandr (ed.), „*Herr, erbarme dich meiner!*“. *Leo Perutz, Leben und Werk*, Wien 2007.
- PFEIFEROVÁ Petra, *Vybrané aspekty v díle Lea Perutze* České Budějovice 1998. (Diplomová práce PF JU).
- POLITZER Heinz (ed.), *Franz Grillparzer oder Das Abgründige Biedermeier*, Wien 1990.
- PURŠ Ivo - KARPENKO Vladimír (edd.), *Alchymie a Rudolf II., Hledání tajemství přírody ve střední Evropě v 16. a 17. století*, Praha 2011.
- PYTLÍK Radko, *Pražská dobrodružství E. E. Kische*, Praha 1985, s. 255.
- RAUCHOVÁ Jitka, *Obraz posledních Rožmberků v literárním a filmovém zrcadle*, in: Václav BŮŽEK a kol., *Světy posledních Rožmberků*, České Budějovice 2011, s. 631-650
- RAUCHOVÁ Jitka, *Rekonstruované obrazy doby. Raný novověk a proměny jeho zachycení v české literatuře 19. a 20. století a ve filmu*, in: Václav BŮŽEK – Jaroslav DIBELKA (edd.), *Utváření identity ve vrstvách paměti*, České Budějovice 2011 (= Opera historica 15), s. 153-181.
- RAUCHOVÁ Jitka, *Renesanční kavalír i nevázaný bonviván. Druhý život Petra Voka z Rožmberka a jeho proměny*, Dějiny a současnost 33, 2011, č. 4, s. 41-43
- RAUCHOVÁ Jitka, *Směšná figurka, nebo tragická postava? Proměny zobrazovacích stereotypů Rudolfa II.*, Dějiny a současnost 34, 2012, č. 2, s. 41-43.
- SAPPER Christian, *Kinder des Geblüts, Die Bastarde Kaiser Rudolfs II.*, Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs 47, 1999, s. 1-116.
- SEIB Ferdinand, *Lesk a bída středověku*, Praha 2000.
- SCHEIT Gerhard, *Grillparzer*, Hamburg 1989.

SCHININA Alessandra, „*Ich wäre tot, lebt 'ich mit dieser Welt'.* Franz Grillparzer in seinen Tagebüchern, St. Ingbert 2000.

SMIT Frans, *Gustav Meyrink, Auf der Suche nach dem Übersinnlichen*, München-Wien 1990.

VECKOVSKÝ Eugen, *Duševní život Rudolfa II. a jiných osobností*, Vimperk 1993, s. 53.

VOCELKA Karl, *Die politische Propaganda Kaiser Rudolfs II.*, Wien 1981.

VOCELKA Karl, *Dichtung und Wahrheit. Franz Grillparzers Drama Bruderzwist in Habsburg im Lichte neuer Forschung*, Studia Rudolphina 9, 2009, s. 22 – 38, zde s. 23.

VOCELKA Karl, *Rudolf II. und seine Zeit*, Wien-Köln-Graz 1985.